

ИВАН ВАЗОВ
СВЕТОСЛАВ ТЕРТЕР

chitanka.info

ЧАСТ ПЪРВА

I. НА ГОЛЯМА СВЕТА БОГОРОДИЦА

Близо сто години преди Търново да падне под турска власт, една лятна тиха сутрин на 15 август 1293 г., прочутата Асеновска столица гърмеше от звука на клепалата на многобройните си черкви и на камбаната на храма „Св. Възнесение“, донесена от Калояна подир един от походите му в Тракия. Въздухът ехтеше от тоя смесен празничен шум, който се разнасяше на трептящи вълни над Трапезица, над кулите на високия Царевец, над дълбоките завои на Янтра и далеко из околността, тройно по-засилен от ековете.

Тоя ден беше Успение пресвятия Богородици и празник на царица Мария, съпруга на Смилеца.

Из двете главни улици, криви и тесни, що се точеха от двете страни на Янтра, между невисоки, повечето каменни, болярски къщи, вървяха бавно и тежко, пременени с дълги сукнени, от разен цвят, джубета, обточени с лисичи кожи, на глава с червени или черни капи, със златни везби по краищата, болярите, сами или придружени от семействата си. Те отиваха на богомолие във Великата лавра, в черквата „Св. Четирийсет мъченици“, дето днес служеше патриархът. Тържествената литургия би трябвало да бъде в черквата „Света Богородица“, когато е и храмовият ѝ празник; но по причина на поправки в нея, ставаше в „Св. 40 мъченици“. Болярите ги следваха или отминуваха, като им се кланяха почтително, граждани от по-долни съсловия с овчи шапки на глава, със самочерни шаячеви дрехи, препасани с вълнени пояси, както приблизително се носят днес селяните в Търновско и в други места на България.

Из улицата, що се виеше под полите на Трапезица, ставаха кратки и откъслечни разговори между болярите.

— Добро утро, Панчо.

— Дал бог добро, Евстратие.

— Днешната света Богородица ще бъде много весела, че е денят на царицата и годишнината, откак Смилец стана цар.

— Дано ни зарадва господ с още по-голяма радост: да чуем, че и онова псе Чоки е пукнало или разкъсано от друго псе, както стана с

баща му.

— Дай боже.

Въздухът продължаваше да ехти от биенето на камбаната и клепалата. На изток, над бърдото Гарван, слънцето се подаде царствено в синето небе и заля със светлик зъбците по стените на Царевец и кулите му.

— Царят дали е в черква? — попита друг един болярин другаря си в улицата, що лазеше в полите на Царевец.

— Разумява се, той винаги е там, щом бие втора черква.

— Войводо, ти поканен ли си довечера на гощавката в палата? — попита един болярин друг велможа с висок стан, с черни бухнали мустаци и със сабя под червената мантия, която чаткаше о каменната настеля на улицата.

— Царят никога не ме забравя, Богомире.

— И ти си, Ивайло, там, разумява се?

— О! — отговори утвърдително един къс, гърбав, с голяма глава на тънък врат болярин; — мога ли да не украся царското пиршество? — прибави той с усмивка.

— И то ще бъде славно: днес е не само царициния празник, а и първата годишнина на Смилецовото честито царуване.

— Честито слугуване — пошушна Ивайло с ехидно намигване.

Клепалата млъкнаха.

— Добра стига, кир Пантолеоне! — каза един велможа, като се приравни с един дебел, нисък, с дълга, бяла брада старец, наметнат със златообшитата мантия от син копринен китайски плат, купен от генуезките търговци. Той се подпираше на тояга с дръжка от слонова кост.

— Дал бог добро, да си жив, Страшимире! — отговори старецът с едно чуждо произношение, изговаряйки звуковете **ж** и **ш** като **з** и **с**.

От дясната му страна вървеше една нисичка напета девойка, дълголика, със склучени вежди и отлична от другите търновки по благородните си черти и изящното си гръцко облекло, везано със злато.

И Страшимир отмина с жена си, на която забрадката бе обсипана с върви ситни мерджани и бисери, наниз от които се спущаше и въз гърдите ѝ.

Пантолеон полека продължи тежкия си вървеж с девойката, на която заговори нещо по гръцки.

И болярите, и народът минуваха моста, Царския мост, както тогава се казваше, и несъществуващ днес, който, заедно с Владишкия, свързваше Трапезица и левия бряг на Янтра с махалата на десния ѝ бряг — под Царевец.

Тоя мост, дървен, на четири каменни подпорки, висеше високо над реката. Тя бе многоводна и шумяща в ония времена, три пъти по-голяма, отколкото сега, минувайки, от извора си дотук, все през гористи брегове, обогатявана от многочислени рекички и барици, днес пресъхнали.

Срещу моста се издигаше с каменните си стълбове нартиката, пред главния вход на „Св. 40 мъченици“. Тя бе на тераса доста висока, за да я не залива Янтра, когато прииждаше, и на нея се възлазяше по няколко каменни стъпала.

По зидовете на църквата, със свод от олови листа, имаше няколко полуготически, с извити железни пречки прозорци, украсени отдолу с разноцветни глинени търкалца. До нартиката стърчеше високо кулата на звънарницата.

Широкият двор на Великата лавра, засенен от брястове и тополи, бе почти пълен с народ от двата пола; той се притискаше повече до зидовете на черквата и оттам през откритите прозорци гологлав слушаше божествената служба. Такова натрупване на богомолци се случваше винаги, когато царят присъствуваше. Черквата беше тясна извътре, та в такива случаи само големците имаха свободен вход в нея.

Царски оръженосци стояха пред главния вход на стража. Когато и Пантолеон с девойката най-после пристигна и поиска да влезе в черквата, оръженосците му препречиха пътя.

— Не може, църквата е натъпкана. По лицето на Пантолеона се появи досада. Той каза на девойката по гръцки:

— Закъсняхме, дъще. Пустите ми крака не държат.

— Да моите лакти са силни! — каза му ненадейно един висок, рус, твърде хубавец момък, с лице румено като трендафил и със сини умни очи, облечен в зелена богата болярска мантия.

— Да, княже! — каза Пантолеон.

Девойката погледна момъка и лицето ѝ пламна.

— Елате подир мене — каза момъкът. И той тръгна към входа. Оръженосците почтително се оттеглиха. Момъкът със сила пробиваше път из първия притор, напълнен с болярки, после мина и през втория,

по-тесен притор и влезе в самата черква, последвам от стареца и девойката. Скоро троицата се разделиха. Момъкът отиде надясно, а Пантолеон и девойката се отбиха наляво до тронове, в които стояха най-първите болярки търновски. Девойката се изправи до тях, развълнувана, с разруменяло лице.

II. ИВАН АСЕНЕВИЙ ХРАМ

Черквата замайваше погледа с богати болярски премени, които лъщяха от сърма, между шестте мраморни колони.

По полилеят бяха запалени всички свещи, както и големите, подобни на брезови стволоче свещи от бял восък на двата медни светилника пред олтара. Тия исполински вощеници, дар от първата жена на Ивана-Асеня II, унгарката Анна, при освещаването храма след Клокотнишката битка, се палеха само при редки и особено тържествени случаи. Възтъмните мраморни колони опираха изваяните си капители о краищата на дебелите зидии дъги, що подпиреха свода. Из прозорците падаше обилна светлина, та ясно се виждаха фреските, които покриваха стените. През благовонния дим на тамяна в смирното личаха, премрежени, потъмнелите икони на томилото със златни и сребърни венци. Излените от сухо злато венци на иконите на Исуса Христа и на света Богородица, изработени от мозайки, отражаваха трепоглаво пламъците на свещите. Тия скъпоценни венци бяха дарени от Ивана-Асеня II. Той бе заповядал да ги излеят от златните чаши, що бе намерил в шатъра на кир Тодора. Олтарските двери с позлатени резби, извършени от далматински майстори, оставяха да се види през полуоткритата завеса част от вътрешността на олтара, през чиито околчести прозорци утринното слънце хвърляше синкави снопове светлина. Там се мяркаше бялата глава на патриарха, изправен пред престола, зад който се издигаше черното разпятие. Едри гранати, укрепени по ръцете и нозете на спасителя, изображаваха гвоздеите в кървавите рани. Тия скъпоценни камъни бяха от благочестивата царица Ирина, втората съпруга на Ивана-Асеня II, прочута по хубостта си. Пред иконата на св. цар Константина и царица Елена, долепена до една от колоните, висеше голямо кандило от слонова кост, обковано със старо сребро, с чудно изящно изработен филигран, поклонено от Константина Тиха, за да измоли оздравяване на болната си нога. Пред стъпалата на олтара, посред другите мраморни плочи, имаше една поширока мраморна плоча с издълбани дъбови клони на нея и такива кръстове на четирите ѝ краища, под-които длетото бе начертало три

реда едри букви. Под тая плоча спеше прахът на цар Асеня II. Но сега тя не можеше да се види.

Над самите главни врата срещу олтара фреските изобразяваха един велик момент: пленението на кир Тодора при Клокотница. Той е вързан и коленичил и дига молебно ръце пред горделиво стоящия Асеня, подпрял се на меч, окръжен от храбри воеводи. Една гръцка императрица с двете си дъщери стои там с наведена глава и моли победителя за милост. Зад тях пленени гръцки велможи. Във въздуха ангели във вълнисти облаци благославяха великия цар...

Като прибавим и издълбания по Асенева заповед на една от мраморните колони надпис в памет на тая велика победа, тоя храм имаше значението не само на богомолен дом, но и на скъпа народна, историческа светиня, един вид свещен музей, хранител на живи спомени от славни дни за България, преживени при най-славният от Асеневиците.

И какви събития не бяха видели тия безбройни ангели, светци и мъченици, които като живи гледаха от стените! Тука Асен II при връщането си от победоносния поход до Драч бе коленичил и допрял чело до мраморните плочи, благодарейки бога за великата милост към Асеновски род и към царството; тук бе се венчал с прекрасната Ирина, мила на неговото сърце; тука пръв път бе служил литургия първият патриарх на възобновената, чрез Асеновата политическа мъдрост, българска патриаршия. Тук бе опяна добрата царица Анна и първият ѝ син, покосени рано от немилостивата смърт. Тук витаеше още невидимият дух Асенов, видим само от ангелите и херувимите по стените.

III. ЦАР И ЦАРИЦА

До средната колона отдясно, на един трон под червен балдахин, стояха прави — Смилец, гологлав, и жена му Мария.

Смилец беше мъж висок, около петдесетгодишен, със силно прошарена къдреста коса и с малка къдрава брадичка; малката му хубава, аристократическа глава бе несъразмерна с величината на снагата му, обърната към олтара, отдето се чуваше молящия глас на патриарха. Тая глава, кръгла, имаше римски профил и наумяваше статуята на императора Траяна, която стоеше срещу парадния вход в палата. Но очите на Смилеца бяха лишени от живот — с лениви, уморени погледи, безучастни и разсеяни, като че не виждаха онова, което гледаха.

Багреницата на широки дипли падаше до краката, му, обути в червени чизми, символ на царски сан. През лявото рамо бе праметнат царски пояс с бели цветенца и златни кръстове по него. Разкритата предница на багреницата оставяше да се вижда долня червена талазлива дреха, обсипана с елмази и бисери, със златни гербове, пристегната на кръста с тесен чапраз с диаманти, на който висеше невидимата, скрита под багреницата сабя.

Мария, дебела, с меснато, пълно, отпуснато лице жена, с черни големи очи, дълги клепачи, стоеше много млада при него. Тя стоеше с короната си, зъбчеста отгоре, с яснозелени смарагди и безценни камъни. От двете страни от короната и се спускаха край ушите ѝ обеци от едри гранати, обточени със ситен Маргарит. Два наниза пак от Маргарит увиваха шията ѝ. Багреницата ѝ се спущаше хармонично по снагата ѝ дори до кадифената морава подложка, на която стоеше с мъжа си. Дъщеря на византийския севастократор Константина и внука на императора Андроника, Мария имаше горделивата осанка на рода си и нейните погледи, в противоположност на мъжовите ѝ, се впиваха живи и стремителни, дето погледнеше. Тя често погледваше към купа на болярките до левите тронове и когато съзря девойката, що дойде с Пантолеона, тя леко ѝ кимна приветливо.

Девойката се изчерви и поклони.

Пред трона, зад севастократора Радослава, по-малък брат Смилецов, хубав и с надменен поглед мъж, се трупаха великите боляри и високите сановници царски.

Брадатите им лица, някои от тях с кумански тип, имаха изражения големливи, строги, някои даже сурови. Тия търновски великаши носеха гордий вид на хора, навикнали от половина век насам да правят и трошат царе, силни със съзнанието на своята сила.

Най-личен от тях беше един достопочтен, белобрад, с широко и благородно лице старец, украсен със знакове на най-висок царски болярин и който стоеше най-близо до трона. Това беше знаменитият бан Балдю. Той благоговейно прекланяше чело и правеше широки кръстове на гърди.

Смилец няколко пъти се привежда към него и му пошушва нещо.

По-нататък черквата се пълнеше от други второстепенни боляри. До последната колона отдясно стоеше и младият румен момък, когото Пантолеон нарече „княз“. Когато всички очи с любопитство или раболепие се устремяваха към царския трон, към царя и царицата, извори на благоволения и високи милости, той впиваше погледи към девойката със сключените вежди, която от време на време крадешком и като случайно спосрещаше погледите си с неговите, развълнувана. Девойките по онова време не се водеха в черква; но днес Пантолеон бе направил изключение, поради деня на царицата, която, както видяхме, отличаваеше с благоволенията си момата.

Тоя красив момък беше Тодор Светослав, син на Георги Тертера.

Девойката беше гъркиня и се наричаше Евфросина, Службата следваше бавно и тържествено, както обикновено по големи дни. Патриархът бе наредил да се служи „Василева литургия“ в чест на царициния празник. Архидяконът застана пред олтарските двери и зачете, пеешком, молитвата за царя, за царския дом, за войската, за патриарха и за високото духовенство. Тая молитва беше еднаква винаги, само имената се изменяха, Когато извика със звънливия си глас „Еще молимся о здравии великаго, благовеного и самодержавного царя нашего Смилеца“, Светослав пошушна на един ръжд, синеок, със сухо лице болярин, що стоеше до него:

— Кого лъже тоз? Бога или народа? Смилец велик? — Когато той е най-малкият цар, който е видяла тая черква? Благоверен? — Какъв благоверен, когато представлява на българския престол един агарянец,

враг на Христовата вяра? И какъв самодържавен, когато безсилието и нищожеството му са едничките качества, които му спечелиха честта да бъде треперлив слуга на Ногаля?

Но боляринът го дръпна за полата да мълчи. Из царските врата излезе патриархът. Той беше дребен, беловлас старец, с малко сухо, восъчно-цветно лице на аскет, цяло набърчено от годините, и с рядка бяла брадица. Очите му светеха с необикновена живост и издаваха злъчен темперамент и голяма душевна енергия. Патриаршеската му одежда, бликнала цяла в злато, не лежеше добре на прегърбения му малък стан и златната корона с големи сапфири и емайл прехлупваше до вежди челото му. Изпод короната излизаха в безредица бели вълнести, корави косми. Дългият жезъл, по-висок от главата му, трепереше в старческата му десница. Той закрета към своя трон, недалек от царския, поддържан под лактите от двама дякони. Въпреки дълбоката си старост, той беше жилав и запазваше още сила, за да ходи без чужда помощ, но обичаше да му се прави тая чест пред народа. Патриархът се качи на трона.

Тогава в черквата се въдвори тишина. Всички разбраха, че патриархът ще каже слово, както правеше при всеки личен празник. И Иоаким III започна речта си със слаб и треперлив глас. Той говореше за значението на днешния велик празник на православната черква; после науми на верующите длъжността им към бога, към светата църква, към божите домове и светите отшелници; към вдовиците и сиромасите, нуждающи се от милостиви сърца; похвали смирението и самоотречението от световните съблазни и суети. Изведнаж гласът му зазвуча по-силно, като една тръба, и очите му запламтяха. Захвана да хвърля гръмове въз богомилската ерес, силно разпространена сега из царството. И гняв необуздан измени лицето му. Затекоха като отприщел поток из устата му люти укори, негодующи вопли; старешката ръка треперешком се дигаше към свода, заплашвайки с геена огнена безумците, „ходашие на советъ нечестивихъ“; той немилостиво бичуваше заблудените овци, които се отбиваха от лоното на православната църква, за да се потопят в богомилската скверн. Очите му горяха. Гърдите му се издуваха от вълнение.

Той се обърна към царя:

— И ти, царю, благоверний господарю! Бъди стълб непоколебим на църквата господня, дръж чист, без плевели, винограда, що бог ти е

поверил; нека бъде тежка десницата ти за нечестивите разколници, защото те по-срамира името Христово и лукаво сквернословят по стъгдите, като вавилонски блудници. Проклятие! Проклятие тям! Триж анатема!

Иоаким свърши огнената си проповед, изслушана благоговейно, па седна от умора на трона си и се изгуби там, както беше дребен. Дългата служба се свърши най-после с „многая лета“ за царя и царицата. Смилец слезе от трона си и целуна ръка Иоакиму. Същото стори и Мария. Патриархът я благослови и ѝ честити празника. После Смилец и тя излязоха из черква със свитата си между два реда големи и малки боляри с наведени чела.

Когато минаха притора и излязоха на нартиката, дворът бе почернял от народ: той се наваляше да види царя и царицата и да се нагледа на скъпоценностите и диамантите, от които лъщяха короните и облеклата им. Всички стояха гологлави: обичаят заповядваше това в присъствие на царя.

При източната вратня венценосците минаха между два реда просяци, забръмчали с благословии, и всекиму в ръката се пуцаше монета от един болярин в свитата.

На пътя Мария се качи на една позлатена колесница, теглена от два черни коня, повика при себе дъщеря си и съпругата на севастократора Радослава и потегли напред, изпрацана от поклоните на болярите и народа. Колесницата се заизкача бавно по урвата към северната врата на Царевец, като се тръскаше тежко по каменната настеля на наклонния път.

Додето ставаше това, Смилец се разговаряше с един висок снажен татарски големец с алено сукнено джубе и такива шалвари. Дрехите му блещяха от сърма. Тоя татарин беше Азатин бей, представителят на Чоки при търновския двор.

В това време великият конюший подведе на Смилеца прекрасния му алест жребец, подарък от императора Михаила III. Той се метна леко на кадифеното синьо седло със златни краищници, па климна приветливо на кланяющето се множество и се изкачи полека по същия път, по който бе тръгнала жена му. Смилец беше добър ездач, предпочиташе коня пред колесницата и изпитваше особено удоволствие да изкарва на показ пред внимателния народ ездаческата си сръчност и добра стойка. Дълго народът гледа яхналия гордо

Смилец, додето той потъна в северната порта под кулата, заедно със свитата си.

Слънцето, изскочило високо над Царевец, заливаше с яркия си светлик рано пробудената за весело празнуване столица.

IV. ТЕЖКА СЪДБА

Събитието, което описваме, ставаше през най-скръбното и позорно време на второто българско царство, преди падането му под турците.

От половина век насам злата орисница беше сполетяла България в лицето на неспособните ѝ владетели. Веднага след смъртта на Ивана-Асеня II, 1241 година, заредиха се на търновския престол господари слаби или недостойни, или несретници. Приемникът на Ивана-Асеня, Калиман I, роден от първата му жена, Анна, е малолетно десетгодишно момче, което след четиригодишно царуване умира, отровено, казват. Наследва го Михаил (Мицо), втория Асенов син, роден от втората му съпруга, Ирина, недорасъл също, лишен от пълководчески дарби, царува безславно десет години; император Ватаци му отнема всичките области в Тракия и Македония, спечелени от баща му след клокотнишката победа. Намразен от народа за тия несполуки, той бива убит от братовчеда си Калимана, който се прогласял за цар, бидейки най-близкия сродник Асенов, 1257 г. Калиман II обаче кратко време се радва на това положение. Постоянно заплашван с отмъщение от Михаиловите привърженици, той напуска престола и избягва от Търново, скита се немил-недраг из България, додето бива убит някъде от враговете си. С него Асеновската династия се прекратява, на овдовелия престол болярите избират силния болярин Константина Тиха, сърбин родом. Той прави безуспешни усилия за закрепването на държавата си. Една нещастна случка се намесва, за да влоши положението ѝ: счупва се Константин кракът във време на лов. Неспособен да управлява вече, бидейки прикован дълго време на леглото, той оставя жена си Мария, лукава и коварна гъркиня, внучка на византийския император, като опекунка на сина му Михаила и управителка на царството. Тя със своите интриги и жестокости възбужда омразата на болярите и народа. Случват се тогава и татарските нашествия, оплячкосаната и беззащитна страна не може да даде отпор на варварите. Всичко това улеснява пътя към престола на храбрия и честлюбив овчарки Ивайло, конто със своите дружини

разбива няколко пъти татарите, става народен кумир и се спуща да превземе Търново. В една битка с него Константин Тихо бива разбит и умъртвен. Мария, за да запази властта, отваря вратите на обсадения град Ивайлу, предлага му ръката си и се венчава за него.

Но късо е и неговото тържество. Принуден да се бори едновременно с татарите и с гърците, които нападат България, той се вижда изместен от Ивана-Асеня III, далечен роднина на Асеновците, който похитва престола с помощта на гръцките войски. Ивайло избягва при кримския хан Ногай, за да проси помощ против враговете си. Ногай заповядва във време на едно пиршество да го убият. Мразен от народа като гръцки натрапник. Иван-Асен III се уплашва от растящото и опасно влияние на болярина Георги Тертера, куманец родом, и една нощ избягва скритом от Търново, като отнася и царското съкровище със себе си.

При велико ликуване на народа бива избран и коронясан за цар Георги Тертер, но и той не оправдава надеждите. В петата година на царуването му България изново бива погазена от свирепи татарски пълчища, предвождани от страшния Ногай, които безмилостно я опустошават. След суетни опити и унижения да запази трона си и той избягва и отива във Византия.

Тогава Ногай влазя в беззащитното Търново, обявява се български владетел, туря на престола за свой наместник един от първите и най-влиятелни боляри, Смилеца заслужил с поведението си доверието му, а сам отива в държавата си през Дунава, заплашвана от съперника му хана Токтая.

През всички тия преврати и промени па държавни глави, България бе раздирана от крамолите на болярите, разделена на партии, от които всяка се домогваше да види на престола своя претендент, за да се докопа до облагите на властта, прибъгвайки за тая цел до всички средства. Някои даже викаха гръцка намеса, както за възцаряването на Ивана-Асена III. Византийското пагубно влияние растеше в царския двор при гъркините царици. Постоянни, и повечето пъти неувенчани с успех войни с гърците на лишените от пълководчески дарби владетели изнуряваха безполезно силите на народа. Липсуваше определена държавна политика. Царете, безсилни и без авторитет, напразно се стремяха да укрепят положението си, слаби да обуздаят големите болярски родове, които своеволно сваляха и дигаха династии. Някои от

тия фамилии бяха успели да си изкроят иолунезависими княжества, както във Видин Шишмановците и на юг от Стара планина Елтимир. А татарските нашествия превръщаха страната в пустиня. Свободолюбивият дух у народа гаснеше заедно с любовта към отечеството. Безличната народна маса приемаше с равнодушие всеки нов господар, всяка нова промяна, ресигнирана, покорна на съдбата си. И така, България, разкъсвана от вътрешни раздори, несигурна на границите си, окръжена с врагове, неспособна да се брани, изтощена, изгубила вяра във водителите си и в себе си — България на Крума, на Бориса, на Симеона, на Самуила, България на тримата славни Асеновци — стана данница на една татарска орда!

V. СМИЛЕЦ

Смилец, преди да стане по такъв непредвиден начин владетел, беше, както се каза, един от най-видните търновски боляри. Роднински връзки го свързваха с най-силните търновски фамилии. Сам той бе оженен за дъщерята на севастократора Константина, внучка на императора Андроника II. Той бе родом от Тракия и обладаваше там обширни имоти. Богат, колкото и благочестив, Смилец даже бе съградил там манастир, чиито развалини и днес се виждат, при река Тополница, между селото Акъджа и Пазарджик. Тия развалини и днес се наричат от местните жители „Княз Смилецов манастир“.

В първата година от царуването на Константина Тиха, 1258 г., Смилец се бе преселил в Търново, дето си съгради голяма каменна къща и скоро се сближи с неговите боляри и големци. Тихо го направи един от първите си велможи. Честолюбив и с изменчив характер, Смилец обаче не му остана верен и се присъедини към ордите на тържествующий Ивайла, като заряза Тиха в най-тежките минути. Той заряза и Ивайла, когато звездата му залезе, и мина към новия владетел, Иван-Асеня III, за да напусне и него в късо време. При встъпването на престола на Георги Тертер, той стана най-предан негов привърженик и се радваше на голямо влияние, което постоянно растеше, в ущърб на Тертеровото.

Когато Тертер напусна престола си, а Ногай идеше към Търново, Смилец събра търновските боляри и народ на Марно поле, за да размислят как да срещнат хана: с оръжие или с покорство? Дълги бяха пренията, но най-последно надделя Смилецовото мнение — да приемат без съпротивление татарите. Малкото войска, с която разполагаше Търново, и страхът, що бе вселил в сърцата свирепият Ногай, много спомогнаха да се вземе това малодушно решение. Изпратиха Смилеца с дарове до хана.

Смилец срещна хана недалече от Търново, което отиваше да обсади. Ханът беше вече стар, с бяла брада и черно бузесто лице, човек, надарен със силен ум и с ратоборни инстинкти. Тоя ужасен вожд на татарски орди, опленил и опустошил Тракия и Македония,

беше сега зет на гръцкия император, който чрез това сродство бе се опитал да го умири, и сват на избягалий Тертера. Страшните татарски пълчища, от които чернееше полето, влачеха подире си безконечна върволица кола, натоварена с плячка. Близостта на българската столица изостри още повече алчността на тия скиталци и те чакаха по-скоро знак да я заемат с пристъп и разграбят. Смилец падна на колене пред хана, целуна скута на червеното му джубе и моли за милост към Търново. Ногай влезе в града, посрещнат като победител с черковните хоръгви от патриарха и болярите. Той слезна в Царевец. Там обяви, че едно царство не може да остане ни един ден без цар, а от Асеновите потомци едни са измрели, а други са се разбягали, затова той остава български господар. А понеже трябваше да се върне във владенията си, той оставя на трона Смилеца, като свой заместник и данник. Това решение изненада болярите, но то не търпеше никакво възражение и биде прието покорно. Смилец целуна тогава скута на хана и края на чехъла му в знак на подчинение.

След като се споразумяха по тоя миролюбив начин, Ногай пожела да види черквата „Св. Четирийсет мъченици“. На вратата патриарх Иоаким го посрещна с кръст. Ногай много се чуди на богатите украшения, а когато съгледа на стената изображението на кир Тодоровото пленение, той поиска да узнае какво е това. Ханът изслуша внимателно историята, после каза:

— Ако да беше жив и днес Асен, навярно би ме посрещнал другояче... Но понеже аллах ви не даде други Асен, то това е явната му воля, че аз трябва да ви бъда властител.

Подир това ехидно и дебелашко разсъждение, той се качи на Трапезица. Дълго изглежда прехласнат града с неговите страшни урви, скали, чуки и Янтра, що се виеше под тях като змия, и продума на велможата си Азатин бея:

— Колко би приличало на тия височини да се белеят минарета!

След два дена замина, като остави при Смилеца Азатин бея в качество на съветник и прибирач на данъка, условен да му се плаща от васала.

При всичката унизителност на положението търновските боляри си отдъхнаха, като видяха, че са избягнали по-голяма опасност, и на първо време с благодарност гледаха на престола Смилеца, вместо самия хан.

Смилец управляваше вече от една година България, всъщност — Търново и околностите му: властта му оставаше съмнителна и неопределена въз останалите области, чиито управители действаха почти независимо. Той скоро се свикна с високото си положение, облякъл Тертеровата багреница на трона, въведе в двора етикетите и обичаите на прежните царствувания; той обсипваше щедро с почести болярите. Сродник на Андроника, Смилец беше спокоен от страна на Византия, спокоен и от страна на Ногай, увлякъл се в упорита война със съперника си хана Токтая. По характер добряк, мекосърдечен, той се лишаваше от полководческа дарба, но обладаваше здрав ум и знаеше да гали гъделите и страстите, за да печели привързаността на подчинените си.

Преди един месец Смилец доби радостното известие, че Ногай бил разбит от Токтая в един страшен бой близо до днешната Одеса и сам загинал, като се е спасявал с бягство.

От тая смърт олекна и нему, и на търновци. Той захвана да се чувства по-здраво на нозете си, неговата самоувереност порасна. Суетен и тщеславен, засладил от пиянството на почестите на царския сан, той на здраво реши да го запази за себе си и да основе своя династия. Само едно безпокойство го глождеше: наскоро бе се завърнал в Търново княз Светослав, Тертеровият син. Присъствието в столицата на младия претендент на престола обезпокои Смилеца, както и преданите нем боляри, враждебни на Тертера още през царуването му. Особено се стресна патриарх Йоаким, сродник Смиленов и главна подпора негова.

VI. ПОЛИТИЧЕСКА БЕСЕДА

Смилец прие в налага честитенията на първите си боляри и за празника на царицата, и за годишнината на възцаряването си. Един от последните гости бе патриарх Иоаким. Приемната зала беше малко по-голяма от другите стаи в палата. Съзидан на тясното теме на чуката, той по неволя трябваше да има малки многочислените си стаи, в които живееше семейството му, семейството на брата му севастократора Радослава и рояк дворцови и висши държавни сановници.

Залата, с дебели каменни зидове, имаше изписани с арабески стени, дървен потоп, украсен с изкусни резби, нашарени с ярки разноцветни багри и позлати. Край стените се редяха ниски миндери, покрити с червен копринен плат. На една стена висеше образа в златно кръжило на Ивана-Асеня II, изписан с маслени багри от немайсторска ръка и потъмнял от времето.

Из отворените прозорци се виждаха в кръгозора сини върхове от Стара планина, а долу — част от града и Трапезица.

Един слънчев луч падаше въз скъпия шарен килим на пода и въз коленете на патриарха, седнал срещу Смилеца.

Те говореха за дневните събития.

— Та няма що повече да се безпокоиш, Смилчо: Ногая го няма и не ще стане из гроба. Умрелите умират един път, и когото погребат, бива погребен — ако тия агарянци се погребваха — думаше Ноаким, продължавайки мисълта си от захванатия разговор.

Смилец заходи из стаята замислен.

— Днес Азатин бей ми каза, че ще тръгне след няколко дена за Татария — каза той.

— И дай боже никога да се не върне неверникът. Той срамеше палата.

— Той срамеше палата с присъствието си, а аз срамях българската чест, като целувах скута на Ногая — каза Смилец.

— И аз срамях православната черква, като го посрещах с кръста и с хоръгвите, него — заклетия враг на Христа. Не знам дали милостивия бог ще ми прости тоя грях.

Смилец се замисли.

— Ние се унижихме, свети владико, за доброто на отечеството — каза той.

— То е вярно, но вярно е и това, че никога български цар и български патриарх не бяха слезнали тъй долу в безславието. Какво ще е казал духът на тогава?

И патриархът погледна Асеневия образ.

После продължи:

— Но всемилостивий бог, види се, смили се над нас и ни избави от Ногая. Ногай не е жив — Смилец не е данник.

— Остая Чоки — забележи безпокоюло Смилец.

— Чоки е слисан с оправянето на разнебитеното си бащино царство.

— Но като го оправи, ще помисли за правата си над България.

— Тогава ще помислим и ние за себе си. Но сега е рано да се тревожим — каза Иоаким, като броеше бързо кехлибаревата си броеница.

— Чоки е зет на Тертера и тая връзка ще усили желанието му, за да си завладе трона — продума Смилец.

— Но Чоки не е Ногай. Татарската мощ е навеки сломена от тоя непобедим Токтая, господ да му дава здраве... Най-последно, най-лошото, което може да се случи, то е да промениш господаря: трона пак ще запазиш. Чоки по никой начин няма да дойде тука. Токтай ще му даде много работа там. Но казвам ти: ние ще смъкнем татарското иго. Считай се вече законен български цар. През коледните празници ще те венчая тържествено с короната в храма „Св. Димитрий“. Смилец васалът умря.

— Да — каза умислено Смилец, като че говори на себе си. — И когато при богослужението архидяконът ме нарича „самодържавний цар“, аз няма да се червя, като че някой ми удря плесница.

— Да, бъди спокоен. Повече се бой от Светослава. Казах ти: сломи го!

— Не е сгодно сега, той не ми е дал явна причина. Иоаким го изгледа сърдито.

— Явна причина? Ти клисар ли си? Каква по-явна причина от тая, дето той е Тертеров син, сиреч законен наследник на престола? Направи го безвреден. Като изчезне страхът от Светослава, остая ни

само едно опасение: Чоки... Но ако Чоки, въпреки всяко предвиждане, се поблазни да дойде тука, можем да прибегнем до помощта на императора. Императорът сега стана тъст Токтаев и Токтаевите врагове стават негови.

— Аз никога няма да прибягна до гръцка помощ! — каза натъртено Смилец.

Иоаким го изгледа въпросително.

— Не искам да виждам гръцки войски в земята ни, аз не съм Иван-Асен III.

Иоаким се облегна на възглавницата, стисна патерицата си с две ръце до гърдите и каза горчиво:

— Ето кое не разбирам. На противника си зло не правиш, от приятеля си добро не приемаш. Ти не смееш, ти не можеш! Тогава с тия златни правила ти ще можеш да останеш цар само по татарско благоволение.

И патриархът тежко стана.

Смилец се обади:

— Но аз се опирам само на обичта на народа — извика той.

— И ти я имаш, защото народът по нужда ти я дава. Той все предпочита един Смилец, българин, пред един татарин. Но пази се, синко, от тая подпора — народната любов, — ти знаеш колко ненадеждна е тя... Тя е по-чуплива от една суха върбова клечка и по-не-постоянна от мартенско време... Днес народната любов е с тебе, а утре минава към Светослава. Смилец климна отрицателно и каза:

— Народът не прощава на баща му, че в най-тежкото време го напусна и остави на произвола на татари-те. Не виждам защо ще обикне синът, който стори като баща си и избяга при Елтимира. От Тертеровци нищо добро той не очаква.

— Светослав има привърженици тука. Ако той не мисли — те ще му вдъхнат мисълта да стане цар. Но по-лесно тая патерица може да хвъркне, отколкото тоя ветрогонец да достигне българския престол. Баща му още като цар беше казал, че ще ми обръсне брадата, но аз го наврях в орехова черупка и го накарах да прибере първата си жена. Той се покори, но не ми прости и ръмжа до последния час против мене. Отиде по дяволите... Сега син му се е озовал тук, и него ще сломя. Тия лукави кумани ми са противни. Чоки с повече покорство бих видял в тоя палат, а не него.

Смилец отиде до единия прозорец и гледа няколко време замислен към града.

Кръглата му малка глава се открояваше в светлината на деня и дългата му сянка падаше по килима и по коляното на патриарха, замечтан дълбоко.

Смилец се извърна.

— Твоето слово тая заран беше много красноречиво — каза той.

— Онова, което трябва да говоря в палата, говоря го, а онова, което е за черквата, там го говоря — забележи Иоаким.

— Но ти изригваше проклетия против богомилите, а ние нямаме полза сега да ги възбуждаме. По-големи беди висят над главата ми.

— Богомилите са опасни, Смилчо. Опасни са не само за черквата, но и за царството. Уверявам те, ако се появят татарите, те първи ще ги посрещнат. Те са шугавиге кози, които заразяват и здравето стадо.

Влезе севастократор Радослав.

Той беше висок и приличате на брата си, но погледът му светеше но-живо.

Той се поклони на патриарха и му целуна десницата.

— Благословен да си, Радославе — каза му Иоаким, като направи лека благословия с ръка.

— Какво има ново? — попита Смилен.

— Чух, че Светослав се е сгодил.

— Нека се сгодява и жени, това ще го направи да не мисли за пакости... — каза Иоаким.

— За коя? — попита Смилен.

— За Ефросина, Пантолеоновата осиновена дъщеря.

Смилец се намеси:

— Той става богат!

— Сиреч по-опасен — допълни Радослав. В очите му светна гняв.

— Той беше гол като тояга до днес; сега става най-богатия търновски болярин — промълви Смилец.

— Този глупец Пантолеон много прибърза... А аз тъкмах Ефросина за Годеславовия син.

Иоаким сбърчи чело и каза:

— Думах ти одеде: сломи го. С това богатство той цяла войска може да въоръжи. Ето какво излиза от твоята нерешителност.

— Дядо Иоакиме, ти забравяш, че Светослав е шурей на Чоки, на моя господар? Защо да си навличам гнева на татарина?

— Проклятие! — избъбра Иоаким. Слънцето сега играеше по рядката му бяла брадица, която трепереше.

VII. СВЕТА ГОРА

Тоя ден следобед на ливадата на Света гора се виеше голямо хоро под ручилото на гайдата. Беше сбор. Купове граждани и гражданки стояха или седяха на зелената трева.

Там беше и Азатин бей, с един татарин още, дошли също да погледат. Тяхната ярка татарска носия привличаше погледите към тях. Тия погледи бяха недружелюбни и плахи. Силният татарски големец вдъхваше страх на търновци.

Тая ливада беше в празнични дни една от най-хубавите разходки на търновци. Чудният вид, който се отваряше оттам, както и прохладата на гората и, привличаха много свят от двата пола и от всички съсловия.

Викове, песни оглушаваха ливадата. На едно място играеха акробати пред гъсто множество. Продавачи на разни дреболии и детски игрална бяха прострели сергиите си на сянката до гората и пременени булки и моми се трупаха там. Деца пицяха със свирки; гуслари свиреха стари юнашки песни пред купове слушатели. Недъгави и сакати просяци намесваха дрипите си сред яркоцветните болярски премени и плачливите им гласове за подаяние потъваха в шума от песните, свирките, виковете, смеховете на веселия народ. Из гъстата гора отдясно излазяха или влазяха в нея поклонници на църквите, скрити в сенките ѝ. Пияни младежи подгонваха простите моми, които с писък и смехове се промушваха из навалищата, натрупала се около двама полуголи снажни борци кумани с мургави кожи и железни мишци. Слънцето ярко осветляваше пъстрата и подвижна картина на това народно веселие.

Царски слуги разносяха вино из множеството, за да пие за здравето на царя и царицата, която днес си празнуваше денят.

Една дружина от болярски моми гледаха хорото от сянката на гората. И когато те се разговаряха весело и се смееха, Азатин бей, спрял се наблизко в сянката с другаря си, впиваше жадни и запалени от див огън очи в една от боляркините. Тя беше една великолепна, едра, висока мома, с румени бузи, с високи гърди и източена, напета снага...

Наниз от ситни бисери обвиваше прекрасната ѝ шия и ред жълтици светеха въз русата коса па челото ѝ. От нея лъхаше живот и сила. И като приказваше с другарките си, тя често хвърляше дяволити очи на един левент момък с черни засукани мустаци, облечен в болярски дрехи със златни шевове и с дълъг меч на бедрото, който се беше загледал в нея. И тя срещаше погледите си с тоя левент тъй често и тъй смело, щото всички, които ги гледаха, разбираха, че тоя момък и тая мома се харесват един други.

— Радоил е хвърлил око на Славка, но няма да го огрее — каза един от зрителите.

— Но ако поиска, може да я грабне. Само да му не скимне... — каза друг.

— Тогава ще иде на възето я! Годеслав е от великите боляри.

Някой от виночерпците поднесе им вино.

— Хай да е жив царят! — казаха тия, които пиха. Виночерпецът отмина по-нататък, като отнесе на други търновци големия бъкъл, придружаван от едно момче, което държеше половяк с вино.

— Смилец е добър, но само е баба — каза един, който си обрисваше с ръка мокрите от вино мустаки.

— Затова го и туриха татарите я — отвърна друг.

— Като не сме достойни сами, тъй ни се пада — забележи трети.

— Поне сме си мирни сега.

— Да е жив, да е жив. Добре, че е той, а не татарин.

— Ела, зло, че без тебе по-зло.

Тоя кратък разговор изобразяваше психологията на търновския народ. Той бе недоволен, че има цар Смилеца, и бе благодарен, че го има такъв. Спомените за доброто минало време, минало, още прясно в паметта, разтъжаваха търновци при гледката на сегашното положение. Но те се радваха на мир. Доверието, с което се ползуваше Смилец пред татарския хан, и сродството и дружбата му с византийския император обезпечваха им мира и благата му. И търновци бързаха да се веселят при всеки сгоден случай, по природа лекомислени и жизнерадостни, както и леки и непостоянни в привързаностите си.

— Ето го! — извика един.

В това време множеството бе устремило очи към единия край на ливадата. Оттам се задаваше Смилец на кон, последван от свитата си, от телохранители и оръженосци, въоръжени с мечове, копия и щитове.

Смилец обичаше да прави тия разходки между народа. Лишен пред него от обаянието на самовластен господар и на подвиги и заслуги в миналото си, той гледаше да му спечели сърцето с благи и прости обноски при сближаването с него, като задушаваше в гърдите си аристократическия предразсъдък. Благоволителна усмивка играеше по устните му. Неговата малка римска глава, покрита с лъскав шлем, твърде малка за широките му рамена и едра снага, се извъръщаше наляво, надясно и климаше на множеството, което със сваляне шапки се покланяше. Азатин бея той поздравя с едно по-силно климане. Азатин му отдаде почитителен поклон по татарския начин. Смилец бавно мина край хорото, погледа го тихо с добра усмивка. Па се запъти към гората и изчезна в нея, сподирен от очите на народа. Той отиде да се прекръсти и запали свещ в манастира „Св. Троица“.

Додето народът беше улисан да гледа царя, левентът момък с черните засукани мустаци, когото нарекоха Радоил, сколаса да размени няколко думи настрана със Славка.

— Славке, пристаяш ли ми?

— Пристаям — отговори тя.

— Закълни ми се в света Богородица.

— Заклевам се в света Богородица.

— И в свети Ивана.

— Заклевам се и в свети Ивана.

— И аз ти се заклевам в сабята си, че ти ще бъдеш моя жена.

Славка се озърташе стреснато.

— Тая вечер готова ли си да дойдеш?

— Готова съм.

— Ще те чакам пред вас, а ще идем в Ярова гора, при черковището.

— Чакай ме.

Радоил бързо се отдалечи след тоя разговор.

А в това време куп моми на ливадата пееха:

В Търново града голяма

голямо чудо станало.

Де се е чуло, видяло

болярка ускок да либи?

*Славке ле, пиле шарено,
Славке ле, божур в градина,
Славке ле, росен босиляк,
ускок се, Слявке, не либи:
Радой е чедо пакостно,
Радюю майка — голата,
Радюю либе — сабята...*

А песента продължаваше.

VIII. ЕДИН СИН НА ВЕКА СИ

Радоил не беше от болярски род, макар че имаше болярски вид.

Той беше селски син, роден в старопланинското село Етър от заможни родители, сродници на прочутия в Ивайлово време юнак Хранислав.

От ранни години той усети в себе си наклонност към приключения и волен живот по поля и планини. Прост и съвсем безграмотен, както всички тогавашни селяни, той обладаваше хитър ум, заедно с голяма храброст и жажда за юнашки подвизи. Селото му се видя малко, Търново тясно за широкия размах на неговата необузdana природа. Един ден той напусна бащиния си дом и ралото и влезе в една от многото разбойнически чети, които тогава опленяваха еднакво и гръцката земя, и българската. Но нероден да остане прост разбойник по друмища и планини, той заряза четата и си състави нова от отбор юнаци и се понесе да дири битки и слава, като чича си Хранислава. Така той се би с Ногаевите пълчища и като бе разбит, той пренесе театъра на своите подвизи във Византия. Там служи на Андроника в борбата му със селджукските турци, които минуваха вече за грабеж в Южна Тракия, и се прочу с юначеството си; после, разсърден за нещо от императора, той се би против него и разграби гръцките села. Мъловата за подвизите му достигна и в България, името му се разнасяше из уста в уста наред с легендите за неговите юнашки дела. Но честолюбието на суровия авантюрист се ограничаваше в желанието да минува за голям юнак и по-далеко не отиваше. Той остояше безучастен към събитията в отечеството си, дето един посилен и по-тщеславен дух би намерил поприще за осъществени с широките блянове на един Ивайло.

От шест месеца той се прибра в Търново и прекарваше мирен живот под лаврите си. За България ме го беше еня, и че Смилец е татарски данник. Патриотизмът не беше тогава едно възпитано чувство, както днес, а смътен инстинкт. Тоя инстинкт, груби първобитен, се изразяваше в омраза към чужденците, а не в любов към своите. Но чувството на себелюбието надделяваше над всички други.

За Радоя юнашката слава беше всичко. Той остояше повече ратоборец, отколкото българин. Както тон, и други такива юнаци по неговото време диреха лаври и печалби, даже в борба против България. Ето защо не го закачаха в Търново. И той спокойно вкушаваше благата на мирния живот след бурните ратни шетни, додето му скимнеше пак да ги залови.

Една от причините, дето му се видя тоя живот тъй благ, беше и Славка, хубавата дъщеря на болярина Годеслава, висок сановник в царския двор. Той се бе влюбил в тая болярска мома и тя в него. Славка, още преди да го види, беше опленена от името му и от разказите за юнашките му дела. Тя имаше волна и буйна душа; юнашството я очароваваше, храбрите левенти бяха за нея кумири. И тя го обикна тъй лесно и просто, както и той нея. Първата им среща, издебната от Радоила, стана една вечер на връщане от сбора на „Св. Троица“. И разговорът им беше прост до рязкост, както и одевешния.

— Добър вечер, Славке — каза ѝ Радоил.

— Дал бог добро, Радоиле — издума тя смутено.

— Ти си болярка и големкиня, аз съм селянин... пък отговаряш...

— Нека бъдат всички селяни като тебе — каза тя бързо и гърдите ѝ тупаха.

— Та ти не си горделива?

— Защо да съм горделива?

Радоил се позапъгна малко, като не знаеше що да ѝ каже. Повървяха заедно из дрезгавината.

— Защо ми каза това? — попита тя.

— Защото искам да ти кажа подир това друго... — и той я улови за ръката, разтреперан.

— Кажеш? — рече тя просто, без да си измъкне ръката.

— Да се не сърдиш?

— Не.

— Аз те харесвам, Славке.

— Като ти ме харесваш, и аз те харесвам. Оттогава бяха две либета. Радоил я следваше наред, мислеше само за нея. Тя го сънуваше. Ни той, ни тя не мислеха за пречките, които родът и знатното положение на баща ѝ туряха на женитбата им. Защото младите сърца във всички времена и у всички народи си имат своя

логика. Предразсъдките за влюбените, както планинските прегради за орела, не съществуват. И понеже любовта, както димът, не може да се укрие, то скоро тяхната тайна стана достояние на мълвата. Седенките ѝ нагласиха песен, хората я разгласиха. И както винаги става, домашните на Славка най-после повярваха, че мълвата не лъже. Годеслав се разлюти, той се оплака на царя против дързостта на разбойника. Но Смилец се усмихна и каза: „Годеславе, всяка мома е любила някого, преди да залюби мъжа си. Остави младите да си побленуват.“

Радоил и Славка напуснаха рано Света гора и всеки отделно се запъти към дома си. Веднага подир тях и Азатин бей тръгна към града. Слънцето захождаше зад планината. Широки сенки падаха от дървесата по тревата. Смилец излезе пак из гората със свитата си, мина през ливадата, за да слезе по стръмнинката. Но той се спря за няколко минути, за да гледа столицата си. Той гледа омаян и възхитен дивната панорама пред себе си.

IX. СТАРО ТЪРНОВО

Чудесната местност, дето се е красувало старото Търново, днес представлява печална гледка: пустош, бурени, храсталаци, мерзост на запустението царуват на плоските чуки на Трапезица и на Царевец — двата прочути акропола на старославната столица. Остатъка от стените, що са ги окръжавали, скръбно стърчат тук-там, изронени от хората, изгризани от времето; разхвърляни камъни и тухли из храстите, пръснат цимент, който се белее из пусталите треви, бъзуняци и буренаци, любими растения на пустоша и на развалините остават от всичко онова, което е било хубаво и велико на древната столица. В полите на тия два акропола, оголени, овдовели и обезчестени, се гушат сега нововремски, малки, не важни къщици, без стил и без значение; три само черкви от историческите: патриаршеската, запазена цяла, „Св. 40 мъченици“, запазена наполовина, и „Св. Димитър“, остана само един грозен скелет — остават скръбни и неми свидетели на миналото: ръката на разрушителите е обезобразила до неузнаваемост тия славни светини. Печално шуми намалялата, в дълбоко падналата си матка Янтра и влачи из заглъхналите си завой мътни талази, в които не се огледват кули и замъци. В полите на Трапезица е оцелял само калдъръма, изхълмен, изжулен от вековете, на стара улица и две с попукани каменни зидове къщи, със стил старовремски, които рязко се отличават от другите. Вероятно били са жилища на търновски боляри.

Но нека хвърлим мислен поглед на старото Търново и да възстановим по скудните му останки и предания, и по още по-скудните упоминания в стари летописи, като възсъздаваме с въображението си, по налучкване или чрез ясновидството на една българска душа, угълбена с мистическа любов в миналото, онова, което преди 614 години трябва да е съществувало, което е могло да съществува в престолния град на Асеновците, но от което почти никаква следа няма, както сторихме с черквата „Св. 40 мъченици“.

* * *

Ако новото Търново днес поражда погледите на чужденците с голямата си и рядка живописност, старото, Асеновското Търново, ги е смайвало още повече с не-обичайността на местоположението си, със своеобразната хубост на сградите и дивно величие на панорамата си. Тия горди ридове, канари, урви, долове, обгръщани и миени от своеволните завои на Янтра, въз които беше накацал градът, настръхнал с високи каменни стени, крепости, кули, бастиони, палати, храмове, болярски домове, представляваха гледка непозната и чарующа. Никъде в света столица не беше си избрала такова необикновено място. Чужденците останаха поразени. Още в 1640 г., когато старото Търново е било в развалини в по-голямата си част, един францискански монах, като описва местоположението му, казва, че то е нещо, що не може да се опише ().

Не са съвсем голи риторически фигури епитетите, що му се дават в българските паметници: *Цариград — Търново, Богоспасаемий Цариград, Царица на градовете, Царствено-праславен град. Вторий подир Цариград* и пр. Потисната от величието на гледката, фантазията на съвременниците е умяла да изрази удивлението си в тия пищни славословия. За силното впечатление е помагало и политическото значение на града, люлка на съдбоносни събития за България, място, дето е биел пулса на държавния живот.

Истина, архитектурата на търновските обществени сгради не е нито отдалеч наумявала колосалността и здравината на римските градежи и на другите в Западна Европа през средните векове, преживели времената. Всичко е било тука по-скромно, в малки размери, рабско и небрежно, или неумело, подражание на византийската тогавашна архитектура, сама находяща се в упадък. Но фантастичната форма на местността е подигала внушителността и красотата на инак скромните здания по нея. Едно бедно параклише, кацнало на един усамотен връх, е красиво, една кула, закрепена въз края на отвесна скала над пропаст, е романтична, една крепостна стена със зъбци, възвишающа в небето горделивия си силует, е величава. А търновските висоти и канари именно с такива здания бяха увенчани, капризът на природата и делото на човешката ръка бяха се съединили, за да осъществят в зелените предгория на Стара планина тоя вкаменен блян...

* * *

И така, в края на XIII столетие, в който произхождат събитията на тая история, Търново представляваше на околото необикновено хубава, извънредно величествена гледка. Янтра, както и днес, но по-голяма, обвиваше със сребърния си пояс от юг, изток и север скалистите подножия на полуострова Царевец (Хисарът) и после обхващаше с полукръга си от изток, юг и запад полуострова Трапезица, урвист, скалист, като първия, но по-нисък от него. Високи дебели каменни стени, споени добре с цимент, закрепени цъвресто на висотата, заграждаха и пазеха от вей страни Трапезица — ние туряме нея напред, защото тя е по-стара в историята от Царевец. Няколко малки кули издигаха над стените своите силуети. Във вътрешността на тая каменна ограда се издигаха, тясно притиснати една до друга, многобройни черквици и параклиси с каменни зидове; извътре те бяха изписани с ярки зографии, представляващи сцени от стария и новия завет, образи на светци, патриарси, понякъде ликове на български царе, военачалници и прочути боляри.

Тия черквици и параклиси, градени във византийския стил от средните векове, стил на упадък, казахме, с изключение на различната си големина, имаха еднообразен строеж и форма, които се повтаряха до най-малка подробност. Повечето от тях имаха в малките си извити олтари за престоли кръгли мраморни или гранитни камъни, като воденични, закрепени пак на такива колони. Това бяха антични жертвеници с гръцки надписи, посветени от гражданите на римския Никопол (при Росица), на олимпийския Зевс, на богините Хера, Атина и др. Те бяха с голяма мъка пренесени от поменатия град в разрушение, както и колоните в черквата „Св. Четирийсет мъченици“. Зодческото изкуство у тогавашните българи бе в първобитно състояние, а ваятелството нито съществуваше и те се ползуваха от готовите произведения на римската и византийската цивилизация при зидане и украшаване обществените сгради. Доволно добрите фрески обаче доказваха, че живописиста по-прилягаше на ратоборните ни прадеди. Само една между черквите, оная, посветена на св. Ивана Рилски, която пазеше и мощите му, беше доста голяма, широка, добре осветена, със свод, подпирай от шест каменни стълбове, и с олтар, на

който престола не беше езически жертвеник. В друга една черква почиваше прахът на св. Гавриила Лесновски.

Само един малък палат на северната, по-издигната част на Трапезица и две-три малки болярски къщи до него бяха едничките мирски жилища сред светините. В палата бе живял Асен I, а в къщите някои от главните му велможи. Те бяха построени след възобновяването на българското царство, като се срина старата римска крепост там, за да се отвори място за постройката на нови здания. Но заедно с развитието на новия държавен живот растеше и столицата, та Трапезица скоро се показва тясна и резиденцията се премести на чуката на Царевец.

През 1293 год., във времето на Смилеца, в тоя скромнен палат и в тия болярски къщи живееха само монаси. Монаси населяваха и цялата Трапезица, покрита вече с черкви и придобила изключително религиозен характер.

Гледана от някоя височина, Трапезица представляваше на канарата една внушителна картина. Това беше една китка от каменни сгради: крепостни зидове, набучени със зъбци и кули, сводове и куполи черковни, увенчани с кръстове, каменни стени на палата, всичко това сбито накуп, притиснато едно до друго, стърчеше високо и красиво над дълбокия канарист дол на Янтра, обгърнала любовно Трапезица със сребристия си пояс.

Пътниците откъм Стара планина, като виждаха от южните висоти блестящите прозорци и кръстове, чинеха поклони на земята...

Няколко черкви и стотина каменни и дървени къщи, с керемидни покриви, с околчести прозорчета, някои с кулици, с бойници (мазгали) на тях, се виждаха живописно в полите на Трапезица и Царевец, надлъж по реката. Много имаха издълбани в камъка над вратите си фамилни гербове и имена на болярите. Два пътя лазеха по урвата на Царевец: единият, който водеше към северната му порта, а друг, поширок — Калиманова улица^[1], — който лазеше по-ниско от нея и извеждаше на Царев друм. На левия бряг бяха повечето светини:

Великата лавра, със „Св. 40 мъченици“, „Св. Богородица Темнишка“, а най на северния край, усамотено, се виждаше митрополията, оградена със скромни каменни стени, дето се издигаше оловения купол на св. апостоли Петра и Павла.

Тия две махали тогава се наричаха Търново. Те бяха почнали да се застрояват едвам във времето на цар Иван-Асеня II, който обитаваше в Царевец. В тях беше и търговския център на столицата, и дюкяните, и влагалищата на дубровнишките търговци, пълни с чуждестранни стоки, със стъклени изделия, с платове, със скъпи тъкани от вълна и коприна, с медни съдове и вещи за домашно употребление, достъпни само за по-заможни-те боляри.

Между южните поли на бърдото Царевец и полите на бърдото Света гора, Янтра делеше надве с дълбоките си вълни друга усамотена махала — Франкския град (Френк-Хисар), дето бяха главно жилищата на чуждестранните търговци: дубровничани, гърци, италианци. Там се издигаше и кулата водопроводница на Царевец.

Трета, тоже уединена махала съществуваше в полите на бърдото Орлица (Карталбаир), между Царев друм (Каябаши) и днешния Баждарлък. Тя състоеше повече от по-нови болярски малки замъци и каменни домове. Тая махала се викаше Нов град и се сношаваше с долното Търново чрез пътя, който днес слазя от Каябаши в Асенова махала — Калиманова улица. В тая махала се намираха и малките замъци на Светослава и Балдя.

На запад от Трапезица, между нея и Янтра, беше незначителна еврейска махала, днес изчезнала, и само някои еврейски гробове я напомнят.

* * *

Много великолепен беше по-високия втори акропол на столицата — Царевец.

Темето на тая проточена от юг на север чука представя дълга площ, която на южния си край се повдига във вид на звънецоподобна могила. От тая площ се спускат надолу твърде стръмни урви, покрити с трева или с буйна растителност, или отвесни скали, които падат в Янтра.

Гигантски дебели каменни зидове със зъбци във вид на шестоъгълник, изправен на края на отвесните скали, препасваха отвръст чуката тогава; пет кули стърчаха над тия стени; под кулите

имаше грамадни порти с железни врата. Една от тях, най-голямата — Великата порта — даваше вход в Царевец от Царев друм.

Тия зъбчати зидове, тия бойници в тях, тия кули, тия бастиони господар уваха над столицата, застрашаваха я във време на бунтуване, пазеха я в случай на опасност от външни врагове. Кога ставаше нужда, облаци стрели политаха въз града или въз Царев друм, или въз дълбоките долове на Янтра. Естеството бе направило Царевец непристъпен, никакви човешки усилия не можаха да превземат тази твърдина, пазена отдолу от стремителните високи урви и дълбоките вълни на Янтра, а отгоре — от изкуствените укрепления. Само веднаж неприятелска гръцка войска проникна в Търново и в оградата на Царевец, преди 11 години; но това бяха успели не чрез пристъп, а чрез измяната на болярите, привърженици на изрода Ивана-Асеня III. Преди една година бе влязъл Ногай, но вратите на столицата му бяха отворени доброволно, без никакво съпротивление.

Отгоре на площта се издигаха царските палати — старият и новият — и палата на патриаршията. Старият палат беше полудървено на два ката здание, измазано с вар. Там временно бе живял Асен II. Новият палат, в който бе минал тоя цар, съграден пак от него, беше високо горделиво каменно здание, издигнато на север от храма „Св. Петка Епиватска“, дето почиваха мощите на светицата. На върха на изшилената могила, наречена по-после от турците Чантепе, стърчеше малка хубава черква „Св. Възнесение Христово“ и високата ѝ звънарница, на която се дължеше я турското название на могилата.

Новият палат беше царствено здание. Прекрасни мраморни колони поддържаха два балкона с художествени мраморни капители от изток и запад. Овални и полуготически прозорци, защитени с кривулести железни пречки, пускаха обилна светлина в стаите. Из главните с дъговиден горен праг врата, между две колони от малахит, се влазяше по стълба от дялан камък в долния кат, а от него по дървена извита с резби стълба на горния. Горе се намираше тройната зала, работната царска стая, приемната стая, със стени и потони, покрити с резби, с живопис, с позлата. Тронната зала беше цяла от кедрово дърво и чудни мозайки красяха стените ѝ. Останалите десетина стаи, по-скромно украсени, служеха за жилища на членовете от царското семейство и на високите дворцови сановници.

Същото разпределение имаше и долния кат. Царските стан кипяха в пурпури, коприна и кадифе. Там разкошът, съединен с удобствата, даваше на живота чаровна прелест. От техните прозорци се разкриваха омайни, величествени панорами въз Търново, въз прекрасните му зелени околности, въз синеющите се на юг в кръгозора планински вериги, върхове и гребени.

При всичката си оригинална красота отвън, тоя палат нямаше ни стил, ни пропорция на частите, ни хармония на линиите. Той представляваше смещение от всякакви стилове: византийски, италиански, готически. В плана на строежа му, в пъстротата на украсите му не бе господствувала никаква архитектурна идея, нямаше никакво съгласие и логичност. Прищявката и непридирчивий или чудатий вкус на Иванасеневите приемници бяха му дали печата на рококо, на здание шарено, нехармонично, но пак красиво, ексцентрично, но величаво. Всеки един от тия господари, от Михаила I до Георги Тертера, беше прибавил, изменил, прекроил отвътре и вън по нещо в палата, ръководен само от временната нужда или личния си вкус за придаване повече блясък на зданието. Но въпреки това, палата омайваше, очароваваше със странната си хубост и величавост.

При всичката беднотия на второто българско царство и на съкровището, царете не щадяха средства, за да увеличат пищността на резиденцията си, тикани от тщеславието желание да гонят недостигаемото великолепие на цариградския дворец... Около тия палати бяха натрупани сградите на държавните учреждения, жилища на дворцовата прислуга и на дворцовата стража, състояща от двесте души юначни и предани войници. Повечето дървени, с тесни стаи, овехтели и прогнили, с ниски потони и с малки прозорци, те се лепяха по западния, по-полегат склон на ръта.

Всичките, заедно с крепостта при Великата порта и палатите, образуваха цял градец, в който обитаваха, притеснени наистина, около хилядо души хора^[2].

Понеже някъде склоновете бяха много стръмни, та не можеха да се използват за нови постройки, то бяха използвани за градинки посредством тераси, подзидани с камъни.

На тия тераси се зеленееха сенчести дървеса, лозя, миришеха из лехичките хубави цветя, красяха ги юоравки с мраморни кладенчета и малки зеленчукови градинки. На пейките под клоните на белокорите

брези, и тополите, и акациите, и сливите, често идеха да седят цариците в мълчаливо съзерцание вълшебството на панорамата. Или играеха там княгините, или пееха, или се смееха. Янтра се лъщеше долу като синя змия. Търново шумеше като пчела в кошера си, високата гориста Орлица и голият Гарван бодяха с гърбовете си небето. Пространствата бяха необятни и величието на света неизказано. А палатът, със заслепителното сияние на прозорците от лучите от слънцето, отдалеч приличаше на един дивен, огромен диамант, турен на височината от някой вълшебник.

От петте порти на Царевец се спущаха пътеки към града и Янтра. Най-главната порта — Великата порта — се отваряше въз Царев друм. Тоя друм минаваше по изравненото теме на дългата, със съвсем отвесни, жълтеникави стени скала, която образува тесния проток на полуострова и като еди н естествен мост го съединява с новото Търново. Над проломът, който разсича средата на тая чудата, правилна, стеноподобна скала, имаше подвижен мост с две кули от страните. Той деня се спущаше, а вечер се дигаше, та прекъсваше всяко съобщение с Царевец.

* * *

На юг, зад Янтра, се издигаше чуката Света гора с една силна крепост над реката. Склоновете ѝ бяха облечени с гъст вековен лес. Няколко манастирчета се тулеха в прохладните сенки на леса. До него се зеленееше наклонна ливада, поприще на народни веселби, на борби, на юнаци и хора. На югозапад от града се простираше веселата равнина на Марно поле, място за многолюдни народни сборища.

* * *

Икономическият живот на Търново беше доста ограничен. Разположен на скали, без лесни съобщителни средства, далеч от плодородни поля и от важни друмища, градът имаше слаба търговия с външния свят. Единствените му търговски сношения ставаха с търговците от Дубровник, които сами идеха в Търново и имаха

магазини. Те намираха широко гостоприемство при всички царе, с които дубровнишката република сключваше търговски договори. Промислеността състоеше само в производство на домашни платове и изделия. Много боляри владееха кули, земи из провинцията и стада, и паши, и гори, а доходите им харчеха в охолен живот в Търново. Големи извори за обогатяване бяха и богатите плячки, наградвани през войните с Византия, и по-рано с франките. Между тия трофеи Търново виждаше металически и мраморни статуи на богове и императори и корнизи от колони на гръцки палати.

Но във времето, което описваме, както държавата, разтърсвана от постоянни смутове и изтощавана, така и Търново се намираще в периода на осиромашаване и вехнене. Безумствата и прахосничествата на управниците му от половина век насам при злоупотребленията на властта и кражбите на държавните и частни имуществва, и бъркотиите бяха обеднили и столицата, и държавното съкровище. То сега беше празно и от пари, и от драгоценности, а преди 11 години Асен III при избягването си във Византия беше го доограбил и изнесъл всички златни и елмазни ценности на българските царе, също и драгоценностите, намерени едно време от Асеня I в лагера на разбития император Исака. Последните, по свидетелството на Пахимера, дълго време с гордост показвали българските царе на гостите си.

[1] Повечето от названията на различните места и части на старо Търново не са се запазили в паметта на днешните търновци. За леснотията на разказа ни, ние им даваме имена, по възможност прилични, а турските названия превеждаме на български, като допускаме, че в началото турците са ги превели от български. ↑

[2] Даже в турско време по тоя склон имаше около 150 къщи турски, сринати и изчезнали след Руско-турската война. ↑

Х. ПИР

Голямата трапезария в търновския палат беше вечерта осветена от три полиелея. Дворцовите слуги готвеха трапезата, покрита с бяло като сняг платно: слагаха кристали, сребърни съдове, сребърни чаши за болярите и златна чаша за царя, фаянсови гърнета със скъпи гръцки вина, нареждаха столовете с високи облегалки с резби, а царския поширок с позлата и инкрустиран със седефи, с крака, които имаха подобие на левски лапи.

Защото царството ако и да беше сиромашко, разкошът в царския двор беше голям. Византийската култура, незасегнала с малкото си добри страни живота в държавата, беше заела на двора своите пороци, своя празен блясък и разточителство, заедно с безбройните свои церемонии и етикети. Съседството с Византия донасяше на България само пакост и развала. Търновският двор рабски подражаваше на цариградския, и подражаваше неумело, грубо. Гръцката образованост му оставаше чужда, както и военната и административната ѝ организация. И додето при императорския двор имаше философи и историци, които в многотомни хроники предаваха най-малките исторически събития в империята, в търновския двор нямаше ни помен от такива. Велики и съдбоносни дела отминуваха неотбележени или се отбележваха мимоходом и случайно в житиетата и по корите на черковните книги. Българската слава и българската скръб почти нямаша летописци. И нашата история е скърпена от скудните, небрежни, неверни и винаги пристрастни упоменавания на византийските летописци.

Придворните длъжности и титли също бяха гръцки, и държавните достойнства бяха гръцки: деспот, севастократор, великий примикюр; протосеваст, протовестиарий, протостратор, алагатор, еиикерний, кефалия, кастрофилак и пр. Даже областите се наричаха хора (орасе)!

По подражание на византийските власти и българските имаха многобройни и надути титли: благоверний, благородний, христорлюбиви?!, превисокий, прекрасний, самодържавний,

благочестивий, великий, свети. Придворното гръцко раболепство се присади бляскаво и у българите.

Смилец в една друга стая очакваше поканените гости. Повисокородните велможи му правеха задължителните поклони, а по малко знатните му целуваха скута. Скоро дойдоха всички поканени мъже и минаха след царя в трапезарията. По тогавашният обичай цариците и княгините не взимаха участие в царските пиршества.

Редът и мястото на всеки болярин бяха строго определени, съобразно с титлата и чинът му. Отдясно и ляво на Смилеца седнаха: севастократор Радослав, бан Балдю, първий достойник в царството, старец влиятелен и богат, стопанин на големи имоти и далечен сродник на Константина Тиха; великият воевода Желяз, грохнал вече старец, прославил се в битките на Ивайла с византийците и татарите, сега напуснал военачалството, но запазил титлата. До него великий алагатор Проданку, от кумански род, сподвижник Ивайлов. От двете страни на царя и срещу него се редяха още петнайсетина великаши. Между тях беше болярин Годеслав, с очи и нос на лисица, слугувал и изменил на всичките царе от Калимана II насам; великий примикюр Владимир, сравнително млад още болярин, но съвсем побелял от претърпения едногодишен плен у татарите, от който се избавил само с голям откуп. Протосевастът Иван, блюстител на законите, нещо като министър на правосъдието, забогатял чрез подкупи и завладяване чужди наследства; великий логотет Рушимир, управител на държавното съкровище, сега празно, който въпреки името си не бе разрушавал никой мир, но бе успял да съгради своето благополучие въз ограбването на държавните приходи още при Тертера. Стан, голям землевладелец и богаташ и заимодавец на Смилеца. Владислав — храбър воевода, прекарал живота в битки и походи и сега номинален началник на войската — защото тя не съществуваше!

Нека прибавим и гърбавия болярин Ивайло. Той беше осиромашел големец от висок род, без да има сродство с легендарния Ивайло, както нямаше и физическо. Той беше зъл и язвителен шутник, но Смилец му търпеше и го канеше на пиршествата си.

Пирът се почна и следваше весело. Сътрапезниците ядяха с ръка, по неколцина от едно блюдо. Само Смилец имаше особено. Разнасяха се миризми от пържени риби, от печено месо — на зайци, сърни и крилат дивеч, — от подлучена яхния, от облян с масло пилаф — тогава

ястие рядко и скъпо, тъй като оризът се донасяше с генуезки кораби от Италия. Виночерпците наливаха вино в чашите внезапно изпразвани и пак напълняни. Говорът се усилваше заедно с увеличението числото на изпразнените чаши. Очите лъщяха, лицата бяха червени, но всички пиеха с неугасима жажда. Смилец сам беше пийнал доста и по едно време задряма под шумът на пиршеството. Но внезапно се сепна, взе си златната чаша и извика:

— Приятели, вие забравихте да пиете за моето здраве? Тогава аз пия за вашето, защото, докато вие, стълбовете, сте здрави, и царят ви е здрав, и царството е здраво!

И той изпи бавно чашата си.

— Да живеј царят! — извикаха всички позасрамени.

— Да живеј славния Смилец! — извика Годеслав и изпи последен чашата си.

— Без „славен“, без „славен“, Годеславе — отговори ухилено Смилец.

Ивайло вдигна недопитата си чаша и каза ниско на съседа си:

— Тогава да живеј „безславний“ Смилец!

Това игрословие разсмя най-близките му боляри.

Смилец забележи и попита весело:

— Боляри, какво ви казва Ивайло? Аз ви завиждам, че имате това съкровище от остроумие при себе си. Ивайло отговори:

— Приказвам им, господарю, как моето куче лани умря, като се отказа да вземе лек от гърка и не даде да му баят.

Гръмогласни смехове последваха от тая шега.

— Добро е сторило: от грък и отрова не трябва да се взема — избъбра великият примикюр, като строши със зъбите си едно крило от яребица.

Бан Балдю с чаша в треперяща ръка и с мъка стана прав, за да каже здравица за царя. Всички млъкнаха.

Банът стоя няколко секунди с наведена глава, па проговори дебело, бавно:

— Смилчо! Бог ми преброил повече години, отколкото аз заслужавам. Аз бях буйно момче при благословений и незабравний наш цар Ивана-Асеня II — царство му небесно... Сега съм грохнал и наведен към гроба старец при цар Смилеца. Живях дълголетие, служих и на първий Калимана, и на Мица, светлите Асеневи рожби, видях

гибелта на царя Константин а и тържеството на Иваила, и после бягството на царица Мария — нека да си не намери мястото... Дочаках срамотното избягване на гръцкия натрапник Ивана, претърпях татарското нашествие и видях, без да умра, Ногая във Велико Търново, посрещнат с тържество и с хоръгви черковни — в Търново, що беше посрещнало непобедимий Калояна, великий Асеня!

Балдю спря, за да си почине от вълнението, при гробното мълчание в трапезарията. После продължи:

— Дочаках всички тия позори и не умрях — имал съм грехове пред вишния.

Па се обърна внезапно към Смилеца, с пламенни очи:

— Смилчо! Доста! Доста срам! Възмужай се! Дързай! Свали бремето на татарски слуга! Нека България види на Симеоновия и Асеневския трон цар, достоен за тях и за нас! Пия здравица за тоя цар!

Той изпи чашата си и седна запъхтян.

Тия думи се посрещнаха с мълчание. Всички погледи се обърнаха към Смилеца, чието лице беше се изменило.

Но той скоро задави вълнението си и каза студено:

— Бане, държавата е мирна под егидата на негово величество хана. Не бих желал да се чуват в моя дворец думи като сегашните.

Смилец даде такъв отговор, защото се боеше да не би от някои болярски уста Балдювите думи да достигнат до ханските уши.

Балдю наведе глава и повече не продума нищо.

Разговорите се пременяваха и ставаха пак весели. Чашите постоянно се редяха. Болярите бяха почти пияни. Свещите осветляваха лица зачервенели с изражение на тъпа възбуденост или сънливо доволство, или оскотеност...

Смилец извика:

— Другари, попейте!

— Да, да попеем — обади се Желяз.

— Каква? Юнашка или весела, господарю? — попита един млад болярин. Ивайло се обади:

— Весела, весела... юнашка песен в юнашко време, весели — във весело време...

Смилец стрелна с недоволен поглед Ивайла, като усети жилото на сарказма му. Но той му каза шеговито:

— Ивайло, има само една разлика между тебе и цар Ивайла: оня обичаше младите жени, а ти бягаш от тях.

— Не, те бягат от мене, царю — отговори Ивайло. — А цар Ивайло не бягаше ни от тях, ни от татарите...

Смилец сви вежди.

— От кое вино му дадохте на Ивайла?

— От пияното вино — усмихна се един болярин.

— Любовна, любовна песен! — извикаха неколцина. Болярите запяха гръмогласно:

*Мари, лудо, мари, младо,
мари, Дешке гиздосийке,
дай ми тая бяла гушка,
дай я, дай я, дай я, пиле,
аз да кусна, па да умра.
Мари, Дешке, мари, пиле,
дай ми това тънко кръстче,
дай го, Дешке гиздосийке,
дай го, дай го, дай го, пиле,
да го стисна, па да умра.*

— Хубаво! — извика Смилец и запляска с ръце. Болярите продължиха:

*Мари, Дешке, гълъбице,
червен божур във градина,
дай ми тия сладки уста,
дай ги, дай ги, дай ги, Дешке,
да ги хапна, па да умра.*

— Не, да не умира, да не умира — извика Смилец. — Нека живее, та пак да ги хапне!

Вратата се отвори и влезе един мъж в ратно облекло и с прашни чизми.

— Браниславе, какво носиш ново? — извика Смилец към влезлия. Той беше скороходец.

— Печални новини нося, превеликий господарю. Хан Чоки мина Дунава с много хиляди татари и иде въз Търново. Из пътя всичко прави плен и пожар.

Присъстващите побледняха.

Смилец остана зяпнал, без да може да проговори.

Влезе Азатин бей, поклони се и подаде Смилецу писмо, като целуна печата му, па излезе.

Смилецовата ръка трепереше.

— Чети, логотете — каза Смилец на Рушимира.

Рушимир распечата писмото и прочете сред всеобщото мълчание:

— „До славния болярин Смилеца, наш заместник в Търново и предан слуга.

Аз, великий татарски, хан, известявам на тебе, верний мой служителю, че ида в Търново, за да възседна престола по правото, което имам от аллаха, като наследник на високославний си баща, който сега е в недрата на рая. И заповядам ти, щом получиш това писмо, да дойдеш в станът ми с първите си боляри, за да ми се поклониш и ми предадеш ключа на верний наш град Търново. Призовавам божията милост над главата ти.

Чоки, български цар и заповедник.“

Наставаха всички в голямо смущение. Смилец плахо гледаше гостите, като че очакваше от тях помощ.

Стан ненадейно се повали на земята.

— Уплаши се! — извикаха.

— Не, пиян е.

Гостите на Смилеца трепереха. Той каза:

— Боляри, идете си. Лека нощ.

И тръгна към вратата.

Балдю извика страшно:

— Къде, Смилчо? Да спиш ли, или да плачеш? Стой! Сега не е време за треперене! Поведи ни срещу врага! Аз можех да гледам на тоя трон татарския слуга, но християнин и българин; но Чоки на трона? Тоя позор не искам да преживея. Поведи ни, Смилчо! Поведи народа!

Банът се обърна към присъстващите:

— Търновски боляри, дайте си богатството. Иване, донеси златото си, за да го преобърнем на желязо; Филипе, подари чърдите си с коне, за да ни носят против татарина. Рушимире, дай съкровищата си; Грозде, жертвувай остатото си богатство, за да откупим царството сега. Йове, положи пред олтара на отечеството твоето имане, Костадине, и ти, Годеславе, изсипете пред него вашите пълни житници, за хляб на ратниците. Царю, размени златните и сребърните си съдове на оръжие, което е натрупано в складовете на дубровнишките търговци. Аз давам, каквото имам, и петте си сина, и кръвта си.

Старецът цял трепереше. Бялата му брада се тресеше. Гневът и въодушевляването изкарваха мълнии из очите му.

Той чака няколко време. Дълбоко мълчание отговори на позива му. Никой не искаше да жертвува.

— Мълчите? — извика яростно банът. — Свиди ви се? За вас отечество няма? Лицемери, лихоимци, роби, по-бездушни от идоли, по-долни от татари.

И той излезе.

ХІ. БАЛДЮ И СВЕТОСЛАВ

Балдю слезе на двора. Той се качи на колесницата си и излезе из Великата порта на Царев друм, предшествуван от слугите си, които носеха запалени факли. Подвижният мост се дигна и колесницата мина и затряска нататък по калдъръма. Нощта беше звездна, Търново спеше вече, без ни една светлина по прозорците. Само Царевец светеше още във вишинето.

Янтра глухо шумеше в дола и едвам нарушаваше нощния покой. Колесницата спря пред един от малките болярски домове, що усамотено се трупаха близо до мястото, дето е днешния Баждарлък. Тоя дом го заграждаха високи зидове и една куличка се чернееше над вратата.

— Бийте по портата! — заповяда банът.

Един слуга хвана железния чук на дъбовата вратня и тя заехтя в тишината.

Веднага тя се отвори и един слуга излезе на прага със светило.

— Спи ли князът? — попита Балдю.

— Не е още легнал, славний бане.

— Кажи му, че ида при него.

Слугата излезна.

Скоро се повърна, последван от един висок момък. Факлите осветлиха лице красиво, румено, с тънки руси въси.

— А, светлий бане! — извика момъкът и се спусна да помогне на Балдя да слезе. Влязоха в една стая.

— Прощавай, княже, че те безпокоя. Но тая нощ никой не трябва да спи.

И като седна на един миндер, Балдю захвана със своя гръмовит, разтреперан сега глас:

— Светославе, аз бях противник на баща ти през царуването му, подир бягството му аз го мразя!... Аз не мога да му простя това малодушие. Ние го избрахме, за да ни брани, а той ни остави на Ногая. Но да се не отклонявам — той си намери заслуженото. Светославе,

знай, че Чоки със силна войска е минал Дунава и иде да седне сам на престола, като пали и опустошава всичко из пътя.

— Знам това — каза Светослав.

— Знаеш вече?

— Да.

Банът си отри потта по челото и продължи:

— В палата от тая вест всички изгубиха ума и дума. Смилец е малодушен, той отказа да даде отпор и да пресрещне далеко от Търново татарите. Болярите отказаха парите си, и не ме зачудиха: тия пълзящи червеи имат само един бог: златото. И аз плюх в лицето им. И ето, Светославе, смислих за тебе, български княз и деспот, син на Тертера, ти по право си законният наследник на престола. Смилец се показва недостоеен да го брани, отбрани го ти. Народът ще скокне, но той няма вожд с високо име, от царска кръв. Поведи го!

Светослав слушаше мълчаливо. По лицето му се не изобрази никакво вълнение.

Балдю се удиви, че князът може да пази спокойствие в такава съдбоносна минута.

— Боиш се от Смилеца? Той не заслужава боене, както не заслужава и почит вече. Аз бях първия му велможа, отсега нататък съм твой приятел и съветник. Давам на твоя услуга опита си, името си, влиянието си... Беден си, ще кажеш? Аз турям на разположението ти всичкото си богатство. С него ще можеш да въоръжиш първата хиляда войници, които ще съберем. Останалото ще тръгне само по себе си. Стига веднаж народът да се запали, и той ще се запали, както и друг път, когато са го дигали против похитителите на короната. Избави я от безчестно и вземи я. Тя е достойна за оня, който е достоен за нея. Светославе, отърви отечеството от татарско иго!

— Дядо Балдю, аз до неделя се женя.

Банът го изгледа втрещено.

— Ти ще се жениш? Ти си годен?

— Да, днес се годих.

— И когато царството става плен и пожар? Когато то има нужда от тебе, от твоя меч, от твоята кръв? Когато то загинва?

— Аз се не меса — каза Светослав сухо.

— Как! — и банът скокна, като жилнат от езика на змия. — Вярно ли чух? Не ме ли лъжат ушите ми?... И коя ще вземеш?

— Девойка Евфросина.

— Оная ли, на която Пантолеон е опекун? Гъркинята? С богатата зестра?

— Тя същата.

— А! — извика с горчива ироническа усмивка старецът. — Откога младежта се молепса от заразата на користолюбието — а аз я мислех само у Смилицевите боляри! — откога младите пред дълга предпочитат спокойствието и пред славата — златния телец? Откога пред трона предпочитат пуховото легло на сладострастието? Подло време доживях!... Ех, Българийо, Българийо, жална Българийо! Ако един княз Светослав няма милост за тебе, никой не ще да има милост! Загина ти!

Той стана просълзен.

— Извинявай, че безполезно те безпокоих, княже. Ти си щял да се жениш и да сватбуваш, а аз съм дошел като луд, да те каня да ратуваш.

— Чоки е мой зет, светлий бане.

Банът трепна гневно.

— Зет? Там твой зет, тук твоя булка! Синко, отечеството е най-голямото либе, най-скъпата роднина. То е тайна свещена, за която добрият син дава сто пъти живота си. Но аз говоря на ония скали, дето висят над Янтра. Сбогом.

Той тръгна към вратата.

— Поне това, което ти говорих, ще остане тайна?

— Бъди напълно спокоен, дядо Балдю.

Старецът излезе гневен. Князът го изпрати до портата.

Когато тя се затвори с трясък, Балдю стоя няколко време умислен на пътя. После се качи на колесницата.

— Карай напред! — извика той на возача. Колесницата повървя малко из тясната уличка, па биде спряна пред една къща с по-скромна вънкашност. Балдю заповяда да почукат на вратнята й. Появи се на прага стара жена.

— Тука ли е Радоил? — попита банът.

— Няма го, дядо Балдю — отговори жената.

— Дека е? Искам без друго да го видя.

Жената се запъна малко, па каза:

— Сега не можеш го намери никъде.

— Как тъй?

Жената (тя беше Радоиловата майка) се приближи до него и му проговори усмихнато:

— Тая нощ се сватувахме с болярина Годеслава.

— Как? — извика учуден банът.

— Славка, дъщеря му, пристана на Радоил и Радоил сега не е в Търново вече.

Балдю плесна ръце от скръб.

— Ужасно!

Па заповяда да карат у дома му.

— Ужасно, ужасно! — думаше си из пътя: — оня се годява днес, този се жени — всички решили да живеят, когато България се погребва. Боже! Боже!

* * *

Бан Балдю беше един от ония малко останали боляри по онова време, в гърдите на които още биеха горещи български сърца. Той страдаше от дълбокия упадък на царството, той гореше от пламенна любов към унизеното и омаломощено отечество. Роден още през царуването на Борила, той бе преживял славната епоха на Ивана-Асеня II, видял годините на ослабването на България при наследниците му и после събитията, едно от друго по-жалостни, при Константин Тиха, Мария, Ивайла, Асеня III и Тертера. Той бе преживял осем царувания, като бе винаги взимал страната на народа против чужденците или тираните. Той беше първият болярин, дето мина на страната на победоносния Ивайла; при гръцкия натурник Иван-Асеня III той се бе спасил в бягство от изродения и недостоен потомък Асенев. При избягването на Тертера, той бе повел едно слабо опълчение против Ногая, но то биде разбито. Когато Смилец се качи на престола като Ногаев васал, Балдю намери за разумно да подкрепи Смилеца, надявайки се, че той ще се опита да отхвърли татарското върховенство. Тая вечер той видя разбита надеждата си. И внезапно му хрумна върховното решение да опълчи Светослава против Чоки и сам да мине на негова страна. Видяхме Светослав как го посрещна. Остаяше му слаба надежда и в Радоила, силен в народа със славата на

разбойнишките си подвиги и способен да поведе борба против татарите, но и там се излъга.

— Ужасно, ужасно — шепнесе си той, когато колесницата му се търкаляше из тъмнината, возейки го към къщата му, находяща на другия край на улицата.

ХІІ. ОЛТАР В ГОРАТА

Недалеко от Търново, в една дъбова гора на изток от бърдото Силофор, светеше огнец.

Тая гора беше Ярова гора, частно владение Смилецово.

Наоколо седяха или се излягаха около десетина хора и тихо си приказваха. Някои от тях си печеха пуканици в жаравата и пламъкът осветляваше лица брадясали, начумерени, но млади, опечени от ветрове и слънце. Тая нощна дружина беше въоръжена.

Вързани за дърветата коне рупаха наблизко сухата трева.

— Забави се войводата — каза един от дружината.

— Полунощ трябва да е минало — каза друг. Изпяха някъде петли.

— Страх ме е от беда — каза един.

— Защо?

— Боляринът Годеслав е лош човек и ако е усетил...

— Дано не е усетил да направи лудост: войводата може да го направи на прах, но момата ще вземе. Чу се свирене с уста.

— Идат! — казаха и скокнаха.

В мрака, между дебелиите дънери, се чу шум от човешки стъпки и тих говор.

После приближиха някои и пламъчето озари неясни човешки фигури. Показаха се трима брадати юнака, въоръжени с криви турски саби и с кинжали в пояса. После се показа един поп без камилавка, когото един друг държеше за ръката.

Попът, старец с бяла чорлава брада и с бели коси, попадали по челото му, трепереше. Безумен страх бе затъпил погледа му. Той пулеше очи, плах, във въоръжените хора.

— Дядо попе, не страхувай се — каза му един от тях и му целуна ръка.

Целуваха му ръка и другите.

— Защо ме доведохте тук? — попита попът, малко успокоен от тия благочестиви проявления на разбойниците. — Извадихте ме от

халищата... Боже, света Богородице, какво чудо става с мене! Закрили мене грешния! — И той се прекръсти.

— Седни, седни — каза му.

Той седна. Огънят осветляваше още силно измененото му лице. Освен без камилавка, той бе изкарал от къщата си и с някакви жълти женски обувки, които бе успял да обуе в страха си. Те бяха попадиините.

— Християни, кажете ми какво ще ме правите тука.

— Ще научиш подир малко, дядо попе — каза един от онези, които го бяха довели. — Книжката взе ли, дето ти казахме?

— Требника? Взех го. Защо ви беше?

Но разбойниците не отговориха, защото в гората се чу изсвиркване по-продължително от първото. То се повтори два пъти.

— Идат! — извикаха радостно разбойниците и се изгубиха из гъстака. Само един остана да пази попа.

След малко се появиха Радоил и Славка, последвани от нови още няколко души разбойници, които носеха вързопи със Славкини неща.

— Добър ви вечер, дружина! Водя ви млада годеница, кланяйте се! — извика Радоил.

Възражданите момци наобиколиха любопитно Славка, още силно развълнувана.

— Славке, оттук вече се захваща моето царство. Не се бой. Седни, почини си.

И Радоил седна до нея.

— Момчета, да се смени стражата извън гората: петлите пяха.

После се обърна към девойката, която гледаше плахо и удивена наоколо си.

— Славке, ти не си привикнала още на такива места?

— Дето бъдеш ти, там е хубаво и мене — отговори тя, като го погледна с любящи очи.

Юнашкото лице на воеводата светеше от щастие. Другарите му гледаха засмени Славка.

— Ти си много уморена, Славке? — попита я един.

— Не, той ме носи на гръб по стръмното — каза тя засмяно, като метна поглед въз Радоила.

— Дайте плоската, момчета, да глътнем малко ракийца. — Радоил подаде плоската Славки: тя кусна само няколко капки ракия.

Тогава чак Радоил съгледа попа, който слушаше до един дънер, гледаше, зяпнал и смаян, болярската дъщеря между тия странни хора.

— А, дядо попе! — извика той. — Преварил си ни? — Па свали шапка и му целуна ръка. После Радоил се обърна към дружината:

— Запалете вощениците. Дядо попе, ще ме венчеш с тая мома.

Попът се смая.

— Че аз нямам патрихил... нито другото...

— Без патрихил!

Запалиха няколко вощеници. Гората се освети повече. Дъбовите клони се надвисваха до самите глави на момците.

— Кой е кумът? — попита попът.

— Маноле, ти ще бъдеш кум — обърна се Радоил към един по-стар разбойник.

— И девер нямате, и венци нямате, и черква няма! Каква венчавка тука? — каза троснато попът, посъвзел се вече.

— Ангеле, и ти, Страхиле, вие ще бъдете девери — каза Радоил, — за да не се сърди дядо поп. Пък черковата е тая гора. Нали господ е навсякъде?

Тогава Радоил гологлав се изправи до Славка, кумът и деверите зад тях.

Попът запрелистя требника, за да намери молитвата за венчалния обред. Двама души му светеха с вощениците. Но той дълго време търси и не намираше молитвата. Под влиянието на одевешната уплаха той беше забравил на кой лист беше тая молитва.

Радоил стана нетърпелив.

— Захвани!

— Не намирам! — каза скръбно попът.

— Не вреди, чети там, дето си отворил. Попът погледна листа.

— Тука е молитвата за сушата — каза той.

— Чети тая молитва, по-скоро... Господ знае, че за друго четеш — каза воеводата, като намираше, че попът се мае за дребни работи.

Тогава свещеникът зачете молитвата за суша, в която се молеше бог да прати от небесата напоителен дъжд за ожеднелите поля и ниви.

След тая молитва той размени пръстените на младоженците.

— Венчається раб божий Радоил, во име отца и сина и святаго духа. Венчається раба божия Славка, во имя отца и сина и святаго духа, амин!

После изпя „Исаия ликуй!“ и завъртя младоженците около дъба, последвани от кума и деверите.

Обредът се свърши.

— Дайте плоската сега да се почерпим. Благослови пръв, дядо попе.

Попът благослови и пи от ракията. Плоската изреди и останалите.

— Наздраве!

— Да е честито!

— Добра сполука!

— Таз година с булка, догодина — с люлка. И веселите благопожелания нямаха край. Радоил се обърна към попа:

— Дядо попе, прощавай, че те утрудихме по ни едно време. — И той му тури в ръката десет бабки. Като видя толкова злато, попът се смая, той не вярваше очите си. Той не би спечелил тия пари и от петдесет венчавки!

Радоил и Славка му целунаха ръка.

— Сега си свободен, дядо попе, иди си доспи. Не е нужда да обаждаш какво се случи тая нощ тук.

— Аз? Годеслав ще ме пребий!

— Ако той те не пребие, аз ще ти откъсна главата като на врабче.

Когато попът си отиде, Радоил се обърна към другарите си:

— Дружина, починахме си. А нашето падало е далече, и Търново е много близко — хай стягайте конете.

Пътуването през нощта стана без път, през долове, през урви, през потоци, които гръмливо шумяха. Славка гледеше като омаяна пред себе си черни гори, черни върхове и черни скали. Тя мислеше, че сънува. Радоил яздеше успоредно с нейния кон и я крепеше за кръста на лоши места.

По дрезгаво стигнаха до едно селце в планината. То се състоеше от няколко колиби, съградени от букови дънери и покрити с плочи, някои имаха каменни огради на дворовете си.

Вратнята се отвори на една от тия колиби и морната дружина влезе в двора.

ХІІІ. В ДИВОТИИТЕ

Тук беше домът на кумът Маноля.

Жена му, която очевидно очакваше гостите, ги посрещна със запалена борина. Радоил и Славка бяха заведени в една стая, ниска, с потъмнял потон.

По стените висяха разни оръжия: лъкове, копия, саби, боздугани, ловджийски чанти и потребности; зверски кожи, броеници кехлибареве, едно турско алено джубе със златни обшивки, шалове копринени, огърлици от корал и други предмети на разкош — всички плячка от походите в Тракия.

На лавиците и полиците между глинените гърнета и паници стояха, учудени, че се намират тук, медни изящни статуйки на Бакхуса и Херкулеса и на някои римски императори.

Подът и ниските миндери бяха постлани с черги, домашна тъкан. Но едно великолепно персийско седжеде, дето седяха младоженците, наумяваше Азия — в тоя старопланински кът.

Сложи се трапеза. Тя беше скромна, но гостите весели. Разказваха със смях страха на попа, когато го ненадейно извлекли четирима момци из къщата му. Даваха се подробности за отвличането Славкино. Тя сама разправяше как е излязла крадешком из къщи, додето баща ѝ бил на царското пиршество, и вълненията си, доде стигнат до черковището с Радоила. Сега сигурно Годеслав я диреше под листо, но юнаците бяха спокойни, защото никога баща ѝ не би се сетил да я дири в това затънтено село, на което даже съществуването в Търново не знаеха.

Славка гледаше очарована тия силни юнаци с жилести ръце, които изпиваха на един дъх дълбоки паници с вино. Радоил пи здравина за нея, па извади и ѝ подаде в дар едно цвете от брилянти за косата. Камъните заизпускаха ярки разноцветни огньовете на светлината. Възхитената мома си втъкна това цвете, очевидно блестяло на косата на някоя гръцка княгиня, а може би и на императрица...

Сутринта Славка се събуди сред една величествена и страшна планинска панорама. Наоколо ѝ се възвишаваха стръмни урви,

покрити със зелени девствени гори, страховити скали забиваха щърбите си чела в небето, тъмни и безлюдни клисури, свърталища само на зверове, пресичаха тия диви бърда. Един пенлив поток гърмеше в долът, под прозорчетата на стаята ѝ. Далеч в кръгозора се белееха снежни върхове, а под тях зеленееха пространни пасбища. Вееше здраве и прохлада в тоя планински свят, достъпен само на орли, на диви зверове и на юнаци... Пилците пееха из клоновете. Останалите къщи се обитаваха повече от Радоиловите другари. Те бяха градени също от дебели букови и дъбови греди, грубо издялани, сечени на самото място.

После тя с учудване видя, че в това планинско селце нямаше ни орачи, ни копачи; само няколко стада, що пасяха по рудините, свидетелствуваха, че има скотовъдци. Тука нямаше и черква, нямаше и кръчма. Нямаше и представители на никаква власт. Разбойниците си бяха сами царе и поданици. Само една тясна, невъзможна и затънтена пътека водеше в това село. Като затънтено в непристъпно място, то беше едно от редките села, непосетени от Ногаевите пълчища и остало читаво.

Момците носеха за трапезата на младоженците всеки ден дивеч: сърни, зайци, диви патици, яребици, дропли; ловяха мряна и пъстърва риба в реката. Всичко това се готвеше в Маноловата къща и се разнасяше и по останалите къщи за храна на юнаците. Вместо вино имаха повечето пъти бистра балканска вода. Радоил развеждаше Славка из горските самотии, седяха под сенките, оглашавани от птичи гласове, бяха честити в тоя рай. Славка навикна на тоя свободен живот и сама стреляше из лък на птиците и сърните. Тя приличаше с тия войнствени занятия на Диана...

Тя се запозна със семействата на някои от женените ускоци. Дивотата им беше голяма. Невестите и девойките, със загрубели лица, носеха парцаливи дрехи, ходеха на лов с лъкове и копия, хранеха се само с дивеч, като диваците. Имаше там старци, които никога не бяха излизали от селото. Славка с учудване чу как някои от тях мислеха, че в Търново царува още цар Георги Тертер!

Гледката на тая дивотия я наскърбяваше. И дивотията на мястото хвана да ѝ става страшна: и тя с радост чу от мъжа си, че тук са във временно прибежище и че след малко ще минат в Романия, в Крън,

дето Радоил имаше хубава къща с градина и беше поканен по-рано от деспот Елтимира да служи при него като протостратор.

На осмия ден се завърна от Търново момъкът, пратен да види що става там. Той обади, че Годеславовия син с потеря дири Радоила и Славка навсякъде. Но за тия глухи пуцинци той нито мислеше, нито би се престрашил да дойде даже с цяла войска.

Радоил видя, че е благоразумно да напусне вече това място и да мине с жена си при Елтимира, дето щяха да бъдат в пълна безопасност, понеже деспотът, ако и зет Смилецов, враждуваше със Смилеца. И той се застяга за път. От момчетата одного прати в Търново да накупи потребни за Славка вещи и по други поръчки, други проводи да свикат от селата им останалите другари от бившата му чета. Той сам с петима отбор юнаци тръгна за Тревненската планина, да си прибере закопаното под една непристъпна скала съкровище, нагабено в продължение на няколкогодишно скитане из Романия. При Славка остави само двама юнаци, не да я пазят — от това нямаше нужда, — а да ѝ прислужват.

Тя се раздели с него силно огорчена. Целува се многократно с Радоила, комуто се струваше, че оставяше сърцето си тук. Но той обеща на плачущата булка най-късно след два дни да се върне.

XIV. СВЕТОСЛАВОВИЯ БАЩА

Преди да се спрем на личността на Светослава, главният героя в тая повест, необходимо е да хвърлим поглед въз печалната съдба на баща му, тъй силно отразила се на Светославовата.

Георги Тертер преди възцаряването си беше един от най-влиятелните търновски велможи. Произходящ от благородно куманско семейство, зет на крънския деспот Елтимира (той водеше сестра му Мария), храбър, умен, енергичен, той бе станал много популярен. Когато Иван-Асен III наследи след избягалия Ивайла търновския престол с помощта на византийските войски, за да привлече на своя страна силния болярин и да си го придобри, той му предложи титлата деспот и сестра си Кирамария за жена, с условие да напусне съпругата си българка, от която вече имаше син Светослав и дъщеря. Честолюбивият велможа, жеден да се свърже с царски род, прие с готовност тия ласкави предложения и се ожени за сестра му. Бившата си жена и син й Светослава, още момче, изпрати в Цариград до императора Андроника, който ги заточи в Никея.

Скоро обаче той стана опасен за самият Иван-Асеня III, когото подкопаваше тайно. Ненавиждай от народа и уплашен от тия тайни козни на зетя си, както и от приближаването към Търново на Ивайловите дружини, Иван-Асен III бе принуден да избяга от Търново. Тертеровото обаяние порасте още повече, когато с малка сила разся дружините на Ивайла и го принуди да избяга отвъд Дунава. Тогава болярите и възхитеният народ избраха Тертера за цар, който се короняса в „Св. Димитрия“ с голяма тържественост. Но тогавашният търновски патриарх Иоаким, който беше такъв и сега, предложи Тертеру да вземе назад първата си жена българка, напусната беззаконно, и да се раздели от Кирамария. Понеже Тертер отказа, той го отлъчи от църквата. Туй затрудни положението на Тертера, който воюваше с гърците.

Духовенството и народът възроптаха. Разгърденият Елтимир правеше сплетни между болярите. Тертер разбра, че е нужно да отстъпи. Той се обърна към епирския деспот Ангел Комнена с просба

да бъде посредник между него и Андроника. За тая услуга му се врене да вземе една от дъщерите му за Светослава. Ангел прие с готовност. Това сближение между Тертера и Ангела охлади Андрониковото желание да възкачи пак на търновския престол зетя си Ивана-Асеня III. При това се боеше и за западните си области от опасния епирски деспот. Той прибърза, прочее, направо да свърже мирен договор с Тертера и изпрати в Търново първата му жена с приличните на царското ѝ звание почести. Но Светослава задържа като заложник. Тертер прибра тогава Мария и така се примири с църквата, а Кирамария^[1] изпрати в Цариград. За да докаже Андронику приятелските си чувства, изпрати му и дъщерята на епирския деспот, дошла вече в Търново като годеница Светославова! От своя страна и Андроник скоро му повърна и Светослава, за което нещо много спомогна и настояването на патриарха Иоакима, находящ се тогава в Цариград по частни работи (1284 г.)

Но Тертера очакваха други, по-големи беди. На следующата година татарския хан Ногай нахлу в България с десетхилядна орда татарски конници и немилостиво опустошаваше областите ѝ. България изново биде прегазена. Ограден от болярски козни, като се видя безсилен да отблъсне страшния си враг, Тертер се опита да го умилостиви, като даде дъщеря си Елена^[2] за жена на сина му Чоки, надявайки се чрез това сродство да запази трона си.

По тоя начин Тертер отклони бурята от главата си. Ногай се отказа да върви към Търново и продължи опустошенията си по други места. Но наветите на Тертеровите неприятели боляри възбудиха изново хана против Тертера и той след няколко години пак се спусна към Търново, заплашвайки Тертера със смърт.

Нещастният Тертер се отчая, напусна трона си и бега във Византия, за да дири помощ и убежище у Андроника. Но императорът, боейки се от гнева на Ногай, отказа му гостоприемство. Бездомният цар се кри няколко време в околностите на Одрин, додето Андроник, за да се отърве от присъствието му в държавата си, го хвана и затвори в тъмница.

Светослав, който се видя в опасност, стори като баща си. Но той потърси и намери прибежище с майка си в Крън у вуйча си Елтимира. Той престоя там до пролетта на 1293 година, не смеейки да се върне в Търново от страх пред подозрителния си сродник Смилеца. Най-последно

Елтимир, като зет на Смилеца, успя да измоли от него разрешение и Светослав се завърна с майка си в Търново.

[1] Имената на тия две Тертерови жени не са обадени от Пахимера. Те се упоменават само в „Синодик царя Бориса“. Марии христоролюбивья царици старого Тертерия и друзей Кирамарии благоверной царици вечная память. ↑

[2] Византийските летописци умълчават името на тая Тертерова дъщеря. Ние я оставяме в повестта с горното име. ↑

XV. ЧЕЛОВЕКЪТ НА БЪДЕЩЕТО

И така, от няколко месеца насам Светослав беше в Търново.

Той беше двайсет и осем годишен момък, извънредно хубав, бял, румен, със сини живи очи, с къдрави руси коси, висок на ръст, със стройна и силна снага. Надарен с тая прекрасна външност, той обладаваше и духовни ценни за онова време качества: остър и съобразителен ум, силна воля и характер, безмерно честолюбие, решителност и упоритост и тънкото изкуство да прикрива мислите си, да се огъва и преструва, когато беше нужно.

Светослав не намери почти нищо от големите бащини си богатства. През Ногаевото нахлуване всички Тертерови движими имоти бяха отнесени, а недвижимите бяха разграбени от Смилеца и от болярите — негови привърженици. Само една къща, дето сега живееше Светослав, бе остана Тертерова, благодарение на това, че в нея се бе наместил един болярин, Дамян, таен приятел Тертеров и сродник на Смилеца. Когато Светослав се върна, боляринът му я предаде невредима, с всичките покъщнини, що бе намерил и завардил в нея.

Появяването на Светославо в столицата стресна Ногаевия васал. Но той не смее да го гони открито, понеже Светослав бе изпросил и покровителството на хана. Той го тури само под надзор.

Смилецовата подозрителност беше инстинктивна подозрителност на гузен тропохитител. Но без да знае сам той, тя беше основателна. Светослав още в първите дни, като изучи положението, разбра, че под Смилеца почвата е слаба. Непроизходящ от царски род, а наложен от Ногая, като васал негов, Смилен, нямате друга опора освен страха от татарите. И пламна у честолюбивия момък желанието да отнеме бащиния си престол и да освободи отечеството си от позора на татарското иго. Той взе да мисли и крои планове. Но за да отклони от себе си Смилецовото подозрение, той прие маската на безвреден младеж, който се не интересува от общите работи, търсеше веселбите с ветрени другари, ходеше на лов, мислейки тайно за целта си.

Но Светослав беше беден. А той знаеше, че бедността е лош помощник в такива предприятия, че парите дават средства за борба, за печелене привърженици в една страна, дето съвестите се купуваха и продаваха, както и симпатиите. И това съзнание го мъчеше. Съдбата му посочи път за забогатяване. Веднъж той видя в църква една девойка гъркиня, която го порази с привлекателната си външност. Разпита и узна, че тя била осиновена дъщеря и единствена наследница на големия търновски богаташ гърка Пантолеона. Тя се викаше Фросина. Пленен вече от нея, преди да я познава, Светослав се почувствува още по-очарован, когато научи коя е и каква е. И той реши да я вземе. Една женитба с аристократка, наследница на големи богатства, му се видя нещо прилично за пред света и за неговия висок род. От друга страна — той ставаше обладател на огромни средства, тъй нужни за привеждане в дело великия си план.

Смелият момък не чака много. Той се възползува от първия сгоден случай, за да се запознае с младата гъркиня. Хубавец, ловък, умен, говорят езика ѝ като гърк, носител на високата титла княз и на надеждата да тури един ден корона на главата си, той омая девойката. Пантолеон бе отговорил уклончиво на много предложения от млади боляри, които искаха Фросина; обадили се бяха и някои големци от Цариград, подушили богатата зестра. Но нищо не бе станало и навръх Голяма света Богородица, след отпуск на черкова, в денят, в който се почва разказа ни, Светослав прати болярина Дамяна да я иска. Когато боляринът се върна с известието, че Пантолеон дал съгласието си, а Фросина се зарадвала, възхитеният княз го прегърна:

— Ти спечели днес санът на мой велики логотет! — извика му той.

Толкова сега беше уверен Светослав в успеха на строежите си.

Годежът стана същия ден. Сватбата бе решено да стане идущата света неделя.

Сега Светослав стана още по-предпазлив, за да не събуди съмнения у Смилеца и привържениците му чрез една женитба, която го правеше много богат.

Но в нощта, в която го посети Балдю, известието за Чокевото идене в Търново го смути и забърка плановете му. На пътя му към трона се изпречваше вместо слабий Смилеца страшен противник в зетя му. Той веднага разбра, че най-умното поведение беше да продължава

да се преструва равнодушен към събитията, всецяло отдаден егоистически на уреждането домашното си щастие. Той реши да дебне развитието на събитията, за да ги използва в сгодната минута.

Ето защо посрещна така студено Балдюовото предложение и с привидното си безучастие към съдбата на отечеството възмути тъй дълбоко благородния старец. Светослав предпочете да мине пред очите на болярина за бездушен себелюбец, нежели без време да открие бляновете, що таеше душата му.

Тоя прямодушен Балдю и тоя скритен, хитър и честолюбив момък образуваха две нагли противоположности. Откритата и възторжена душа на бана у Тертеровия син ги заместваше изкусно притворство и студена пресметливост. С кръв куманска в жилите, той при лукавството на варварина обладаваше желязна воля и несъкрусима решителност да гони с всякакви средства предначертаната си цел, не отстъпвайки даже пред низости и жестокости. Но тия черти в характера му се уравниваха от вродено благородство на сърцето, от жежка любов към България, със съдбата на която свързваше своите високи пориви и лучезарни блянове за величие и слава. За постигане идеала си, той беше готов на всякакви жертви; но не искаше сега да дели Балдюовите увлечения, изходящи от възвишени чувства, но лишени от здрави шансове за успех. Часът не бе ударил за действие и Светослав знаеше да чака.

XVI. У ПАНТОЛЕОНА

Освен Дамяна никой друг не беше посветен в тайните възделения Светославови: нито Фросина, нито Пантолеон. Но и двамата се догаждаха: първата по някои загадъчни думи за някакво „светло“ бъдеще, изтървани из устата на Светослава в двете любовни беседи, що бе имал вече с нея, а вторият чрез природната си прозорливост на хитър грък^[1] беше успял да погледне в душата на честолюбивия Тертеров син.

Между това, той взе да кичи къщата си, за да бъде приятна на бъдещата му съпруга, кога се настани в нея. Дамян му заемаше пари. Той яздеше всеки ден черния си жребец под прозорците на Пантолеоновия дом, който се намираше долу при Янтра, за да го види Фросина, облечен в златообшитата копринена премяна, седнал на прекрасно седло със златни реси, на бедрото със сабя с дръжка от слонова кост.

Два дена преди сватбата, пред Пантолеоновата вратня минувачите видяха Светослава, че слезна от коня си и влезе в къщата му.

Той се изкачи бързо по стълбите. Преди да се изкачи на най-горното стъпало, Фросина се показа на пруста. Тя бе облечена по гръцки, в ясносиня дълга рокля със златообточени поли. Тя се смути, като го видя, че иде, когато нямаше там Пантолеона. Тя го покани в гостната стая. Но едвам пристъпи прага, Светослав я сграбчи и зацелува по главата.

Фросина се изтръгна от обятията му, почервеняла, гневна, с набърчено чело.

— Прощавай, гълъбице, аз съм си все варварин — каза ѝ той.

— И наистина варварин — каза тя; но една усмивка по лицето ѝ смекчи резкостта на тия думи.

Защото девойката, влюбена в княза, като се сърдеше на дързостта му, изпитваше удоволствие от тоя изблик на сила и необузданост у драговника си.

Светослав седна и свали шапката си. Кичури от руса коса паднаха по високото му чело. Той беше прекрасен.

— Но сега няма татка — каза тя свенливо.

— И не исках да го намеря, затова дойдох сега... Не обичам аргуси да бдят над моето съкровище: аз сам мога да си го пазя.

Фросина го гледаше възхитена. Ней харесваше тая дързост и горделивост у Светослава. Жените обичат да чувствуват сила у любимия мъж.

Ненадейно лицето ѝ стана сериозно.

— Истина ли, Светославе, че татарския хан иде за Търново? — попита тя.

— Истина — отговори Светослав просто.

— Ти ми отговаряш това тъй спокойно, като че те питах: истина ли е, че подир есента ще дойде зимата?

— А какво има, Фросино, от това за нас? Чоки е мой шурей.

Фросина го изгледа зачудено.

— Светославе, не спомняш ли си някога, че короната, която носи Смилец, някога е носил баща ти?

— Фросино, аз не мисля за това... Сега само за тебе мисля. Искам да бъда честит само... Никакви корони не могат да те заменят в душата ми.

Очите на гъркинята стрелнаха княза, като да проникнат в дълбочините на душата му. Той се чувствуваше неловко, като човек, който се бои да не открият тайната му.

— И ти си тъй хладнокръвен към другото? — забележи тихо Фросина.

— Какво мога аз, Фросино? Аз съм безсилен... Съдбата е такава...

— Безсилен? Ето една дума, която ме учудва в твоите уста.

Светослав се смълча. Девојката продължи с растяще вълнение:

— И защо Чоки иде тука?

— За престола.

— А Смилец?

— Той не ще може да се противи.

— И Чоки ще седне на престола?

— Твърде вероятно е...

Но като забележи скръбта в очите на Фросина, той каза:

— Може и да седне на престола, но той ще бъде гост, Фросино. Търново е срещало такива гости не един път: то е приемало тържествено и вашите византийски натурници и после ги е изгонвало с ританици в гърба. И Смилец е гост.

— И кой ще отпрати тоя нов гост?

— Когато удари часът, бог винаги намира един свой избраник да стори това... За византийците прати Асеня стари. И за другите гости ще се намери някой. На българския трон израстват тръне, когато седне на него чужденец или натрапник на чужденците.

— И кой ще бъде пак тоя юнак? — попита любопитната девойка.

— Който и да е... Но ще се яви. Светослав стана и заходи замислен.

— Светославе, ти ме обичаш, но виждам, че сстаям все чужденка за тебе... Ти криеш.

— Фросино, аз не знам кой ще е избавителят, но вярвам, че ще се яви, както вярвам, че слушам сега твоя сладък глас... Но ти ме обиждаш със своето натякване. Ти искаш много от мене.

Фросина го гледа няколко време вторачено в очите.

— И оня, който ще освободи Търново, ще тури и короната на главата си?

— Да — пошушна Светослав.

— Кажу, кой е?

— Не знам.

— Аз да ти кажа кой е: ти си, мой орело! — извика Фросина с пламнали очи, па се спушна и го сграбчи в обятията си.

Светослав я обсипваше с целувки.

— Царице моя!... — шепнеше ѝ той и страстно я целуваше.

Пантолеон се подаде из вратата.

— Княже! — извика той строго. Фросина се отдръпна със запалено от червенината на щастиято лице и се обърна към баща си:

— Татко, не е добре с такова строго лице да посрещаш бъдещия български цар!

От тоя ден заговорът Светославов сдоби още двама съюзници: Фросина и Пантолеона.

След два дена стана, скромно, бракосъчетанието на Светослав с Фросина в черквата „Св. 40 мъченици“.

.....

Бъдещата българска царица, която до самото падане на българското царство църквата споменуваше с почит заедно с другите царици: Ефросинии, „благочестивъй царице царя Светослава, вечная память!“, беше мома малка на ръст, но хубава, напета, с гръцки черти на лицето, нежно и деликатно. Големи черни, живи очи горяха под дъгите на две склучени вежди. Наболият ѝ врат постоянно висеше на златна връв златното кръстче, дадено от кръстницата ѝ Евфросина, дъщеря на гръцкия император Андроника II, станала после Ногаева жена.

Фросина беше дъщеря на някой знатен грък Мангус, изпъден за еретичество из Цариград и дошел в Търново, дето бе умрял. Останала сираче, тя бе осиновена от сродника ѝ Пантолеона, безмерно забогатял чрез щастливи търговски предприятия в Търново. Той бе неженен и стар вече. За да я задоми добре, новият ѝ баща бе ѝ отредил голяма зестра, като я бе направил и единствена наследница на големите си богатства, състоящи в складове, пълни със стоки, в недвижими имоти и сухо злато.

Фросина имаше осемнайсет години, сиреч бе по-млада с десет години от Светослава. Живяла дълго в Търново, в близост с болярските къщи, тя знаеше добре български, тясна дружба я свързваше с някои болярски момичета. Тя беше природно добра, умна и честолубива. Кръщелница на византийска княгиня, мома с живо въображение, богата много, тя бленуваше за високо положение, блясъкът на короната я прелъстяваше. Като любеше Светослава, тя любеше в него и своите момински честолубиви блянове. Светослав, царски син, рядък хубавец, порази още въображението ѝ със силните черти на характера си, с нещо мъжко и повелително, даже грубо, което и най-префинените жени обичат да виждат у мъжете. До годявката им тя се бе разговаряла с него само три пъти в Пантолеоновото присъствие и той бе оставил дълбоко впечатление в душата ѝ. Но тя го виждаше често под прозорците си, като минуваше с коня, под разни предлози, и всеки ден го очакваше с туптяще сърце пак да го види да мине. Но след годявката той всеки ден я посещаваше в часът, когато баща ѝ беше там. Той я видя сама само последния път и след беседата в това свиждане Светослав изпъкна пред нея в лучезарния блясък на герой.

[1] Пахимер малко злостно го нарича „простак“, понеже предпочел Светослава, един царски син, за зет, и с това сам опровергава твърдението си. ↑

XVII. ПОЛОЖЕНИЕТО

Всъщност, заговор нямаше още. Появяването на сцената на Чоки пресече кроежите Светославови за изгонването Смилеца в зародиша им. Това събитие го постави пред нова задача, много по-тежка, много по-изпълнена с опасности. Слабият Смилец, и по характер, и по безсилие, в което го туряше нямането на пари, на войска и на безкористни и мъжествени крепители, сега се заместваше от войнствения татарски хан, кален в многогодишните бащински си войни, главатар на кръвожадни пълчища, за които войната беше родна стихия. В състоянието, в което се намираше България, никаква възможност не се виждаше да може да се събере в кратко време доста голяма сила, за да отблъсне неприятеля. При това народът беше напласен от татарите. Спомените от техните ужасни опустошения бяха още живи. Сега короната се видя Светославу много по-отдалечена. Той не губеше вяра в добрия обрат на работите, но неясно виждаше средствата, които трябваше да избере. Положението беше много мъгляво. Трябваше да чака развитието на събитията, за да може да погледне ясно и да действа с увереност. И той реши да чака, като продължи ролята на нехаен и безучастен човек, зает само с личното си благополучие.

Между това Смилец се намираше под гръмовитото впечатление. Той се щуряше из палата си, неспособен да вземе никакво решение. Болярите като него бяха слисани, някои даже спокойни: за тях беше все едно кой им е господарят — Чоки или Смилец. Който и да е, те щяха да му служат, за да запазят чергите си. Те бяха привикнали на подобни промени на господарите. Напразно бан Балдю, подир безуспешния си опит при Светослава, бе се повърнал при Смилеца и искаше бързо свикване войска, чрез каквито средства се можеше, за да се запази царството. Той говореше на глух. Пълно униние бе завладяло царя, нерешителност бе парализувала и ума му, и волята му. Той не бе способен ни да брани столицата, ни да я напусне. Балдю гледаше отчаян към небето и пъшкаше.

А народът се бе смутил. На улиците се събираха тълпи граждани и се питаха за новини. Трупаха се и на Царев друм и гледаха към палата, като че очакваха оттам успокоителни известия. Някои дубровнишки и гръцки търговци товареха по-ценните си стоки, за да напуснат Търново. Скъпите черковни утвари се притуляха в съкровището. Жените плачеха. Преждевременна паника бе обладала и боляри, и народ. Всички чувствуваха, че не е Смилец човекът, който ще спаси царството. Помислиха за Светослава, който един можеше да стопли куражите, но махнаха с ръка безнадеждно, като чуха, че се годява и жени в такива времена. Чоки му беше зет и той нямаше за какво лично да се безпокои... И неизразима омраза се пробуди против него.

По едно време се пръсна слух, че Ивайло бил жив, че не бил убит в Крим, както се знаеше. Мълвата прибавяше, че той тръгнал с войска някаква да срещне Чока. Тоя нелеп слух за минута докара всеобщо въодушевление и смути Смилеца; но излезе неверен и униетието стана още по-голямо. Негодуванието против Смилеца растете. Шумни тълпи се спираха на Царев друм, стреляйки свирепи погледи и юмруци към Царевец.

XVIII. ИЗВЪНРЕДЕН СЪВЕТ

Смилец събра извънреден съвет в палата. Там бяха повечето от болярите, що видяхме на трапезата му. Бе повикал и патриарха.

Въпреки лошия час, той прие болярите седнал на трона си, в багреница. С познатата си способност да си съставя лице безстрастно, той със спокойствие изложи положението и поиска мнението на съветниците си.

Първ взе думата патриархът. Той намери, че съпротивлението е невъзможно с нищожните сили, с които разполагаха, и предложи веднага да се поиска помощ от Андроника.

Взе думата севастократор Радослав. Той силно подкрепи патриарха, като добави:

— Андроник е наш сродник и приятел, той с радост ще ни се притече на помощ, безкористно, защото Чоки, един път господар в Търново, ще бъде опасен и за неговите владения.

Смилец се навъси.

— Никога това няма да приема — каза той троснато.

Па поиска мнението на другите.

Старият болярин Годеслав изказа мнение да се приеме приятелски Чоки. Той предлагаше сам Смилец да излезе начело с предните боляри и с дарове да го посрещне. Той вярваше, че ханът подир богат откуп и като му се отстъпи Добруджа до Траяновия ров, ще се върне назад, както баща му преди две години, като остави Смилеца и занапред свой васал.

Това мнение се сподели от повечето боляри.

Един Балдю мълчеше, мрачен. Той чакаше да заговори, когато всичките се изкажат.

Но Смилец беше нетърпелив да чуе неговата дума.

— Бане, ти на първата си ли мисъл си още? — попита тон.

— Сега още по настоявам за нея.

— Но нямаме средства за борба!

— Аз ти показах средствата за борба, царю. Сега и ти покажи онова, което народът очаква от тебе. Казвам „народът“, защото ние тук

не сме народът. Народните беди са чужди на болярите. Попитай народа... Виж там, на Царев друм, на купове чака, да види какво ще направиш.

Смилец се замисли.

— Какво мислиш за мнението на светия патриарх?

— Мисля като тебе: гръцка войска да не стъпя в земята ни.

— Ние сме съгласни — казаха неколцина, Патриархът извика гневно:

— Вие сте диви! Вас ви не е страх, че вярата Христова ще се оскверни от нечестивите агарянци, а страх ви е от християни и братя по вяра.

— Дядо Иоакиме, не ща гърци! — каза Смилец.

— Смилчо, помни, че си християнин!

Иоакимовата рядка брада трепереше от вълнение. Балдю пак издигна гръмовития си глас и продължи мисълта си:

— Царю, дай ми воля да ти намеря пари и войска. Парите са у нас и народът е при нас. Но той е уплашен. Нему му трябва друго нещо, което няма и което трябва да му се намери: вожд!

По лицата се появи смущение, защото тия думи паднаха като плесница въз Смилеца.

Смилец се усмихна презрително.

— Не ще ли ме посъветваш да повикам Светослава Тертера да ни спаси?

— Смилчо, аз бих те просил, аз бих те молил на колене да сториш това, като задушиш всякакви подозрения у себе си, защото името на Светослава е гръмливо и народът ще го последва; но, за жалост, Тертеровия син се е затворил в черпуката си и за нищо нехае: той се годява и жени тия дни... Но опитай, обърни се ти сам към него. Може би твоя позив да бъде чул.

Иоаким кипна.

— Балдю, не безумствуй! Ти караш царя сам да си тури въжетото на врата!

— Дядо Иоакиме — извика Балдю; — твоите бели власи пак ли ще се позорят с поклони пред татарите?

Иоаким се изправи запъхтян от гняв.

— Никога тоя вятърничав пустогонец няма да стигне до трона, към който ти му отваряш път!

— Ако е достоен за трона, нека седне на него. Който може да спаси България, нему България ще се поклони.

— Балдю, прекаляваш го! — забележи Желяз.

Смилец запази хладнокръвие; тойсеобърна към банът:

— Бан Балдю, аз никога няма да се унизя, както ме съветваш...

— После погледна патриарха: — Твое светейшество, гръцка войска няма да викам. Ако бог е дигнал ръката си от България, няма да я спаси ни Тертеровия извезан син, ни Андрониковите палисветовци...

Тук чух много горчиви думи, аз с християнско търпение изслушах Балдювите укори. Ако съм слаб цар, слаб съм, че царството е слабо, аз го намерих още по-зле. Много кръв заля земята ни, аз няма да лея повече. Нека се смирим и подчиним на божията воля. Чоки няма да закъснее сам да се убеди, че той може да бъде търпим като господар на тая държава само отдалеко. Но в Търново само българин може да тронува — това разбра и баща му лани. И така, боляри, моето решение е да се опитаме с отстъпки да отдалечим Чоки. Бог е много милостив... Ако вие измислите по-добро нещо, кажете го.

Голямото вишегласие мина на Смилецовата страна.

— Асене! Симеоне! Самуиле! Дека сте? — извика в изступление Балдю и излезе.

— Трябва да го вържем тогова — каза Радослав.

Извънредния болярски съвет след малко се разотиде.

XIX. ВЪОДУШЕВЛЕНИЕ

Сред тревогите на това окаяно положение лъсна една луча от надежда.

На следния ден пристигнаха от Сърбия посланици с писмо на крал Милутина. В това писмо той искаше Смилецовата дъщеря за съпруга на сина си княз Стефан Уроша, избягал наскоро от татарския плен.

Смилец с възторг прие това предложение; той счете това събитие като проявление на божията милост. Той отговори Милутину със саморъчно писмо. В него горещо молеше новия си сродник да му прати на помощ войска. Той прибавяше, че ако Чоки завладее България, то и сръбското кралство ще бъде нагазено от засилените татари. Той го заклеваше в името господне да не остави друговец да възтържествува над светия кръст. В края на писмото Смилец поздравляваше, според тогавашният обичай, кралицата, престолонаследника и останалите членове от кралското домочадие, също и главните Милутинови велможи.

Бързо, вътре в два дена, бяха приготвени и даровете за краля и за сина му. Те състояха от златни съдове, две порфирени мантии с диаманти на предниците, три скъпи татарски саби, два сарацински бивола, подарени още Тертеру от императора Андроника при сключването на мира. В ковчези бяха надиплени свилени китайски платове за първите кралеви боляри.

Княгинята бе изпратена третия ден с много тържественост, заедно със сръбските посланици.

Това щастливо събитие възрадва търновския народ. Надеждата за сръбска помощ окрили всичките. Никой се не съмняваше в благоприятния отговор на краля. Изскокнаха, като из земята, ратници, готови да идат срещу татарите. Патриархът в присъствие на царя и болярите отслужи литургия във Великата лавра за по-скорошното пристигане на сръбската помощ. По складовете се закупуваха щитове, лъкове, стрели, дълги копия и саби... Пратиха се скороходци в Добруджа да разберат де е сега Чоки. Сам Смилец, обзет от общото

въодушевление, даваше заповед за приготвянето отбраната по указанието на протостраторите. Той яздеше из улиците, последван от велможи и оръженици, за да ободрява народа, и приемаше бурни поздравления, отдето минеше. Търново сега беше неузнаваемо. Ентусиазмът на великите дни на радост и победа огряваше българската столица. Така беше, когато тя посрещаше победоносния Ивайло преди шестнайсет години и Ивана-Асеня II преди шейсет и две години. Народният ентусиазъм порасте още повече, когато се пръсна мълва, че и Светослав ще се опълчи против зетя си Чоки и че Смилец го е назначил велик воевода, за да поведе войската. Изведнаж обаянието порасна на Светослава, народът видя в него свой герой, свой идол.

В тоя същи ден, когато се пръсна мълвата, Светослав се завръщаше дома си на кон. Когато мина край Царев друм, народът се струпва около него, поздравляваше го с възторг, а мнозина от умиление целуваха полите му. Той биде изпратен тъй дори до вратнята си, паднал в голямо недоумение от това ненадейно проявление на обич и преданост.

Когато се качи на втория кат при Фросина, още са чуваха радостните викове на набралата се под прозорците им тълпа.

XX. ТЪМНИНИ В ЕДНА ДУША

Смилец видя от прозореца си това зрелище. Той прати човек да узнае причината му. Когато се научи, че един лъжлив слух е дал повод на търновския народ да прояви затаените си надежди и обич към Светослава, люта завист прояде сърцето му. Лицето му се изкриви от злоба и преbledня. Долната му челюст се затресе. Неговата подозрителна душа видя сега едни страшен съперник в княза. Н той си помисли, че ако наистина Светослав би сторил това, което мълвата безосновно му приписваше, и би удържал първия случаен успех над Чоки, той, Смилец, би бил изгубен. Защото народите над всичките добродетели държат най-горе юнашката слава, а Светослав го надминуваше още и по благородството на произхождението. Той изскърца със зъби от гняв против бана.

— Тоя луд Балдю, той пръв би минал на негова страна тогава! — помисли си той. После тупна с крак.

— Не, Търново е тясно за нас двама!

Той отвори вратата и повика един телохранител.

— Кажи да дойде веднага епикерният.

И той закрачи развълнувано. Неговата хубава глада на римлянин погрозня, вратът му сякаш че потъна в рамената му.

Влезе един царедворец, едър, мургав, с изпъкнали ябълки на бузите, с широки ноздри. Очите му, притулени наполовина от горния клепач, гледаха лошо, зверски. Това беше един покръстен татарин, Темир, кръвожаден главорез, останал от времето на Ногая в Търново. Той бе спечелил чина си в двореца чрез подозрителни заслуги. Двама от първите Тертерови боляри, упорити в привързаността си към избягалия цар, бяха умъртвени по тайнствен начин. И по тоя случай в Търново се поменуваше името на Темира...

Татаринът се поклони ниско.

— Темире, Богор тук ли е? — попита ниско Смилец.

— В Търново е, господарю.

— За него те виках да ти говоря.

— Слушам, великий господарю — каза Темир н неговите полузатулени очи светнаха зловещо. Той разбра от споменуването на Богора какво има да му говори Смилец.

— Искам да се махне Светослав — прошушна Смилец.

— За кога искаш? — попита просто Темир, като че се наемаше за най-обикновено нещо.

— Още тия дни, ако е възможно. Издебни го, кога отива на лов.

— Ще бъде царската ти воля.

— И никой да не знае по чия заповед...

— Разбирам.

Темир се поклони и излезе.

Тия двама хора се разбраха! Гибелта на Светослава бе решена в една минута, и по такъв прост начин! Убийствата за трона в ония времена на жестокост н на необуздан егоизъм бяха чести на Изток. Византия даваше примера. Тия престъпления бяха в реда на нещата. Те почти не бяха престъпления. Императори, инак добри и кротки, се качваха на трона по трупове на предшествениците си. Нравите на века и държавната необходимост бяха въвели в система тоя бръз и трагичен начин за отстраняване съперници. Преди седемнайсет години деспот Яков Светослав така бе унищожен от властолюбивата Мария, Константин Тихова жена. Така бяха изчезнали от сцената и Асен I, и брат му Петър, и Калоян, и Мицо, и Калиман II, и Ивайло... Страшна трагедия на повилнялото човешко честолюбие, на безпощадните приеми на дворцовата интрига. Смилец, мек по природа и слаб по характер, благочестив и набожен, но син на века си, намери чрез една лесна логика развязката на мъчнотията: кинжалът на убийцата.

Вечерта в една зле осветена кръчма на горния край на Търново Темир вече се черпеше с трима души зловещи нехранимайковци. Те бяха кръвожадният българин Богор, един великан, държавен джелатин, кога беше нужда, търновски разбойник в останалото време, ползующ се с пълна безнаказаност при зле устроената градска стража. Другият беше куманец, третият евреинът Мордохай, джелатин при Тертера, но изгубил по някаква причина службата си.

XXI. ЯРОСТТА НА РАДОИЛА

Радоил след тридневно отсъствие се връщаше от Тревненската планина с петимата си другари, носейки в дисагите на конете изровените съкровища. Той бързаше да пристигне, за да прегърне по-скоро омалаялата си жена.

По заник слънце той мина последното гористо бърдо, що катуляше изгубеното разбойническо гнездо от света, и то му се мярна, кацнало спокойно и весело, въз брега на шумящата река в долината.

С разтупано от вълнение сърце той се взря да види Славка пред Маноловата колиба, която трябваше нетърпеливо да го очаква.

Тя обаче се не показва.

Зачуден, той бодна коня в корема и скоро се озова пред вратата. Вместо жена му излезе Манолица: тя зарева отчаяно.

Радоил се вдърви от ужас.

— Казвай! — извика той с премалаял глас.

И той чу ужасна новина. Като се върнала снощи от кошарата, дете носила хляб на брата си, пастир, тя намерила къщата разграбена, Петър и Жеко убити, прострени в локви кръв, а Славка изчезнала.

Радоил пребледня и грухна на земята.

Манолица изля въз него ведро вода. Другарите му захванаха да го свестяват. Навалиха се там съседките, уплашени и разплакани. Те бяха вече като поразени от снощното злощастно.

Кръвта още не бе изсъхнала на убитите момци.

Когато се свести от гръмовния удар, който го устрели тъй ненадейно, Радоил влезе в опустялата стая и зарева като ранен звяр. После взе да мисли от кого е извършено това. И първата му мисъл беше, че Годеславовите нехранимайковци, подушили най-после Славкиното убежище, нападнали в отсъствието му Маноловата къща и извършили това.

Друго обяснение по случката беше невъзможно, немислимо.

И Радоилу се вгълпи идеята, че Славка е отвлечена в Търново, и бащината си къща. Щом тая мисъл озари ума му, тон внезапно яхна

друг кон н тръгна назад с петте, си другари, без да чака другите. Той тръгна за Търново.

Той беше бесен. Дивата му необузdana природа се обзе от стихийна ярост. Ужасна жажда за кръв, за огън, за отмъщение гореше гърдите му.

След четири часа усилен ход по месечина, през планински пущинаци, той видя от една чука някои светлини на Търново. То беше още далеко.

В полите на чуката, по една наклонна поляна, се чернееха някакви сгради без светлина на прозорците и многобройни купни наоколо. Радоил позна Годеславовия чифлик. Наоколо се простираха обширните му пожънати ниви, ливадите и горите му.

Той се спря.

Дотука не бе продумал ни една дума на спътниците си.

Сега продума първите слова:

— Дайте огън!

Зачаткаха кремъци н заизпусаха искри под огнивата. След малко под всичките купни засветиха запалени стиски сено. Пламъчета и гъст пушек ги зализаха. Купните пращяха. Огнени езици се разхвърчаха от тях и запалиха стърнището. След десетина минути едно море от пламъци осветляваше далеко планините и небето.

Радоил стоеше и гледаше. По озвереното му лице, осветлено зловещо от пожара, трептеше усмивка, страшна усмивка. Огънят прихвана и сградите.

Зрелището на тоя пожар беше величествено и ужасно.

Замучаха воловете в пламналите обори, забягаха из двора па чифлика пощръклелите от страх коне, когато другите, що не успяха да скъсат въжата си, цвилеха ужасно в мъките на пъкъла си.

И по Радоиловото лице нито една бръчка от жалост не се появи.

От чифлика пожарът се разпространи на ближната дъбова гора, тя се заля с пламъци, зад които се бялна една висока къща с кула, стояща отвъд дола.

Тя беше един от горските дворци на българските царе.

Там сега бе слезнал да ношува севастократор Радослав, подир умората от днешния лов.

Той току сядаше да вечеря с болярите, когато в прозорците удари зловещата светлина от пожара.

Изскокнаха слуги и оръженосци от двореца и се затекоха насам.

Тогава Радоил даде заповед за път. Дружината бързо тръгна нататък. За нещастие, един от нея, Стамо, остана много назад. Конят му запря, после падна от усилен вървеж, и сега Стамо тичаше пеш да стигне другарите си. Но те не забележиха това.

Царските хора го видяха и погнаха. В няколко минути вътре той се намери в ръцете им.

Тогава чак Радоил, като чу викове, обърна се назад. Той видя на светлината на месечината, че другарят му отчаяно се боричкаше с десетина души.

— Назад! — извика Радоил, мушна жестоко коня си и препусна към тях. Последваха го и четворцата му другари.

Тогава се случи нещо нечуто. Радоил с грамадната си сабя, която пуцаше мълниени отблясъци, се втурна в царските хора. Той приличаше на обезумял. С няколко страшни удара той свали седем души. Осталите, като избягваха ударите на другарите му, се пръснаха в луд бяг. Появяването на страшния воевода хвърли тая паника в редовете на тая въоръжени хора.

Тогава Радоил и другарите му продължиха пътя си към Търново и скоро изчезнаха в едно тъмно усое.

XXII. ЗАСАДА

Янтрината клисура на юг от Търново, която днес се нарича Устетото, по онова време беше опасно място за минуване, щом зайдеше слънцето. Скалистият склон на бърдото, което стърчи на левия бряг на реката, беше обраснало с буйна дъбова и габърова гора и представляваше нощно време сигурно скривалище за разбойници и обирници. Лошият неравен път криволяше в полите на бърдото, като имаше от другата страна дълбокия ток на Янтра, дълбока и мъчно проходима тук. Много злодейства и грабежи бяха предали на тоя тесен проход зловеща слава и редки храбреци се престашаваха да минат оттам по здрач, а нощно време никой не смееше, освен в голяма дружина.

Вечерта, в която Радоил идеше към Търново, след запалването Годеславовите имоти, от стръмнината, която се издига на изток от Дълга лъка, спуснаха се Светослав и Дамян, последвани на известно разстояние от двама слуги, от които един беше верния му бащин слуга, куманецът Хлав — всички на коне. Това беше три дена след Смилецовия разговор с Темира. Светослав и другарят му, увлечени от ловът, бяха се заблудили в планината и дълго блуждали, та замръкнаха там. Въпреки Дамяновите настоявания да пренощуват в един манастир, Светослав не пожела да остави жена си в без-покойствие тая нощ и смело реши да гони Търново, дързък колкото и влюбен. Те пресякоха долината, влязоха в главния друм и се угълбиха в теснината на Устетото.

Луната грееше от небето и осветляваше пустия път. Някъде скалите отляво на склона показваха върховете си над черната гора, която го обличаше. Конете туптяха звънливо по пътя. Отдясно на пътниците шумеше Янтра.

Кога се озоваха на най-тясното място на клисурата, из сянката на-гората се показаха трима човека и с голи ятагани се хвърлиха едновременно въз Светослава. Изненадани от тоя напад, макар и нащрек, Светослав и Дамян измъкнаха мечовете си. Богор и куманецът тогава налетяха с ударите си Светослава, отпред, а Мордохай —

Дамяна. Князът, храбър и владеещ изкусно оръжието, отблъсваше ханджарите и се силеше да отбегне с коня си. В тоя миг, с бързината на мълния, Хлав се спусна пеш към борбата и връхлетя Богора. Замахваха и двамата един въз друг, па внезапно пуснаха ножовете и се хванаха за гушите, додето куманецът и евреинът поддържаха борбата със Светослава и Дамяна. Богор стискаше гръкляна на Хлава с яките си пръсти; Хлав отпусна в безсилие Богоровата гуша, притрепера, премаля от стисъка на тия железни клещи и се отпусна полумъртъв на земята. В тоя миг разбойникът усети, че нещо тежко като планина падна въз темето му и трухна до Хлава. Ударът бе нанесен от Светослава, който сега един поддържаха борбата с озверилите се куманец и евреин, последният бранейки се от Дамяна и нападайки княза. Осталият слуга избяга в гората.

През траянето на тоя къс двубой, никой от противниците не видя, че из пътя откъм Дълга лъка се подаде една конна дружина от шест души, която препускаше. Внезапно Светославовия кон, наранен, пощуря и хвърли ездача си. Князът си удари главата о земята и остана в несвяст. Додето Дамян се улисваше с Мордохая, куманецът с ярост се спусна към падналия княз с ятагана си. Но нещо лъскаво светна из въздуха и падна въз злодееца. Ударът беше тъй силен, щото главата и рамото му отхвъркнаха на една страна, а останалия труп на друга. Ударът беше от Радоила. Мордохай се хвърли в Янтра, за да избегне другите нападатели.

Князът отвори очи. Той видя при светлината на месечината над себе си Радоила със сабята в ръка.

— Радоиле! — извика той.

— Здрав ли си, княже? — попита Радоил, като му помагаше да стане.

— Радоиле, ти ме избави от убийци! — И Светослав го стискаше за ръката.

Мордохай се давеше във вълните на Янтра, после изчезна в тях.

Хлав ставаше също, посъвзел се през това време.

— Жив ли е князът? — бяха първите му думи.

— Жив съм, Хлаве, мой верний Хлаве!

— Кой е тоз? — питаше Дамян, като посочваше лежащия Богора.

— Богор, разбойникът, болярино, но той не е мъртъв — каза Хлав, като видя, че Богор подигаше главата си плахо.

И той грабна сабята си от земята, за да го довърши, Но Светослав му заповеда да го не убива.

— Вържете го и водете го с нас.

Това стана много лесно, защото Богор не бе способен за противене. Вратът му обливаше кръв, която идеше от главата, защото Светославовия меч го бе ударил с плоската си страна и на изплес.

— Да вървим сега.

Светослав се качи на коня на един от Радоиловите другари и дружината продължи пътя си към Търново.

Луната се скри зад облаци, кога дойдоха на Марно поле. Околните бърда се чернееха под покривката на нощния мрак. На едно място, далеко в нощта, светеха прозорци. Там беше Царевец. Янтра шумеше отдясно.

Когато стигнаха до Светославови, Радоил, който през цялото време мълча, като че нищо не бе видял, се отдели с другарите си, без да каже нещо.

— Радоиле, къде? — извика Светослав.

— Сбогом, княже — сети се Радоил.

Светослав го приближи и му пришъпна:

— Знам, че те дирят навред, ти си в опасност. Когато добиеш нужда, не търси друго прибежище. Моят дом е крепост за тебе.

— Благодаря — каза глухо Радоил.

Светослав му силно стисна ръката и го остави. Той заповяда на Хлава да отключи и отвори тихо вратнята, за да не става шум.

XXIII. БОГОР

Влязоха всички в двора. Светослав побърза по стълбите, за да види жена си. Хлав вкара ранения Богор в зимника, за да чака заповедта на господаря си. Дамян влезе в друга стая, за да чака: той искаше да чуе изпита на Богора.

Фросина не беше легнала. Тя срещна радостно Светослава, но с уплашени още черти на лицето.

— Светославе, къде се забави? — попита тя.

— Ах, тая моя грешна страст към лова!... Извинявай, мила, карай ми се, съди ме, но ме извинявай... Един поразен елен е причината. Но великолепен, великолепен... Заблудихме се и закъсняхме... Но защо не си легнала? Ти си бдяла досега?

— На прозорците все бях, за тебе гледах... Но как е небето осветено там!... — и тя посочи в кръгозора на юг.

— Да, видях и аз. Пожар в някоя гора.

— И мене ме беше тъй страх за тебе, като те мислех, че ще минеш тъй късно през Устето.

— Успокой се, бог пази главата на Светослава.

— Защото бог обича България — каза Фросина и нежно го прегърна.

Той я целуна горещо.

— Но Дамян ме чака долу. Трябва да го изпратя... Почакай малко, Фросино.

Светослав слезе в зимника заедно с Дамяна и Хлава, който носеше фенер.

Богор лежеше като сноп на земята. Очите му лъщяха на свещта и кръвта по врата му се чернееше.

— Изправи го до стената, за да може да говори — заповеда Светослав на Хлава. Когато това стана, той каза:

— От това подземие можеш да излезеш жив само по моята воля. Отговори, без да лъжеш, и веднага, в тоя същия миг: кой ви прати да ме убивате?

Па като се обърна към Хлава, каза:

— Хлаве, извади меча си и чакай заповедта ми. Хлав измъкна широкият си татарски нож, който блесна на светлината.

— Кажи сега: кой те прати? Царят? Богор, парализуван от ужас, проговори:

— Епикерний Темир.

А той разказа всичко.

— Стига това — каза князът на Дамяна. — Ти заслужаваш облекчение на наказанието си. Изведете го и го хвърлете в Янтра, както е вързан.

Богор бе завлечен от Хлава и още от двама слуги. Светослав и Дамян ги последваха. Скоро се намериха на високия бряг на Янтра. Тя грозно бучеше под скалите, които като прави стени се дигаха над пропастите ѝ. Черните талази пуцаха на места отблясък от показалата се пак луна. Слугите хванаха за рамената разбойника, занемял от ужас, за да го тласнат в бездната. В тоя миг чуха Светославовия глас:

— Стойте!

И Светослав дойде при тях.

— Развържете го!

Слугите изпълниха тая заповед с неудоволствие и зачудени.

— Богоре, свободен си.

Богор падна в краката му.

— Не съм свободен, княже: аз станах твой роб до живот — каза разбойникът, като целуна пак краката му.

— Свободен си, но с едно условие: ще мълчиш за всичко, каквото се случи тая нощ. Ти няма да обаждаш и на Темира. Ти ще тръгнеш още сега за Добрич и там ще стоиш, додето получиш нова моя заповед. Темир ти е обещал двайсет и пет жълтици, аз ти давам петдесет... И вземам те на моя служба.

Светослав извади парите и му ги даде.

— За тебе сто пъти на смърт ще ида! — извика Богор.

След малко Светослав и другарите му влязоха в къщи.

— Слушайте — обърна се той към слугите; — и вие ще мълчите, че убийците са били пратени от Темира. За Богора пръснете слух, че се е удавил в Янтра, заедно с евреина.

XXIV. РАДОИЛОВО УБЕЖИЩЕ

Като се раздели със Светослава, Радоил отиде да види майка си. Градът спеше и никой минувач не го видя.

Той потропа тихо на вратнята. Майка му отвори, па веднага вратнята се хлопна зад тях.

Влязоха в една ниска стая.

— Какво прави снахата? — попита майка му радостно.

— Мамо, откраднаха Славка! — каза той мрачно.

— Кой? — извика майката в ужас.

— Кой, питаш? Баща й! Кой друг?

— Кога?

— Вчера, когато ме нямаше в селото. Тя се зачуди.

— Но тук не се е чуло. Или крият у Годеславови?

— Както и да я крият, аз ще я взема пак. Ние се венчахме. Или ако не взема нея, ще взема главата на баща й. Бога ми, вярата ми! — и той се прекръсти пред иконостаса.

Майката стоеше слисана. После тя му разправи как са го търсили, него и Славка, как войници преобърнали къщата наопаки и цяло Търново, и околностите му.

— Видя ли те някой, като влезе?

Радоил не отговори. Сега му дойде на ума, че трябва да го дирят за пожара и убийството на царски хора. Но той не обади на майка си, за да я не уплаши. Помисли си малко де да се скрие, па си припомни за Светославовата покана и отиде при него.

Князът още не беше заспал. Като му обадиха, че Радоил е при вратнята, заповеда да го въведат и изкачат на горния кат. В една друга стая с тъмни каменни стени Светослав го прие с радост. Тази стая беше малка, из едно прозорче с желязна решетка влазяше светлина от месеца. През това прозорче се гледаше на улицата, без да може отвън да се види вътре.

Светослав също не знаеше какво нещастие се е случило Радоилу, нито знаеше за пожара и убийството на прислугата от горския дворец. Когато Радоил му разправи всичко, той остана поразен.

— Много се е набрало на главата ти в един ден — каза му той. — За Славка по-лесна е работата, щом е у баща си, както вярваш... Но пожара и убийството. Жално, жално! Ти ще имаш много залисии... А аз мислех да употребя твоята сила и твоята юнашка слава за друго нещо... по-достойно за тях...

Той походи замислен.

— Нищо. Ти пак ще останеш тука. У мене никой няма да се сети да те дири. И ако това се случи, аз по-скоро ще падна мъртъв, нежели да те дам. Лека нощ.

Светослав излезе.

Радоил остана сам в скривалището си.

И сега образът на Славка се изправи пред него и изпълни всичките му мисли. Останалият свят не съществуваше за него. Той нито знаеше за Чокиевото идване към Търново и за политическите събития през последните дни. Любовта му бе погълнала всичкото внимание и той нищо не бе чул, нито любопитствувал да узнае.

Той страдаше ужасно. Славкиния лик не напущаше мислите му, въображението му. Той си бе утолил жаждата за отмъщение чрез опропаствяването на Годеслава. Сега мислете само за отнимането Славка от ръцете му.

По едно време той, сломен от вълнения, заспа като мъртъв.

Сутринта се събуди късно. Щом отвори очи, пак завъртя сърцето му мъката за Славка.

Тон се изправи на решетчатото прозорче и взе да гледа навън. Оттук се виждаше почти целия град.

Тоя ден беше празник. Камбаната и клепалата биеха с особена тържественост.

Панорамата на столицата беше чудесна, заляна от лучите на утринното слънце. Кулите и зидовете на Царевец гордо се впиваха в синината на чистия въздух, цепен сега от празничния гръм.

Радоил гледаше и не виждаше нищо. Умът му бе отнесен в Славка. Погледът му витаеше над здравите стени на Годеславовия дом в долния град и той мислено виждаше жена си, обляна в сълзи, отчаяна, убита от скръб. Той искаше да я види през решетчатите прозорци на една стая, но нищо не виждаше там.

Той не обедва; той малко говори със Светослава, който го навести и се учуди от неговото сурово униение. Князът му обади, че го

дирят сега в града, дете неговото дохождане било подушено, и му препоръча да пази стаята си. Радоил едвам дочака вечерта. Неодолимото желание да види Славка по-скоро го подлудяваше. Той жаждеше това с инстинкта на звяра, комуто са отнели самката. Щом се смръкна хубаво и мърчината покри града, той напусна убежището си и крадешком излезе на пътя. Нощта беше тъмна. Той срещна самотроица пияни хора, които пееха, и той зачутия думи на песента:

*Ускок се, Славке, не либи:
Радою майка — гората,
Радою либе — сабята.*

Той потръпна и отмина. Бързо слезна в долния град и се озова пред Годеславовата къща. Прозорците светеха там. Една женска сянка се мярна през решетката. Скрит до зида на една отсрещна къща, той със затаено дихание, с разтупано сърце гледаше в прозореца. Той се бе унесъл в това съзерцание, следейки движението на женската сянка, която му се струваше Славкина.

Внезапно две силни ръце го сграбчиха отзад и му уловиха лактите. Радоил, стреснат, се задърпа. Но оня, който го държеше, беше силен. Радоил с едно отчаяно движение се отдръпна и блъсна нападателя с юмрук. Тоя последния изсвири. Завчас из Годеславовата вратня излязоха куп слуги и се навалиха на Радоила. Тогава той се свести и оцени всичкия размер на опасността. И настана борба яростна между тоя великан и Годеславовите хора. Той се брани със сабята, опрян до стената, която го пазеше отзад. Един удар от нож го закачи по ръката. Тогава Радоил изрева като звяра, напусна стената и се хвърли отчаяно в тях. Той блъскаше, ломеше, брулеше със страшното си сечиво.

По земята падаха хора, валяха се ранени. Той се въртеше, блъскаше, удряше луд, обезумял, със силата на ураган. След десет минути борба, той видя бойното поле свободно пред себе си и удари на бяг, на запад, в полите на Трапезица. Сега го гонеше и нощната стража, привлечена от врявата. Радоил чуваше дрънченето на сабите. Той скокна в Янтра, прегазил я до пояс и излезе на другия бряг. Горещата се чернееше скалата на Царев друм. Той се покатери по тая урва

като дива коза, гонен от потерята, също минала Янтра, дойде до подножието на скалата, тъкмо до Пресечен камък, мина през пролома под подвижния мост и се спусна по другата урва, в подножието на която пак се вие Янтра.

В това време месечината се показа над една кула на Царевец и осветли Търново.

След малко и потерята се показа на пролома.

Но Радоил се не виждаше.

XXV. СМИЛЕЦ И СВЕТОСЛАВ

Смилец изтръпна, когато на утринта се научи от Темира за пълния неуспех на покушението в Устето. Но той благодари бога, като узна, че и тримата злодейци загинали в борбата със Светослава. Никой прочее от тях нямаше да проговори и да издаде епикерния, което би хвърлило опасно подозрение върху самия него.

Но Смилец не остана съвсем спокоен. Той прати да повикат Светослава да му изкаже съчувствието си, да го сърадва за избавлението му.

Светослав, силно зачуден, че Смилец пръв път го вика в двореца, облече се в най-добрите си дрехи и отиде в Царевец. Смилецовите дворцови чиновници го приеха на трема с почести, каквито се отдават на член от царски род.

Смилец го прие в горницата на жена си. Тя седеше на един широк стол и плетеше дантели.

Светослав се поклони ниско на Смилеца и после на Мария.

— Приемам те в стаята на жена си, княже, защото тук се намерих, а ти не си чужд човек за нас — каза Смилец, дружески усмихнат. — Но нека побързам да ти кажа онова, за което те викам: поздравяваме те от сърце, драгий княже, за чудесното ти избавление тая нощ. Всемиловичий бог не допусна да се пролее кръвта на такъв млад и прекрасен момък и запази с десницата си твоя скъп живот от ударите на гнусни злодейци.

— Дълбока благодарност изказва слугата ти, господарю, за милостивите ти думи — каза Светослав, като се поклони.

Смилец го разпита за подробностите на случката. Когато Светослав му разправи само онова, което трябваше да обади, Смилец се просълзи от умиление.

— Благословен да бъде бог наш, нине и присно и во веки, амин!

И той се прекръсти пред иконостаса. Мария също изказваше радостта си.

— О, какво щастие, княже! А какви бяха тил случайни пътници, които ти помогнаха в страшната минута? — питаше тя.

— Случайни пътници? Ангели божии, изпратени от небесата! — извика Смилец с притворен възторг. — Да, кои бяха, княже? Искам да ги възнаградя богато.

— Не ги познавах тия добри хора, нито болярин Дамян, нито слугите ми. А когато се сетих да ги попитам, те бяха отминали напред... но изглеждаше да са търговци.

— Слава богу, слава богу, имал си чест. О, как жалея, че ония разбойници не са ми сега в ръцете, за да ги видя на кол. — каза Смилен. — Сине, Светославе, пак те сърадваме.

— Благодаря, царю.

И Светослав му се поклони.

— Днес е празник за мене, че виждам Светослава гост мой, макар н недоброволен гост... Княже, ти никога, че стъпваш при нас, но ние те обичаме.

— Князът за нас не е чужденец, макар че се държи като чужденец... Ние сме и роднина — проговори Мария усмихнато, без да подигне главата си от работата.

— В двореца имат првзо да влизат само ония, които могат да бъдат в нещо полезни със съвета си или със сабята си — каза Светослав.

Смилец се усмихна добродушно:

— Тъй, тъй, князът не обича Царевец, ни почестите му, ни тегобите му. Веселбите му са по-приятни от грижите. Млад човек иска да младува... Ах, да бях на твоите години... Завиждам ти, княже.

— Княже — обърна се царицата, — имаш невяста хубавица.

— Тя е малко хубава, но твърде много добра, твое величество.

— И богата — допълни Смилец. — Хубаво, хубаво. Сбърка само, дето не ни покани на сватбата.

— Аз бях решил да я направя скромна, твое величество. Но благодаря за честта.

— Поздрави от нас Фросина... Тя няма да откаже да й пратим някои дарове?

— Благодаря от моя и от нейна страна за високото ви благоволение.

Светослав целуна пак полата на Смилеца и отстъпи назад, за да си иде.

— Сбогом, драгий княже, пази се. Ние, големите хора, сме окръжени с опасности.

— Това е вярно, царю.

Светослав се поклони и излезе.

Смилец се обърна към жена си засмян:

— Драга Марийо, кой беше по-голям комедиант?

Тя дигна глава и го изгледа учудена.

— Ти видя как се надлъгвахме... Не, тоя лукав куманец ми додява тука... По бих рад да го знам при Чоки, а още по-добре — при дяволите, нежели да се върти в Търново.

Смилец походи малко, па продължи:

— И тоя сръбски отговор, дето не иде! Не знам даже още, пристигнала ли е дъщеря ни?

— И пратихме я при тия трибалски диваци — каза намусено Мария; — продадохме я като говедо.

— Ако тая ни жертва не остане ялова, тронът е спасен, ние сме спасени — каза Смилец. — Но тая сватовщина и така вече ни донесе малко помощ: Чоки, като е чул, че може да срещне тука и сръбска войска, забави вървежа си. Сега се навъртал около Добрич.

— А ако не дойдат сърбите? — попита Мария.

Смилец дигна рамена.

— Защо не поиска от вуйка ми Андроника помощ?

— И патриархът иска това, и някои от болярите, и брат ми Радослав — най-много... Не ща, Марийо, не ща гърците... Ако с тяхната помощ си запазя трона, няма много да харесам и тогава... Примерът на Иван-Асеня II е още пресен в ума ни. Но аз не губя надежда в бога. Народът и той е бодър. Крал Милутин няма да остане глух на зовът ми.

XXVI. БАЛДЮВАТА ДЪРЖАВА

На север от Преслав, в цветущата долина на Камчия, бяха Балдювите имения.

Те бяха обширни. В техните граници влазяха и три села.

Есента бе настала.

Дърветата край реката жълтееха. Старата дъбова гора, край която минува пътя от Шумен за Преслав, част от която и днес съществува, глъхнеше вече под есенната си позлата. Дебелите дънери самотно издигаха рунтавите си клонове към небето и в мрачната им самотия вееше униние заедно с глухия шум на вятъра.

Преданието казваше, че тая гора била някога на цар Симеон. В нейната прохладна сянка той пирувал с воеводите и болярите си, когато му омръзвали шумът и тревогите на Преслав. После, от ръце па ръце, в продължение на три века и половина, тя мина във владение на бан Балдя заедно с околните земи. Константин Тихо в първите години на царуването си беше увеличил това имущество с нови земи, в награда за важни Балдюви заслуги.

Зад дъбовата гора бяха чифлишките здания — от дъски и лепен плет. А до тях се издигаше двукатен болярски замък, зидан от камък, с кула на единия край. В това жилище се настаняваше банът, когато навестяваше имуществата си.

Далеко наоколо тях се простираха ниви, ливади, лозя, паши Балдюви. По пашите се мяркаха пъстри овчи стада, чърди от говеда и коне. Годината беше плодородна, житниците пращяха от жито, бъчвите от вино, наляно неотдавна. Купове необелени царевици стоеха под стрехите на чифлика. Гръцки търговци идеха отдалеко да купуват храни, защото в Мала Азия и в Южна Тракия нивята бяха повредени от суша и буболечки.

Освен ратаите, които работеха собствените земи на Балдя и които се подсланяха в поменатите чифлишки здания, бяха под Балдювата власт и жителите на трите села. По тогавашните полуфеодални обичаи тия селяни бяха прикрепени към земята си, без право да я отчуждават или напускат. Те я обработваха за своя сметка,

но със задължение част от произведенията си да дават на болярина или вместо това друго вещественно даждие и определено число дни в годината да работят на болярина сборно (на тлъка), било в полето му, било в къщата му. Такива зависими селяни се наричаха тогава *отроци* и *парици*. Както във Византия и Сърбия, и в България съществуваше крепостното състояние. Но то не беше робство: отроците владееха собствена земя, но само се лишаваха от правото да се местят. Подчинеността им се изразяваше само в ограничение личната свобода и в даждието на господаря. Нито духовният сан, нито военното звание не избавяха селянина от тая зависимост. Крепостният свещеник принадлежеше на болярина, които го хранеше и обличаше. Отроците обаче бяха отегчени от други още тегоби: работеха царските земи, зидаха крепости и отиваха па война. Със зидане крепости бяха натоварени и гражданите от града, дето се издигаха тия постройки.

Само отроците по манастирските имуществва бяха освободени от тия тегоби.

Такива села с хората им и земите им тогава се раздаваха от царете на болярите за принесени услуги на държавата. Особено се радваха манастирите на такива великодушни дарявания от благочестивите владетели.

Но отроците в болярските владения въпреки закона бяха повечето пъти зле потискани и грабени от своите самовластни господари. Глухо негодувание царуваше против тия своеволия на силните. Затова и богомилската ерес беше най-разпространена между простия народ, понеже при другото богомилите проповядваха, че човек не е задължен да работи на своя господар, и силно въставаха против ангарията. На това свободолюбиво учение, при толкова други нелепи религиозни доктрини, на богомилството, се дължеше големия му успех и разпространение из всички класове на народа, особено из селянията.

XXVII. ТЛЪКА

Една вечер, в първите дни на октомврия, бяха се събрали на двора на чифлика стотина селяни и селянки на тлъка да белят папури.

Обикновените при такива тлъки весели разговори, песни и шеги не млъкваха.

— Хайде работете, хора — казваше една възрастна невяста, пълна и червендалеста, като сръчно въртеше за ушите царевицата, за да направи клуп. — Работете, че булгура ври на огъня. Който не бели, вълци го изели.

— Аз огладнях, дайте булгура — казваше един снажен момък с кривната на ухо шапка, като събличаше със силните си пръсти бялата шума на царевицата.

— Аз вместо булгурец — обади се друг ергенин — по обичам да хапна друго нещо.

— Какво?

— Червените бузки на Либеновата Стоянка.

— У, поразнико! — скара му се намусено една мома.

— Що се сърдиш, Петрунке? Стоянка я няма тука.

— Хапни Петрунчините бе — изкиска се една мома и след нейния смях гръмнаха кисканията и на много моми.

— Моите има кой да ги хапне — обърна се Петрунка към момата, — но твоите да видим: не можеш да си намериш драговник още.

— Аз мразя мъжете като чумата — изшегува се горчиво момата.

— О! — извикаха всичките ергени весело.

На другия край разговора беше по-сериозен. Предаваше се слуха за татарското нашествие.

— И защо ги не изгонят бе?

— Кой? Смилец ли? Баба!

— И защо е цар тогава? Нека вземе хурката! — обърна се една напета мома, като хвърли обелената царевица на купа.

— Ще си изберем друг цар — каза един навъсен. Очевидно, тия хорица не знаеха още какъв е цар Смилец и кой избира сега царете.

— А бе, който и да бъде, за него е все едно: все ще ни язди като добитъци — издума един с превързано око селянин.

— Не може иначе бе, Стояне...

— Може, може... Може и без цар, може и без боляри, може всякак... И писанието ги отхвърля. Нали пише: „Не надейте се на князи и сини човеческие иже в них нест спасения“? Кръвта ни пият само!

Мнозина се съгласиха със Стояна, който носеше още прозвище „Граматики“. Той беше богомил.

— Ти ядеш хляба на Балдя, а ругаеш болярите! — обади се един.

— Колко са Балдювци? — каза Стоян.

— Да го поживи господ. Много е добър банът — каза друг.

— Благодарни сме, не ни мачка, що да хулим бога — каза един стар отрок наполовина във военно облекло, стар спомен от предишните царувания.

— Попейте, моми! — обади се някой.

Без повече канене жените и момите от отсрещния кран запяха. Съдържанието на песента беше в хармония с времената. Тя бе скорошна и вдъхната от недавнашното Ногаево нашествие:

*Татарин кара Стана робиня,
с коня я тълче по бели пети,
с бича я шибя по тънка снага,
та на си Стани люто говори:
— Я върви, първи, Стана робиньо!
— Как ще вървя, чер татарино,
като си нося мъжко детенце?
— Фърли го, Стано, че ще те бия! —
Изминали са поле широко,
настанали са гора зелена,
измъкна Стана пояс от кръста,
направи люлка в гора зелена,
тури си Стана мъжко детенце,
даде му шумка да го залише.
Залюляла го и запяла му:
Нани ми, напи, мъжко детенце,*

*вятър ще духне, залюля ще те,
дъжд ще удари — окъпа ще те,
слънце ще изгрей — подсуши ще те,
до ще кошута — придои ще те!*

Додето тая жална песен продължаваше меланхолична като опело на независимостта на България, в една стая, дете живееше управителя на чифлика със семейството си, ставаше странна беседа.

Един млад и дрипав поп четеше пред тях в една стара книга, с тържествен глас, легендите на богомилската ерес. Домочадието слушаше, прехласнато от наслада, тия странни апокрифически оказания, в които библейските разкази се размесяха с фантастически нелепи измислици. Попът, който беше богомил, както и слушателите му, четеше сега *Въпросите на св. Ивана* за второто пришествие:

„И преди да настане пришествието господне, ще дойде из бездните на небесата антихрист. И той ще има на главата си косми като стрели, и очите му ще бъдат светли ви като денница, и пръстите му ще бъдат остри като сърпове. И бог тогава ще прати гръмове и светкавици въз антихриста, и той ще се превърне на пепел, а вятърът ще я раздуха по четирите страни на света. И след като изчезне от лицето на земята антихриста, ще настане възкресение на мъртвите, които лежат в гробовете и в утробите на животните, и в дъното морско. Тогава ще се запали всичката земя с горите, планините и градовете; ветровете ще задухат от четирите краища на света и ще разпръснат всичкия прах. Земята ще бъде бяла и чиста като хартия, без планини и долища, равна като дъска. Тогава ще се появи син божий и ще открие страшния съд. И тръба ангелска ще затръби и ще се чуе от седмото небе до ада.“

Тия оказания, чудати плодове на мистическа фантазия, се разпространяваха тогава с хиляди из България. Тях слушаха с вяра и боляри, и граждани, и селяни. Въпреки грубостта на измислицата в тая духовна литература се таеше странна поезия. Тя съставляваше духовна храна за народа в тежкото му и безцветно съществуване, пълно с тегла непрекъснати.

Ненадейно псетата лавнаха на двора. После се чу тропане на вратнята.

Управителят на чифлика излезе да види какво има. Кога отвори вратнята, при светлината на факли, той видя спрели пред нея неколцина конници и веднага позна между тях банът.

Балдю влезе в двора, посрещнат с нисък поклон от управителя; влязоха и другите.

Балдю тръгна право към замъка; цялата тлъка стана на крака пред господаря.

— Добър ви вечер, добри християни — поздрави Балдю добродушно. — Защо престанахте да пеете? Па като се обърна към управителя, каза:

— Иване, пробий големите бъчви и почерпете отроците с винце.

След малко Балдю влезе в къщата си, сподирен от троицата си другари.

Тлъката се продължи зад полунощ, развеселена от отворените бъчви.

XXVIII. БАЛДЮ В ДЪРЖАВАТА СИ

Сутринта чифлишките хора се чудеха защо е дошел банът.

— Банът беше по жътва тука. Сега защо е пак дошел и кои са тия хора с него?

После видяха, че банът и гостите му излязоха по полето, яхнали, придружени от управителя.

Те видяха учудени, че обикалят нивите, лозята, ливадите, спираха се пред стадата, пасящи по стърнищата и лъките, или пред конските и говеждите чърди, пръснати из зазеленелите от дъждовете пак паши.

Цял ден мина в това обикаляне.

Сутрешният ден пак обикаляха. Едвам късно вечерта се завърнаха в чифлика. Заранта банът разведе гостите си, та прегледаха хамбарите. После те и управителя влязоха в господарския дом — там стояха до късно. А вечерта Балдю изпрати гостите си.

На другата сутрин той заповяда да се съберат в двора отроците от трите села.

Когато поданиците му изпълниха широкия двор, банът заговори с глас силен, който звучеше като тръба:

— Християни добри, събрах ви днес, за да ви видя всички ви и да ви кажа ето какво: досега бях ваш господар, през четирийсет години живяхме съгласно и мирно, слушахте ме, стоваряхме се и бог благослови вашия труд. Аз съм благодарен от вас.

— И ний сме благодарни от тебе — извикаха стотина гласове.

Балдю си отри пота по челото и продължи:

— Сполай ви, братя. Сега божията воля рекла да се разделим. Аз ви напускам със скръб и вие ще имате нови господари. Аз продадох имотите си.

Един ропот, една глуха мълва, прилична на плач, се разнесе из въздуха. Чуха се молебни гласове:

— Бане, не ни предавай на други.

— Успокойте се, деца: новите ви господари са добри люде.

— От тебе за нас няма по-добър! Чуха се хълцания в тълпата.

Балдю отри две сълзи.

— Принудих се с голяма мъка, братя, да се разделя с вас. Не мислете, че от алчност за злато аз направих това — защо е на мене, старец с единия крак в гроба — злато!... Но златото трябваше за друго, за царството. Страшен облак виси над земята ни, братя. Татарите, чули сте, идат въз Търново, безбройни агарянци идат да потъпчат нашата хубава земя, да заробят жените ни, да омърсят божиите храмове. Царството е бедно и аз давам моите богатства на царството, за да купи оръжия, да приготви войска и изгони неверниците из нашата драга татковина. И аз сам със старите си кости ще вървя против татарите.

Един плачевен стон изехтя из стотина уста.

— Сега да ви кажа: сбогом. Бог да ви благослови и да ви закриля.

Като една морска вълна, която буен вятър тласка със сила към брега, тълпата се навали насам, неудържима, и загради тясно бана.

— Не ни оставяй, бане! Смили се! — чуха се жални гласове.

Жените обхващаха коленете му, като да го не пуснат да се раздели от тях. Хълцания и плачове заглушаваха въздуха. Покъртеният бан бършеше сълзите си. Това усили жалбата и скръбта на народа. Издигнаха се даже заплашителни юмруци. Банът извика:

— Деца, имам да ви кажа още една последна дума, да ви направя една молба. Тълпата утихна.

Балдю я изгледа няколко секунди, той стоя с вдъхновено лице, па изведнаж извика гръмогласно:

— Кой иска да дойде с мене?

При тоя неочакван позив тълпата се умълча. Но веднага се раздадоха няколко „аз!“ После се умножиха после всички селяни извикаха „аз!“

— Всички, всички! — загърмя народът.

— Всички ще идем против татарина!

— Проклет, кой не иде!

— Да сте живи, български юнаци! — извика Балдю.

Настана неописуем ентузиазъм. Тълпата се размърда и размеси. Шапки се хвърляха, песни юнашки се запяха.

Преброиха доброволците и намериха, че те са четиристотин и осемдесет души мъже — от петдесетгодишна възраст до

петнайсетгодишни юноши. Тоя ден и тая ноц бяха луди веселби в чифлика и около него. Всичките бъчви бяха източени.

Сутринта Балдю потегли с опълченците си, въоръжени, както свърнали, за Търново.

С тях идеше и богомилският поп.

ЧАСТ ВТОРА

I. ТАТАРСКИЯТ СТАН

Близо къде Добрич, в една широка падина на безкрайната добруджанска равнина, бяха разпнати шатрите на татарските войски в съседство с едно опустошено село.

Чоки бе ги довел дотука с доста бавен вървеж по развалените пътища. Той не бързаше твърде за беззащитното Търново, което му беше сигурна плячка, и гледаше да обере добре плячката по пътя си. Защото тя беше главния стръв на оголелите му и разсипани в Токтаевата война ратници. Всичката страна от Тулец (Тулча) до Добрич беше превърната в пустиня. Селата се димяха още, избягналото население се скиташе бездомно и голо, мерзост на запустение царуваше по обезлюдените полета. Чоки искаше да стане цар над една пустиня.

И друга причина имаше за мудността му. Той очакваше да разбере от шпионите си ще излязат ли против него сръбски войски, що тъй нетърпеливо очакваше Смилец. В такъв случай Чоки щеше по-напред да се разправи със сърбите, преди да иде в Търново.

Ханският шатър бе разположен на едно възвишение, настрана от другите шатри. Под големия му свод седеше на скъп персийски килим татарският вожд, заобиколен от велможите си. Той беше силен, около трийсетгодишен мъж, с отличителните черти на татарите. Голямата му глава на къс врат беше покрита с рунтава шапка, която украсяваше отпреде бяло перо, обсипано с драгоценни камъни. Лицето му тъмномургаво, с жълтеникав отцвят, със силно изпъкнали ябълки и сплескан нос, с рядка брадичка, имаше изражение свирепост и диво с тия пламтящи черни очи, които го оживяваха и озверяваха. Ханското му алено джубе, общито със сърма, закриваше съвсем коленете му.

Влезе един велможа, поклони се на Чоки и каза:

— Славний господарю, един българин от Търново е дошел и иска да се яви пред очите ти.

— Какъв е тоя българин? — попита учуден Чоки.

— Искане служба при тебе. Азатин бей го видя, познавал го, бил прочут юнак.

— Аз тъкмо от такива хора имам нужда. А щом го познава Азатин бей, нека влезе.

Въведоха Радоила.

Той се поклони ниско.

Чоки го изгледа втренчено и остана доволен от внушителния вид на воеводата.

— Юнак — каза той ниско. После се обърна към него: — Ти искаш да служиш под моето знаме?

— Искам.

— Ти си огорчен нещо от твоите българи?

— Да.

— Какво ти сториха?

— Отнеха ми жената... и искаха да ме убият.

— И ти искаш да си отмъстиш?

— Искам.

На хана се допадна тая искреност, що звучеше в думите на Радоила.

— Вашите искаха да те убият, а аз ще те покрия о милост — и ханът му климна да излезе. После се обърна към едного:

— Дайте му една от робините, да се утеши. Такъв юнак не бива да тъгува без жена.

— Коя? Оная българка, дето я доведе Азатин бей ли, или друга — попита велможата.

— А, оная българка е много хубава. Аз ще я пратя в дар на моя приятел Дигил хана. Нека види какви хубавици има в тая земя, на която аз съм цар.

Велможата излезе.

Ханът се обърна към посланиците:

— Вие кога мислите да си тръгнете?

— След няколко дни.

— Истина, уморени сте. Починете си.

Ханът стана, станаха едновременно и всички други.

Той излезе навън. Мина между шатрите на първенците си и влезе в селото. В една по-добра къща, запазена случайно от пожара, беше се настанил харема му. Там в една стая, постлана със скъпи кавказки килими и кримски седеджета, въз една голяма мечка кожа, простряна в

дъното ѝ, сега седеше една хубава синеока жена, с руса коса, в богатата татарска носия.

Тя беше Елена, законната съпруга на Чоки. До нея, прав, стоеше брат ѝ Светослав.

— Ние имаме още един голям българин, един юнак — каза Чоки, като седна на седеджето.

— Българин? Как го викат? — попита Светослав.

— А, името му не питах. От Търново иде. Ти, деспоте, виж го и разпитай какво става там. От десетина дена нямаме вече никаква вест.

Светослав бързо излезе.

Чоки се обърна към Елена.

— Ти пак имаш сбърчели вежди, гълъбице? Какво има?

— Господарю, какви са тия нови опустошения? — каза сърдито Елена, чиито очи бяха влажни.

— Брат ти пак ти е пуснал муха някаква? — попита недоволен Чоки.

— Ти искаш да станеш цар на една пустиня!

— Войска от вятър не живее, Елено.

— А от дима на пожарите ли живее?

— Остави се, тъй са научени нашите момчета. Не искам да ги сърдя. Когато идем в Търново, всичко ще стане мирно. Аз ще ги повърна назад.

— Да си закарат дома плячката?

Ханът се намуси.

— Казал съм ти: не плачи над чужди гроб. Помни само, че ти си жена на Чоки.

— Не искам тия разорения — каза почервеняла от негодувание Елена.

Ханът я изгледа с високомерна усмивка:

— Когато баща ти те даваше на мен, ти беше по-смирена... Но ти виждаш, че те обичам, и ме душиш. Гледай да ме не разгневиш, защото гневът не гледа нищо.

И той излезе.

II. РАДОИЛ У ТАТАРИТЕ

През това време Светослав се разговаряше навън с Радоила.

Той научи от него всичко онова, което се касаеше до него. Но той учуден разбра, че Радоил нищо не бе чул, нищо не бе узнал в Търново. Но той продължаваше да пита:

— Какво прави бан Балдю?

— Не знам.

— Трябва да ми е много сърдит?

Радоил дигна равнодушно рамена.

— И ти не успя да видиш Смилена?

— Не! — отговори троснато Радоил и облак от скръб мина по челото му.

— Жена ми какво прави? Видя ли я някъде?

— Не.

— Страх ме е да я не оскърбяват — каза Светослав угрижен.

После помисли малко и попита пак:

— Какво говорят за мене в Търново?

По Радоиловото лице се изобрази нетърпение. Той нищо не знаеше, не бе чул, не бе видял, а Светослав го мъчеше с въпроси.

— Аз бях луд човек там — изръмжа той с глух глас.

Светослав скръсти ръце в недоумение.

— А ханът беше любопитен толкова! И нищо няма да му кажа.

Наистина, от десетина дена Светослав никакво известие не бе получил от привържениците си в Търново.

Влезна Азатин бей и обади на Радоиля, че ханът във високото си благоволение му подарява една от робините, която той би си избрал.

— Благодаря на светлия хан, но аз си имам моя жена; поп ни е венчал.

Азатин бей се усмихна съжалително.

— Не гони гълъба из облаците, а вземи яребицата, що е в ръцете ти, юначе.

— Не съм гладен, Азатине.

Азатин бей излезе, а подир малко и Светослав.

Същия ден отредиха Радоилу особен шатър; донесоха му от страна на хана велможско татарско облекло и голямата сабя на прочутия Ивайлов сподвижник Казим бега, убит от Ногая на пирът, в който бе умъртвен и Ивайло. Радоил, макар и неохотно, облече татарските дрехи, защото неговите бяха изпокъсани от драките и сваляни, но с благодарение прие сабята.

Озоваването Радоилово тука бе станало по силата на крайна необходимост. Избягнал като по чудо от ръцете на Годеславовите хора и на нощната стража, той бе се крил няколко дена в Търново. От един верен другар беше узнал, че търсенията из града продължават, а потери навън се щуряха за него. Разгневен за изгарянето на горския си дворец, защото пожарът на Годеславовата гора бе прихванал и горския дворец — и убиването на хората му, Смилец бе определил голяма цена за Радоиловата глава. Радоил се видя в стеснено положение. Остаянето му в България беше опасно; да иде във византийските владения — боеше се да не го предаде императорът на Смилеца, с когото приятелствуваха, или да го затвори в тъмница, както стори с Хранислава. Боеше се сега и при деспот Елтимира да иде, защото строгият Елтимир, зет Смилецов, не би му дал убежище в земята си подир толкова престъпления. Тогава му хрумна мисълта да иде при татарите, при които, както бе разбрал, и Светослав бе отишел. Само там щеше да се чувства в безопасност. С тяхна помощ той щеше да си отмъсти на Годеслава и да грабне пак жена си, вярвайки сигурно, че тя е сега у баща си. Той повери на другарите си решението си и им даде нужните заповеди. След триденонощно пътуване, което друг би направил за двойно по-дълго време, той стигна в шатъра на Чоки. Имането си бе заровил в планината още преди нощния пожар. Радоил беше вече на служба от три дена.

Татарите учудени гледаха тоя левент българин, облечен в татарски дрехи, с огромната сабя на Казим бега, как кръстосваше между шатрите мълчаливо и намусен. При честите си срещи с татарите през време на Ногаевото нашествие Радоил бе научил малко езика им и сега можеше да се обяснява с тях. Това му печелеше съчувствието им. Но той много малко говореше.

След два дена още дойдоха му другарите, около трийсет души юнаци, и той се видя пак воевода на една малка войска.

Той гореше от нетърпение да види по-скоро, че Чоки се дига за Търново. Умът му беше все там устремен, в милия образ на Славка. О, как копнееше за часът, когато ще се озове в Търново като победител и полетеше с другарите си право към Годеславовия дом!

Че отечеството подпаднаше под игото на татарите, че България става плячка на варварските орди, това той нито мислеше! За него съществуваше само едно нещо сега: Славка, както по-напред всичко засланияше жаждата му за юнашка слава по бойните полета. Радоил нямаше отечество.

III. СЛАВКА

А Славка не беше сега при баща си.

Славка беше тука, в татарския стан.

Тя беше отвлечена от Азатин бея.

Помним как Азатин бей я гледаше със страстни очи на ливадата на Света гора и как записан, Радоил се наговаряше с нея за грабването ѝ вечерта, без да обръща внимание на Азатина, който беше близко и слушаше. Радоил не предполагаше, че татаринът бе научил доста български и разбираше какво говорят. Щом чу това, Азатин, когото отдавна гореше сластолюбива страст към напетата боляркиня, науми да я грабне и отнесе в станът, дето бе повикан от господаря си. Той прочее още нея вечер тури един евреин да нагледва пред Годеславовата къща и проследи бежанците де ще бягат и му съобщи скривалището им. Дебливият евреин вървя крадешком по следите на дружината дори до селцето. Когато научи де бе убежището Славкино, Азатин прати пак евреина с осем души смели татарски конници да извардят и грабнат Славка. Те се тулиха осем дена в близките гори и извършиха посланието си, както видяхме, с пълен успех, който се улесни много от случайното отсъствие на Радоила и другарите му. Уплашената млада жена докараха същата нощ на кон в Търново, право в домът на Азатина. Той я очакваше с нетърпение, готов за път. Качи пленницата насила в талигата, дето бяха двете му жени и майка му, и напусна града още през нощта. Те пътуваха с голяма бързина, за да не бъдат гонени.

Щом ханът видя пленницата, тя му се хареса. Угодливият велможа му я отстъпи за харема.

За Славкиното присъствие тука Светослав не знаеше.

Азатин бей, естествено, укри от Радоила това. Той разбра, че воеводата нито подозира, че тук е доведена жена му. А присъствието негово тука не го смуцаваше: харемските жени бяха невидими и недостъпни.

Славка живееше в същия двор, дето и Елена, в една друга стая, заедно с още четири млади жени, които съставяха подвижния харем на Чоки: две купени кавказки от Гюрджистан, чернооки, тънковежди

хубавици, една мургава куманка с огнен поглед и една рускиня, бяла, русокоса мома от болярски род. Елена презираше ханските наложници, избягваше да ги приема и затова и Славка не бе видяла.

Като тях Славка бе облечена в татарско рухо: копринен елек, под който се подаваше копринена риза и зелени копринени шалвари, които падаха до жълтите сърмени чехли на краката ѝ.

Тя беше твърде хубава така, но тя беше дълбоко нещастна. Тя въздишаше за Радоила, тя плачеше за родителите си и за Търново, които сега много ѝ домиляха. Свикналите се вече с положението си нейни другарки — а двете кавказки хубавици бяха даже горди от него — не можеха добре да разберат тая безутешна скръб. Само рускинята Олга, с която Славка можеше да се обяснява, защото езиците им тогава бяха съвсем близки, съчувствуваше на горестта ѝ и се мъчеше да я утеши. Най-много тя я утешаваше с надеждата, че скоро ще бъдат в Търново и тя там ще може негли да види милите на сърцето си.

Но куманката я хокаше за гордостта ѝ:

— Помисли, че хайката е дъщеря на цар и пак се покори и си живее весело при хана; а ти, една проста болярка само, държиш се много нависоко и забравяш, че си се удостоила да делиш леглото с един млад благороден властелин.

Голяма утеха би била за нея съчувствието на Елена. Тя я знаеше, че е близко до нея, но не бе имала честта още да ѝ бъде представена. Елена, жертва на държавна необходимост, също бе много плакала в първото време, когато по волята на баща си, Георги Тертера, стана Чокева жена. После се примири със съдбата си. Чоки се отнасяше с нея добре, той я обичаше. Остала със сърце и душа българка и в ханския харем, тя бе приела носията и обичаите татарски, но бе запазила любовта си към отечеството, заедно с гордостта на високия си род. В стаята ѝ гореше кандилце пред мъничко иконостасче, пред което тя се молеше на своя бог. Чоки я обичаше и допускаше това. Тя от далечните южноруски степи пращаше дарове на манастири и черкви. Елена милееше за българския народ и през време на похода тя спаси много жертви, спря много насилия и жестокости чрез влиянието си пред Чоки.

Но ако Светослав не знаеше за присъствието Славкино в станът, то Славка бе научила за Светославовото присъствие там. Това я

наскърби и възмути. Тя го не бе видяла още, но го ненавиждаше тайно, че се е опълчил против братята си.

IV. ТАТАРСКИ ДЕСПОТ

Като Радоила, и Светослав беше, по-рано, бегал от Смилена. Той се боеше от ново покушение въз живота си и за да не ожесточи още повече Смилеца, потъпка историята в Устето по начина, който знаем; но той видя, че Търново става опасно за него.

Тогава именно му хрумна мисълта да потърси прибежище при зетя си и заедно с тая мисъл пред него се осветлиха широки и нови хоризонти за развитие на плана му. Най-напред той мислеше да чака Чоки в Търново, за да вземе тогава едно решение; сега той го взе вече: да се присъедини с Чоки, да му даде всичката си морална и материална подкрепа за превзимането на Търново с помощта на татарската войска и след това, отърван от съперника си Смилеца, да насочи удара си против Чоки...

И той избяга при него, като му се представи за предан помощник и съюзник и го моли да дойде да избави Търново от Смилеца. Скоро подир това той извика Богора из Добрич и го прати в Търново да разгласи всичко и да обади, че Светослав е бил принуден да бяга от Смилецовото отмъщение. Светославовата цел беше да възбуди още повече против татарския васал народа и сам да спечели съчувствието му.

В станът Светослав беше посветил в тайната си само сестра си. Тя с радост чу това и обеща да му помага, дето може. Но взе от него клетва, че няма да посегне на мъжовият ѝ живот, каквото и да се случи.

А Светослав заемаше сега високо положение при зетя си.

Той се радваше на пълното му доверие.

Чоки беше го наградил с високата титла деспот, имаше го за пръв съветник, с него кроеше планове за превзимането Търново. И Светослав беше колкото искрен, толкова и полезен нему в това дело. По тоя въпрос интересите и на двамата се схождаха. Светослав ненавиждаше Смилеца и желаше, заедно с хана, изгонването му из Търново, а за да се постигне това, трябваше столицата да падне в ръцете на зетя му. Дотука бяха съгласни и действаха задружно. Светослав поддържаше тайни сношения с привързаните нему боляри,

на които числото всеки ден растеше. Жадните и нуждающите се големци продаваха предаността си в Пантолеоновата къща срещу злато и Смилец, без да подозира, се окръжаваше все повече и повече от неверни крепи-тели, на които подмилкванията растяха заедно с отчуждаването им от него. Беше купен вече и Годеслав. Внезапно осиромашал от изпепеляването на имотите си, той бе приел с признателност Пантолеоновата помощ, която му позволяваше да си възстанови обширното стопанство. От Дамяна Светослав знаеше, че Търново все е лишено от сериозни сили, а сръбската помощ още не идеше. И той съобщаваше тия сведения на Чоки и печелеше още повече доверието му. Но една неделя преди Радоиловото пристигане Светослав прие особено радостната новина, че Смилен бил приел отрицателен отговор от сръбския крал. Това успокоително известие тури край на Чокевите размайвания. Ханът реши да продължи вървежа си към почти беззащитното Търново и даде разпореждания за приготвянето на това движение. Той обаче реши да дочака и две нови татарски дружини, които идеха от Добруджа, и тогава сиялата си сила да тръгне към Търново, дето знаеше, че Балдювото опълчение щеше да го срещне.

V. СРЕЩАТА

Между това приготвяваха се за път посланиците на Дигил хана, чиято област беше зад ханството на златната орда, сега под върховенството на Токтая, победител Ногаев. Дигил хан бе ги пратил със задължителните дарове за сключване съюз с Чоки.

Чоки бе приел с готовност това предложение. Той гореше от желание да отмъсти за баща си при първа сгода.

Преди да си отидат посланиците на Дигил хана, Чоки им даде тържествена вечеря. Пиршеството ставаше в един от шатрите на велможите. Машали от катраневе мехове горяха наоколо и осветляваха далеко станът и полето зад него. Млади слуги и виночерпци служеха. Виното се лееше обилно и пианството растеше. Деспот Светослав стоеше отдясно на хана, сиреч занимаваше най-първото място след Чоки.

По едно време машалите осветлиха една зловеща гледка: двайсетина български глави се захилиха на прътове, забучени около шатъра! Това зрелище придружаваше всички подобни пиршества. Закланите българи бяха пленници от една хайдушка шайка, унищожена при нападането татарски обози с плячка и с робини.

Ужасно страдание свиваше сърцето на Светослава. Той не можа да изтърпи тая гледка, извини се пред хана с умора и излезе, за да бяга по-скоро от ужасното зрелище. Кога да иде в шатъра си, застигна го един евнух и му каза, че го чакал отдавна, за да му каже, че го вика сестра му.

— Защо ме вика? — помисли си той и бързо се запъти към нейното жилище.

След малко той излезе и отиде развълнуван право в Радоиловия шатър.

И той с разтреперан глас му съобщи, че се научил от сестра си, че Славка е тука, защото се видяла с нея, и че утре Чоки я изпраща в дар на Дигил хана. Азатин я бил грабнал.

Радоил скокна като наранен лев.

— Къде? Стой за бога! — пошушна му Светослав, като го задържа за ръката. Радоил трепереше.

— Сега? Какво? — попита той отчаян. Светослав мислеше.

— Чакай тука! — каза той и излезе. Радоил заходи като луд из шатъра. Очите му светеха, налени с кървав огън. Той стискаше с ярост дръжката на голямата си татарска сабя, готов сега да изколи с един замах Чоки и цялата татарска войска. И всеки миг, додето чакаше връщането Светославово, му се чинеше безконечно дълъг. А Светослав се доста забави. Очевидно, трудно беше онова, което готвеше. Най-после той се завърна.

— Уредих работата — каза той, — но тя е свързана с големи прекеждия.

— Казвай!

— Кремена, българската слугиня на сестра ми, занесе тайно татарска шапка и джубе на Славка. В това рухо — то е рухото на един от евнусите — Славка ще излезе из вратнята — и ако стражата, що пази на вратнята, не я познае, тя ще може да дойде в тъмнината до твоя шатър.

— А ако я познаят?

— Аз ти казах, че работата е прекеждлива.

— Ако докачат тия неверници само един косъм на главата й, аз ще направя чудо: аз ще дам огъня на целия лагер, аз ще убия Чоки, аз ще...

— Не безумствувай — прекъсна го Светослав. — Татарският лагер и Чоки нам са нужни, ти на мен ще направиш зло... и на отечеството си, ако чувствуваш, безумнико, какво е отечество... Но успокой се: аз съм уверен, че Славка ще мине безпрепятствено и ти ще можеш да я спасиш, ако пак тъй безпрепятствено успееш да се изсулиш с нея из обръча на татарските шатри.

— Ще видя кой ще ми попречи...

— Аз не бих те съветвал да бягаш, твоята сила би ми била полезна във войската на хана, но ти сега не си в състояние нищо полезно да сториш при тая си залисия... Върви, спаси поне Славка, ако не можеш за друго да мислиш.

Радоил не слушаше. Той ходеше като обезумял. Внезапно на входа на шатъра се показва един татарин, обвит с широко джубе, с шапка, нахлузена до веждите.

— Кой е тоз? — попита учуден Радоил.

— Не позна ли я? Славка.

В същия миг Славка се хвърли на рамената на мъжа си.

Той я стиска няколко време, сякаш искаше да я задуши. После ѝ каза запъхтян:

— Славке, ела да бягаме!

Но тя сега го изгледа учудено.

— Ти си в татарски дрехи? Какво правиш тука?

— Аз съм на ханска служба.

— Ти за мене направи това?

— Не, аз не знаех, Славке, че ти си била тука... Аз дойдох тука от отчаяние за тебе... Но хай по-скоро да бягаме.

— Остави ме, ти си дошел да служиш на татарите? Ти си продал меч си на християнските врагове? Махни се! Аз нямам мъж! — викаше Славка в негодувание, като отстъпваше от Радоила.

Светослав, ням и мрачен, присъствуваше на тая странна сцена. Той беше покъртен от тоя избух на патриотически гняв у тая болярска дъщеря с проста и здрава българска душа. Нему му даже беше неловко: укорът ѝ въз Радоила падаше и въз него. Но Радоил извика:

— Славке, що думаш? Бягай, утре те откарват далеко към други татари. Ти ще загинеш в татарския плен и аз ще загина подир тебе!

— Махни се, махни се, черни Радоиле!

Тя поиска да излезе. Радоил пламна от ярост.

— Аз няма да те оставя в татарските блудилища, поразенице! Или с мене, или кръвта ти изпих!...

И той извади меч си.

Тогава Светослав се намеси. Той обясни в къси думи на Славка, че опасността, за която ѝ говори Радоил, беше истинска и неминуема и че ако се изпусне тая минута да се спаси, всичко беше изгубено.

Светославовия съвет ѝ подействува.

— Кажи, и ти добър българин ли си? — извика Славка развълнувано на Радоила.

— Заклевам ти се, Славке! Видиш ли тоя меч? Ще изяде на сто татари главите, ще пролея река татарска кръв, само да видиш кой е Радоил!

Славка му подаде ръката си, за да я води. Излязоха и троицата из шатъра. Навън беше тъмна нощ. Недалеко над лагера въздухът бе

осветлен от машалите.

Светослав се обърна към Радоила, като му стискаше ръката.

— Радоиле, ти спечели изгубената си обична жена, защото в тоя татарски стан се улучиха верни български сърца. Стресни се сега и бъди истински българин. И когато отечеството те повика на помощ, притечи се на гласа му. А това скоро ще стане. Яви само на болярина Дамяна де си...

Радоил вместо отговор му целуна мълчаливо десницата.

Прости се с него и Славка, затрептяла от радост и страх.

— Добър ви час сега! — и Светослав посочи Радоилу отде да мине, за да не бъде виден. Той му посочи към север.

VI. БЯГСТВО И ГОНИТБА

Скоро Радоил и Славка оставиха назад шатрите. Шатърът, дето ставаше пиршеството, се белееше на възвишението, осветляван от машалите. Дватама вървяха през пусто поле. Цепта зад лагера беше рядка, защото оттам нищо не застрашаваше в тила войнството. Те успяха да пропъплят невидими през линията ѝ и се озоваха на свободен кър. Радоил държеше за ръка Славка, като да не я изгуби в гъстия мрак. Тя трепереше, но не говореше нищо, а само стискаше с трепет силната ръка на мъжа си. Вървяха, естествено, без път. Далечно някъде светеха зари от пожарите, що изпепеляваха села.

Озоваха се в някаква долина. Радоил разпозна в тая долина някакъв път. Той се отдалечи от него, за да избегне случайна среща с татари. Но той стреснат чу конско туптене из пътя насреща си. В тъмнината се мярнаха куп конници. Тогава хвана още по-силно Славка за ръка и забяга на противоположна посока. Но те бяха съгледани от конниците. Това бяха татари, които се връщаха от плячка на едно село и като разбраха, че някои бягат от тях, погнаха ги. Бежанците неволно се откъснаха, за да могат по-свободно да тичат. Внезапно Славка полетя в един трап и остана там. Радоил не съзря това в мрака и продължи да бяга. Конниците го последваха, като му викаха да спре. В тоя същи миг той видя, че отпреде черни сенки му преградиха пътя. Озърна се в ужас, като не видя Славка при себе си.

— Славке! — извика той уплашено.

— Стой! — изкрещяха пак татарите с извадени саби, готови да замахнат на него, щом го приближат.

В това безнадеждно положение Радоил, бесен от горест и отчаяние, изтръгна тежката си сабя и се спусна въз най-близките нападатели. Ужасното желязо с бързината на светкавицата пролетя над конниците, двама се изсулиха из седлата си и паднаха. Сабята се завъртя и назад със същата светкавична неотразимост, болезнени викове на ударени хора се раздадоха из нощта заедно с туптене на коне, които се отдалечаваха. Дружината изчезна в мрака. Радоил

остана сам. Той се озърна пак. Никого нямаше там. Той извика запъхтян:

— Славке!

Той повтори няколко пъти тоя вик, останал без отзив. И повърна се да дири жена си. Дойде му мисълта, че може да се е спрепнала и паднала. Той обикаля доста време из пустото поле и викаше Славка. Но никой не му отговори. Когато се озова наедно по-височко място, той видя далеко осветления въздух от машалите в лагера. На тая неясна светлина се откриоха фигурите на няколко конника и двама пеши хора. Разбра, че това са останалите читави татари, от ония, с които се бори. Но като се взря в тия сенки, които очевидно се отдалечаваха, той позна, че единът пеш татарин имаше за другар не мъж, а жена. И той с ужас позна, и по дългото до земята джубе, и по ходът, че тая жена беше Славка.

— Славке! — извика Радоил и фукна към нея. Той не се излъга: Славка водеха татарите. Те бяха чули уплашеният ѝ глас, като викаше мъжа си в тъмнината, и бяха я уловили. Като се взряха в нея, те познаха по дрехите ѝ, че е жена от харема на хана. Тогава я предадоха на пешият татарин, изгубил коня си подир падането, да я води, и продължиха пътя си към лагера.

Радоил с изпулени широко очи, устремени в сенките, тичаше. Той бе обезумял. Той отиваше право в лагера и светлината на машалите се приближаваше и ставаше по-ярка. Татарите се спряха на линията на цепта, все рисуващи се в зарата. Там правеха знакове, махаха с ръце. След малко в тая светла област се зачерняха други конници около двайсетина души и се понесоха насам. Радоил се свести, отклони се и изчезна в мрака на нощта.

VII. ТЪРНОВО В КИПЕЖ

В Търново събитията забързаха.

Както знаем, Смилец най-после прие нетърпеливо очакваният отговор на Милутина, прие го тъкмо когато имаше в палата си болярски съвет, дето бе и патриархът.

В писмото си кралят изказваше радост и благодарност, че се е сродил с българския цар, хвалеше снахата, но военна помощ отказваше по разни уважителни причини.

Смилец настръхна. Последници проблеск от надежда изчезна. Той приличаше на човек, ударен от гръмотевица. Болярите, които му остояха още верни, се смаяха, втрещиха се. Патриархът завика, че се е пропуснало скъпоценно време да се чака тоя ялов отговор, вместо да се викат гърците, и предложи веднага да се изпрати скороходец до Андроника. Обезкуражаването замени доверието през миналите дни.

Смутнята и уплахата минаха от Царевец и в града. В продължение на една неделя паниката беше голяма. Като да се увенчае безнадеждността, пристигна верен слух, че Чоки с пълчищата си минал вече делиорманските лесове и с неудържима бързина се стреми насам. Ето дойде и Азатин бей с писмо от Чоки до Смилеца. Той му заповядваше да напусне с време Търново, защото престая да бъде наместник хански. На търновци обещаваха неприкосновеност на живота и имота им, ако предадат ключовете на града, без да се опитат на съпротивление. Азатин от себе добавяше, че Чоки иде с двайсет хиляди души конника — той преувеличаваше четворно числото им.

Възцари се в Търново небивало смущение. Безпомощният Смилец съвсем падна в очите на народа и изгуби всяко значение. Той остана една сянка.

Балдю беше в отчаяние. Той видя внезапното сгромолясване на всичките му надежди, че отидоха нахалост всичките му жертви и трудове; отроците му също се обезсърчиха, като разбраха сега, че е безнадеждна всяка борба. Балдю изгуби влиянието си над тях. Народът напразно се озърташе да види някой избавител и неволно помисляше

за Светослава, инстинктивно помисляше за него, но Светослав беше сега съюзник на хана.

Случи се скоро едно странно нещо, което учуди народа и уплаши Смилеца. Богор убитият, Богор изчезналия от света, се появи в Търново, а заедно с него се разпространи и мълвата, че покушението въз живота на Светослава в Устето било организирано от епикерния Темира, Смилецовия най-предан царедворец, и че подир това Светослав се видял принуден да търси прибежище при Чоки. Богор разказваше с всичките подробности участието на двореца в опита за Светославовото умъртвяване. Мълвата се разнесе из целия град и подигна страшно възмущение. Тайно миналите към Светослава боляри открито сега поддържаха и подклаждаха негодуванието против Смилеца. Как? Смилец да убива Светослава, законния наследник на престола, когато той сега би бил едничката надежда на народа и вместо да бъде в татарския стан, сега да поведе народа на борба!

Това се носеше из тълпите. И понеже в минути на безнадеждност те жадуват за изкупителна жертва, за виновен, въз когото да излят гневовите си, те видяха за такъв Смилеца. Гневът на столицата загърмя буреносно. Това беше последния удар за умирающата власт на Смилеца.

VIII. ЕДИН СЪБОРЕН ТРОН

Смилец от прозореца на палата видя уплашен народното вълнение.

Той бе успял да научи причината на народния гняв, Темир стоеше до него побледнял.

Царицата, тръшна се на един кадифен стол, кършеше ръце в дълбоко отчаяние. Бузите ѝ обливаха сълзи. Но тя нищо не говореше.

— Оставен! Изгубен! Пропаднал! — стенеше Смилец със скопчани ръце на гърди.

Озвереният народ долу сочеше юмруците си. Той се трупаше на Царев друм, валеше се пред подвижния мост, като принуждаваше стражата да го свали.

Слънцето зайде зад планината в един яркочървав облак. В стаята потъмняваше. Скоро съвсем мръкна. На Царев друм засветиха машали, които зловецъ освещаваха гъмжащото множество и стените на Трапезица през дола на Янтра.

Дойдоха уплашени слуги и обадиха на Смилеца, че народът е пристигнал до Великата порта и я кърти с топори.

Смилец се обърна към Темира, бледен, като че искаше съвет.

Но Темир трепереше, устата му се бяха оковали. В широко изнудените му сега очи лъснаха отблясъци от пламъците на машалите.

Тогава Смилец се сети за Мария.

Той отиде при нея и извика:

— Стани! — и като я хвана за ръката, изведе я из тронната зала.

Навън глъчката се усилваше на всяка минута. Темир стоеше неподвижен в тронната зала, потънала в тъмнина.

Влезе един оръженосец и го повика при царя. Царят го чакаше у царицината горница. На пода и на диваните бяха наслагани разни женски дрехи и скъпоценни вещи. Мария бързо бъркаше в една орехова ракла в ъгъла и вадеше нови неща.

Смилец се обличаше в рухото на придворен слуга. Темир забележи, че и царицата беше в прости дрехи.

— Темире! — извика Смилец. — Иди кажи да отключат източните врата на двора.

Темир го изгледа настръхнал.

— Царю, оттам няма изход.

— Как?

— Оттам пътеката слазя по стръмна урва, а отдолу е Янтра.

— Кажи! — извика повелително Смилец.

Темир излезе.

Влязоха оръженосци и слуги и направиха голям вързоп от царицините неща. Царицата, като видя това, премаля и падна на дивана.

— Храброст, Марийо — каза Смилец, като я стисна за ръката, покрита с диамантени пръстени. Но по лицето му имаше сълзи.

— Да бягаме! Да бягаме!

— Аз да бягам оттука? — пъшкеше Мария и си кършеше ръцете.

— Тия случки са свързани с величието — казваше мъжът ѝ. — Не до нас само е било това нещастие. Като тебе бега оттука и Ивана основата жена преди няколко години... Но кураж, мила! Скоро ще се върнем тука с Андроникова войска.

— Ах, тоя Светослав! Защо не послуша патриарха да викаш нашите! И аз те молах толкова...

Темир се върна и каза, че вратата е отключена.

— Вземи: ти това — каза Смилец на един оръженосец, като му посочи вързоба. — Темире, ела с нас. Па хвана за ръка Мария и я поведе към вратата. Слугите уплашени попитаха:

— Царю, ние какво да правим?

— Каквото направиха и другите: предайте се на първия си господар, който бъде той.

И Смилец ги остави.

Навън нощта беше звездна и тъмна. Вятърът донасяше от запад шумът на народната врява. Сганта не бе нахълтала още в Царевец, спряна от крепостната стража, която напусто очакваше нова заповед от царя. Смилец, жена му, Темир и оръженосецът минаха опустелия двор, край глухите зидове на стария дворец и излязоха из източните врата. Навън се чу, идещ от дълбочината, глухия шум на Янтра.

Урвата, над която се намериха, се спущаше нагло надолу, подзидана с отвесни канари, и се губеше в пропастта. Една канара

отляво извън стената се подаваше като нос над дола. Това беше лобната скала, отдето се тласкаха големите престъпници. Смилец потрепера при вида на тоя зловец камък. Темир поведе бежанците из тясна, едвам узнаваема в тъмнината пътечка, между бурени и храсти, която завиваше най-напред край стената, а после накланяше косвено по урвата. Смилец, държейки за ръка жена си, която идеше зад него, следваше татарина предпазливо. Под тях зееше черната яма на Янтра. Шумът ѝ ставаше все по-силен, колкото слазяха надолу. Мария пъшкаше и хленчеше като дете. Насреща, през дола, стърчеше черния облик на бърдото Гарван. Отзад се чернееше грамадната стена на Царевец, напуснат завинаги от досегашните си господари. Дотук не пристигаха никакви човешки звукове. Тая вечно пуста стръмнина и сега глъхнеше в Храсталаците си.

Реката шумеше отдясно.

Темир се спря и каза:

— Тая пътека слазя пак в Търново при митрополията и води за Владишкия мост.

— Там не можем да се върнем! — извика Смилец. — Чуй, народ има и от оная страна.

Действително човешки викове се чуваха отляво. Смилец погледна надолу в тъмнината.

— По тоя спуск можем ли да слезем до Янтра?

— Само с хлъзгане. Но, господарю, Янтра има вирове!

— Води напред! — заповеда Смилец, който сега в тоя критически час бе добил несвойствено на природата си хладнокръвие.

Темир се покори. Той седна и бавно взе да се спуска надолу, държейки се за земята или за храстите.

Сега почна едно страшно, нечувано приключение: до одеце венценосний господар на Царевец и на България се хлъзгаше на задницата си низ урвата, одраскван от острия камъняк. След него царицата, внука на императора Андроника, дереше роклята си в премеждливо смъкване по пустият яр. Когато след нея се спусна и оръженосецът с вързоп, бежанците се спряха на тясната пясъчна ивица, що дели Янтра от подножието на чуката.

Реката шумеше пред тях и биеше черните си вълни о брега.

Темир със сабята си опита дълбочината ѝ. Янтра не беше голяма сега, но в нея имаше дълбоки вирове. Преданият татарин нагази на

едно място и благополучно мина насреща, потънал само до пояс. Тогава се върна и преведе Смилеца. Когато дойде да стори това и с жена му, тя се уплаши от тъмната вода, която шумеше под нея, и се отказа да нагази. Смилец от другия бряг я ободряваше напразно. Мария плачеше.

— За бога, не се бави!

Мария отчаяна се тръшна на пясъка.

Тогава Смилец прегази пак Янтра.

— Марийо!

— Не мога!

— Чушни я, Темире! — Друго средство нямаше.

Смилец помогна да се метне на гърба на татарина плачущата жена. Тя обхвана Темировия врат здраво с ръце.

— Ох! Ох! Ох! — пъшкеше тя от страх, срам и отчаяние, когато Темир газеше; от страните ѝ газеха Смилец и оръженосецът.

Излязоха на плоския бряг вир-вода. Полите и на Мариината рокля бяха измокрени.

Тука стана кратко съвещание и се даде почивка на царицата.

След това се запътиха на север, за да уловят пътя, който завиваше в полите на Гарван и възлазяше по посока на сегашното Арбанаси. Те бяха решили да потърсят тая нощ убежище в един близък манастир, чийто игумен беше предан Смилецу.

От пътя бежанците погледнаха за сетен път на Търново.

Царевецките зъбати зидове, кули и палати рисуваха своите черни силуети в дълбочината на звездното небе.

О, как Царевец беше сега високо и далеко!

Смилец въздъхна дълбоко.

Мария плачеше.

IX. ГОРСКИ ПИЛЕТА

А Радоил де беше?

Радоил се скиташе сега из Стара планина.

Подир избягването си, без Славка, от татарската гонитба, скоро последван и от трийсетте си момчета, той в късо време бе събрал повече от предишните си другари и още доста бяха дошли под хайдушкото му знаме, привлечени от славата му и от щедрата заплата, защото Радоил бе изкопал заровеното си имане.

Понеже Търново и всички граници бяха затворени, планината му отвори обятията си.

В яростта си той даде воля на грабителските наклонности на момчетата. Те пленяха, ограбваха навред по полето; минаха и през Стара планина за грабеж, не различавайки българско от гръцко. През тия шетни те бяха успели по едно време да уловят трима татарски скитници, конници от ханската войска, увлекли се в грабеж къде Росица. Воеводата заповеда да ги окачат на клоните на дърветата и да запалят под тях огън. Татарите живи горяха бавно и Радоил с наслаждение гледаше техните ужасни премятания над пламъците. Той заповеда да убият и конете им. После загащи цяла шайка татари в гората при едно село, което бяха плячкосали и запалили. Той ги повърна в селото, изкара из един плевник воловете и кравите, които мучаха уплашени от пожара, вкара вътре трийсетината пленници, заключи ги отвън и чака, доде плевникът бъде изяден от пламъците с татарите вътре. Едного само от тях пощади и го прати при Азатин бея да му каже какво е видял и че Радоил се е заканил да го набие на кол, като го хване.

В такива подвизи дружината прекара двайсетина дена. Но това не удовлетворяваше Радоила: той мислеше все за жена си, която остояше в татарски плен, може би сега далеко зад Дунава, ако Светослав не е я измолил, и сърцето му се обливаше с кръв.

Момците го раздумваха, но той не се утешаваше.

Мъчеше го страшно, от друга страна, и мисълта, че той за права бога беше разсипал Славкиния баща. И той нямаше нито минута мир.

Тая задебеляла съвест се пробуди сега.

Една нощ той взема двайсет души от другарите си и отиде в Търново, преоблечен като калугер. Като стигнаха до вратнята Годеславова, той почука. Другарите му се скриха в сенките наоколо. Отвориха му. Той обади, че е калугер от един манастир и е дошел да донесе много здраве на болярина от Славка. Завчас биде вкаран при Годеслава. Годеслав веднага го позна и пребледня.

— Разбойнико! — извика той. — Защо идеш? Една душа ми остана, вземи и нея!

Радоил коленичи и дигна сбрани ръце.

— Болярино, прошка! Сгрешил съм пред тебе и пред господа. Изгорих те за права бога — извика Радоил с плачуц глас, па като извади из пазвата си един голям възел, развърза го и изсипа на чергата куп злато, сребро и драгоценни камъни.

— Годеславе, това струва три пъти колкото изгорелия ти имот. Нямам мир за душата си.

Годеслав бръсна имането сърдит.

— Дъщеря ми дай, Радоиле! Какво стори с дъщеря ми?

— Татарите я грабнаха, болярино, сега е в харема на Чоки!

И Радоил плачеше. Годеслав се вдърви при тая вест.

— Как? Грабнаха я агаряниците? Ти остаби да Я грабнат агаряниците? Ти не умя да запазиш дъщеря ми?

Радоил плачеше. Той му разправи подробно как е станало грабването ѝ и случките в Чокевия лагер.

— Болярино, виновен съм. Аз съм в твоята воля. Ако искаш, предай ме — нека ме обесят, това ми се пада. Ако щещ, остави ме жив: аз ще отърва Славка, в дъното на пъкъла ако ще н да бъде, аз ще я измъкна оттам.

Годеслав го гледаше смаяно и очите му се насълзиха от страдание.

— Тогава иди, иди! Вземи си имането, но избави дъщеря ми!

— Не, това е твое, нямам нужда, аз си имам за мене си.

Радоил си тури калимавката и хвана да се загръща в калугерското си расо, за да излезе.

— Защо се пазиш? — попита го Годеслав.

— От Смилеца... Аз убих няколко Смилецови хора — и на тях ще бера греха.

— Какъв Смилец? Нещастнико, ти нищо не си чул? Смилец избяга преди три дена и сега не остана никаква власт в Търново. Нехранимайковците като тебе свободно сега се ширят из Търново... Хай върви с богом и отърви Славка.

— Заклевам ти се, болярино!

Радоил остави калугерското рухо и излезе.

Х. КРЪЧМАТА

Тая нощ беше мрачна.

Черното було на облаците засеняше с дълбок мрак спящата столица.

Силен вятър духаше в мрачината.

Радоил мина из запустелите улици и излезе на северния край на града.

Другарите му като сенки го последваха.

Той влезе в една ниска и душна кръчма — същата, дето по-рано видяхме Темира с тримата разбойници, назначени да убият Светослава.

Две цигански кандила осветляваха мъжделиво тая кръчма.

— Добър вечер — каза той на двамина души, що седяха на една дъска с чаши вино в ръце.

— Добре дошел, воеводо — отговориха те. Това бяха Иван и Станко, двамата предани Радоилови другари. Те бяха оставили другите момчета при Годеславовата къща, а сами бяха дошли да набавят тука някакви потреби за дружината.

Радоил взе едно дъбово трикрако столче и седна при тях.

Те се зарадваха, като го видяха пак здрав и читав.

— Какво стори с Годеслава? — попита Станко.

— Олекна ми сега, като му изповядах греха си и измолих прошката му — отговори Радоил. Иван му наля вино и му подаде.

— Пий!

— Не ща: кръв искам да пия, татарска кръв.

— Накъде ще ходим сега? — попита Иван.

— Татари да ловим пак. Ще идем близко към Чокевия стан.

Но Иван не одобри.

— Защо да се увираме там пак? Ние няма да отървем Славка.

— Ние ще убием повече татари.

— Хей, кръчмарю, дай едно вино! — извика гърлесто из вратата един човек с голям ръст, с брадясало и грубо лице.

И той влезе.

Радоил и другарите му се извърнаха и се втрениха в госта, чиито черти неясно се виждаха в полумрака.

— А! Богоре! — извика Иван.

— Добър вечер, славний воеводо — извика Богор. — Планина с планина се не среща, човек с човек се среща, нали го рекли?

Радоил се навъси и изгледа с отвращение джелатина; но като се сети, че в татарския стан Светослав му бе казал, че Богор е сега негов верен човек, той доби по-ясно лице.

— Ами ти отдека? Де се губи, воеводо? — попита го Богор.

— Бях при татарите, най-напред...

— И видя княза?

— Да.

— После?

— Бегах от татарите. А ти?

— Аз пък отивам за там. Аз съм сега на Светославова служба.

— И аз отивам към там.

— И ти?

— Трябват ми повече татарски глави.

— Тогава другарски ще вървим, додето искаш — каза Богор. — Наздраве, да живеят княз Светослав! — прибави той и изпи чашата, която му бе напълнил Станко.

— Да пукнат татарите! — извика Станко.

— А ти какво чини тука?

— Какво чиних? Онова, което ми заповеда господарят: възкръснах в Търново — мене ме мислеха за потънал в дъното на Янтра, — обадих на народа кой ни накара да убием Светослава в Устето. Ах, избяга той враг Смилец! Не ми падна в ръцете... Но да вървим, аз бързам да обадя Светославу всичко, каквото видях и сторих.

— Добро, и ние тръгваме — каза Радоил. Той плати виното и четворицата излязоха.

ХІ. ИЗ ГОРИТЕ

Навън чакаше останалата дружина. Радоил поръча на двама юнака да идат при останалите си другари и да им кажат де ги чака.

— Момчета, сега по мене — каза Радоил.

Юнаците безропотно послушаха. Те имаха сляпо доверие във воеводата; те знаеха, че каквото рече той, добро е.

Възкачиха се по пътеката, що лази в полите на Гарван.

Когато излязоха на височината, те починаха няколко време. В тъмнината долу градът се не видеше от мрака. Вятърът грозно бучеше в дола. Няколко осветлени прозореца на палата мъждееха като огньове, увиснали на въздуха. На една от черквите на Трапезица също светеше някакво кандило. Никакъв шум не достигаше от града, дене тъй оживен. Редки звездици трепваха малотрайно между черни облаци на небето.

Пътниците продължиха пътя си нататък. Те осъмнаха в някаква вълниста местност, покрита с гора. Те вървяха сега свободно: Смилец, общия им враг, беше изчезнал. В тия гористи пущинаци почти никого не срещнаха. Само на едно място зърнаха един овчар, който им даде мляко. От него научиха, че преди три дена през тия места минали троица души мъже и една жена и починали си в колибата му. Дал им мляко, сирене и хляб.

— Как бяха облечени? — попита Богор.

— Че как да ти кажа, като хора, сякаш царски хора...

— А жената?

— У, горката, как плачеше! Но тя приказваше на гръцки.

— Те са! — извика Богор.

— Кои? — попита Радоил.

— Ония „бежанци“ — и той му пошушна: — Смилец и жена му.

— Поврага да идат!

— Накъде минаха, дядо? — запита Богор със светнали очи.

— Из тая пътека — къде ще идат? Трябва да са преспали в Проевата кръчма, в Нягово.

Богор псуваше Смилеца и се късаше от яд, че е избягал.

— Искаше ми се да хвърля главата му в Светославовите крака.
Дружината продължи пътя си.

Замръкнаха в поменатото от овчаря село, загубено в шумаците.
Извън това село стърчеше болярска кула. Радоил каза на Богора:

— Тук ще нощуваме?

— Тука. В Проевата кръчма. Но ние не можем всички да влезем,
ще уплашим кръчмаря.

Радоил се обърна към дружината:

— Вие ще легнете в тая гора, срещу кръчмата.

Потропаха на вратата на кръчмата. Излезе един старец.

— Кои сте вие? — попита той, взирайки се в тях недоверчиво.

— Християни — отговори Радоил.

— Добри хора сме, дядо, само постим и богу се молим, кокошка да видим заклана, пука ни сърцето от страх. Влазйй, влазйй вътре и ни дай да хапнем и пренощуваме, връщаме се от поклонение — каза бърбият Богор, като се вмъкна пръв в кръчмата.

Радоил беше любопитен сега да научи де е Чоки и какво се чува.

— Свят бяга, юначе, християните селата си оставят, стоката си зарязват... Бягат, бягат всичките... Проклетият агарянец бил отвъд Шумен. Господи, закрили ни.

И той се прекръсти.

— Ами вие от Търново ли?

— Оттам, ходихме на поклонение на св. Петка.

— Тъй, завчера й беше празникът — каза старецът. — Света Петка да ни е на помощ и св. Иван рилски чудотворец, и св. Богородица Темнишка... На, тука ще спите — завърши старецът, като им посочи един гол одър.

— Да си жив, дядо, и това е много за нас — каза Иван. — Ние не идем от пуховите легла на Царевец, а от колибите си.

— Ех, клетия цар, прокудиха го зли хора.

— Така, дядо — каза Богор.

— Ами вие от кои сте?

— Как „от кои“? — попита Богор.

— Кой цар припознавахте?

— Кой цар? Смилеца, нашият цар. Бог да го повърне пак в Търново... Добре ни беше с него — каза Богор, като счете за благоразумно да успокои домакинът.

— Пропъдиха го човека — каза с въздишка старецът.

— Ами де е той сега? — попита Богор. Старецът каза скръбно:

— Горкият Смилец оттука мина оня ден. Богор трепна.

— Оттука мина?

— Тъй, с горката си булка. Сега са в кулата.

— В коя кула?

— Ами на нашия болярин Костадина. Прибра ги боляринът...

Скитали се три вечери из планината, в манастири нощували... Ей, де са мислили за такова патило!

— Ами гонят ли ги?

— Кой знай. Разумява се, че ги гонят, като бягат. Богоровите очи лъщяха със зверски огън. Но старецът не забелязваше това. Навън вятърът фучеше. Старецът продължи:

— Боляринът ги скри, ама може ли да ги държи все в кулата. Ще изпрати царя и царицата във Варна, та с гръцки кораб да отплуват за Цариград.

— Ти какъв си тука, дядо?

— Кмет, синко. Бог да поживи болярина, вярва ни и все ние сме кмет в това село — от години.

— Ти сега дай да ядем, старче — обади се Иван, — па утре ще ни разправиш още.

Кръчмарят сложи трапеза, на която донесе хляб, кромид, сол и бито сирене.

Пътниците насядаха.

— Ако искате вино? — попита старецът.

— Дай вино, но не изветряло — каза Богор.

Старецът отиде да донесе из избата вино. Радоил мълчеше. Той яде сух хляб само, мрачен, уг-лъбен в мислите си. Богор пошушна:

— Изпих му кръвта!

И в очите му засвятка пламък.

— Кому?

— На Смилеца.

Радоил нищо не му каза.

— Ще ми помогнете ли? — попита Богор.

— За какво? — попита Радоил разсеян.

— Да убия Смилеца.

— Ние отиваме по друга работа — продума Радоил. — Татари да убиваме.

— Тогава ние трябва да се разделим утре — каза Богор.

— Ние и така ще се разделим — рече Радоил.

Старецът донесе вино в бъкъла. Вечерята продължаваше мълчаливо. Радоил мислеше за Славка и за татарите, Богор мислеше за Смилеца.

— Жално ми е само, че ще се забавя още ден, два — избъбра Богор, като ядеше съсредоточено, навел се над трапезата.

После внезапно погледна Радоила.

— Защо не ми помогнете?

— Светослав заръча ли това?

— Не.

— Тогава върви си по работата — каза сурово Радоил; — когато трябваше Смилеца да убиваш, ти посегна из засада на Светослава, разбойнико!

— Но той ме накара!

— Кой?

— Смилец.

— Смилец те накара?

— Татаринът Темир ме подкупи, а Темир е Смилецов слуга и изпълняваше заповедта на господаря си.

Радоил скокна.

— Право ли казваш?

— Защо не пита княза? Той щеше да ти обади. И целият народ знае сега това.

Богор разправи подробно всичко. Радоил се обърна към Ивана и Станка:

— Преди да продължим пътя си утре, ще помогнем на Богора.

Иван и Станко одобриха.

— И Темир е с него — забележи Богор.

— Татаринът мен ще оставите... — издума глухо Радоил.

След малко четворицата легнаха на одъра въз една рогозка, що им даде ханджият, и се завиха с дебелите си връхни дрехи.

Скоро захъркаха.

Вятърът зловещо и страшно бучеше в гъстите гори навън.

ХІІ. БЕЖАНЦИ

В кулата на болярина Костадина Смилец се събуди рано.

Слънцето стреляше през укрепления с железни пречки прозорец златни лучи по потъмнелия зид на стаята, дето ноцува бившия венценосец.

Мария бе преспала при Костадиновата жена, а Темир при Костадиновите слуги.

През тия няколкодневни страдания и скитания из планините Смилец се беше много изменил. Пълното му и благо друг път лице беше добило страдалческо изражение; очите му хлътнали и плахи; рамената му приведени напред, сякаш под теготата на нещастията, що го бяха сполетели в такова кратко време.

Вратата се отвори и влезе Костадин.

Той беше висок човек със сурово и диво лице, очевидно загрубял от продължителния живот в тия диви краища.

Той се поклони на Смилеца.

Смилец го погледна въпросително.

— Нещо обезпокоително няма ли?

— Нищо слава богу. Та и кой ще подозре, че сте в тия усойни места?

— Да, Темир добре се досети в Царевец да каже на войниците, че отиваме в Крън, при Елтимира. Сега вероятно ме гонят към Стара планина.

— Дай боже един път да се намерите във Варна и ще стигнете благополучно в Цариград. Смилец се усмихна горчиво.

— Аз съм петия български цар, който търси спасение в Цариград.

— Андроник ще те приеме с радост.

— О, не се съмнявам. Той може би да направи повече: може да ми предложи да се повърна в Търново с гръцка войска.

— И прекрасно ще бъде. Смилец въздъхна.

— Аз бих желал да си останех в България...

— Ти само като цар можеш да живееш в България. За една развенчана глава няма място в нея.

— Това е така — каза замислено Смилец.

— Приеми гръцката помощ.

Смилец поклати глава.

— Костадине, моята песен е изпята! Смилец беше дълбоко съкрушен, пълно обезсърчение го бе обладало.

— Но аз трябва да пътувам. Пригответе ли хората?

— Петимата ми въоръжени слуги ще ви придружават. Вие ще се представите търговци.

— Но Мария?

— И царицата ще се облече в мъжки дрехи. Жално само, че ще трябва на кон да язди, а тя не е привикнала.

— Ще се привикне на всичко... Костадине.

Влезе Мария.

Тя бе съвсем посърнала. Отпуснатото ѝ меснато лице сега бе с бръчки, незакрити вече от белилото. Очите и само светеха, както напред. Но те бяха плакали. Тя бе облякла дрехи, дадени от болярката.

— Проклети българи! Проклети българи! — извика тя по гръцки на мъжа си, без да смята, че там присъствуваше Костадин.

— Мълчи, Марийо!

— Ох, как ще отмъстим! — издума тя с пламнал от бесен гняв поглед. — Вуйка ми Андроник... Аз ще им кажа, само да стъпим един път в Цариград.

— Мълчи, Марийо. Нека да стъпим там, па тогава ще приказваме — каза тъжно Смилец.

— Те помнят още Константин Тиховата Мария... Но няма да забравят довеки Смилецовата. О! страшни работи ще станат тогава!...

— Ти говориш глупости! — изгълча я Смилец. Мария се разрида и си затули очите с ръце.

— И все тоя Светослав! Все за тоя куманец теглим — пъшкеше тя.

— Не плачи, а иди се предреши, че тръгваме.

— О! — изпищя Мария и полетя да падне, но Костадин я подхвана.

— Светла господарко — каза той, — покажи повече мъжество... Ела да идем при жена ми. Нужно е да се пригответе за път.

И той я изведе.

На двора въвн конете туптяха по калдъръма; слугите товареха по тях вещите на бежанците, които щяха да се впуснат на път в непроходимите гъстащи на днешния Тузлук.

XIII. ТРАГИЧЕН КОНЕЦ

Днешната тузлушка гора беше по онуй време още по-широка, по-гъста и девствена. През нейните диви самотии с трепет минуваха пътниците. Обитавана повече от зверове, тя беше негостолюбива и опасна за ония, които се престашаваха да се углъбят в глухите ѝ гъсталаци, невидели от векове брадва.

През тия гъсталаци се виеше една тясна пътека, единствената сгодна за пътници на коне. Тя бе същата, що минуваше през Нягово.

В една зелена падинка край пътя имаше въбел, дето пътниците намираха вода за себе си и за добитъка.

Срещу тоя въбел в гората сега се тулеше Радоиловата дружина с Богора.

Глухотата бе дълбока; никакво цвъркане на птици не оглашаваше самотията.

Богор с ястребов поглед дебнеше в пътеката.

— Може би да са минали отдругаде — забележи Радоил.

— За насам тръгнаха, нали ги проследиха момчетата.

Момчетата се разговаряха за плячката.

— Вързопът беше въз коня на оръженосеца — думаше един.

— Не, въз черния кон, дето го яздеше един от Костадиновите слуги — поправи друг.

— Там ще са и скъпоценните работи — допълни трети.

— Воеводата каза, че всичко във вързопа е наше. Той взима само татарина.

Богор зачу и се обади:

— А Смилец е мой!

— Те! — разнесе се съскане в гората.

В тоя миг се зададе една дружина конници, девет души.

Конниците плахо се озъртаха. Като видяха, че наоколо беше пусто, те се успокоиха и слезнаха от конете, за да ги напоят.

Смилец помагаше на Мария да слезе.

Тя бе в мъжки дрехи.

Тя седна край въбела на камък, гърбом към разбойниците.

Смилец приказваше с Темира, който прав се озърташе постоянно наоколо.

Оръженосецът подаваше в череп вода на Мария.

Петимата Костадинови хора поеха конете.

По един знак на Радоила, момчетата се хвърлиха въз пътниците.

— Бягайте! — извика Темир и измъкна ятагана. Но късно беше.

Смилец, вкаменял, видя грозните лица на разбойниците.

— Не мърдайте! — извика Иван.

— Откуп ще дадем! — каза Смилец, като се приготви да се предаде покорно на двама разбойници.

Но неописан ужас го обзе, когато съгледа, че иде към него Богор с един друг разбойник.

— Ти си мой роб! — каза му джелатинът, като го улови за рамото.

Мария, обезумяла от ужас, плачеше. Двама я пазеха. Други момчета хванаха останалите.

— Защо се боиш, гъркиньо, ние жена не закачаме — викаше й Радоил, като излезе из гората.

В този миг внезапно Темир се спусна с ятагана си въз Богора и другия разбойник, които държаха Смилеца.

При това неочаквано и безумно дързостно нападение двамата Радоилови другари измъкнаха сабите си и неволно отстъпиха.

Татаринът като звяр се хвърли на тях, но той посрещна още пет меча. Тогава той се дръпна, като се бранеше изкусно. Ятаганът му звънтеше по ножовете на разбойниците. Един от тях падна ранен. Темир отстъпваше към гъстака, за да потърси спасение в него.

Внезапно го заобиколиха изотзад още четири души. Той се извърна и към тях и се втурна напред към гъстака, като въртеше със светкавична бързина ужасното си оръжие въз тия нови нападатели. Но скоро той се озова в един железен обръч, един удар го свали на земята. Разбойниците го връхлетяха.

— Не го убивайте! — извика Радоил, като се затече към тях. Той навреме свари да ги спре. Той се наведе над падналия татарин.

— Жив е. Ранени сте го в ръката.

Действително, топла кръв шуртеше из десния ръкав на татарина.

Другите разбойници държаха оръженосеца и Костадиновите слуги.

— Вържете го — каза Радоил и отиде при последните, които нито се опитваха да се борят.

— Върнете се при болярина и му кажете какво видяхте. Закарайте и Мария.

После климна на момчетата си.

— Хайде.

Влязоха в гората със Смилеца и Темира, вързан, и с конете. Пренесоха там и вещите на двамата бежанци. Мария пищеше на поляната. Но скоро гласът ѝ престана да се чува, понеже разбойниците отведоха пленниците си навътре в гъстака.

Смилец беше полужив от страх. Двама души го водеха под мишници.

— Милост! — изпъшка той умолително. Радоил го погледа безжалостно.

— Има ли ти милост за Светослава, татарски робе? — извика той.

Той даде знак да се спрат.

Те се намираха сега на малка полянка в тъмните недра на гората.

— Момчета, ще има съд! — извика Радоил.

Разбойниците се натрупаха около него и Смилеца. Темир отзад Смилеца, разтреперан и кървав, гледаше диво пред себе си. Той пъхтеше. Той още приличаше на един пощурял бик, укротен с железни връзки.

— Богоре, кажи сега как беше! — обърна се Радоил към джелатина.

Богор разправи как го е бил нагласил Темир, с куманеца и Мордохая, да убият княза.

— Вярно ли е това? — попита Радоил Темира.

— Да — отговори глухо Темир.

— Кой ти заповеда?

Темир мълчеше. Очите му неподвижно се устремяваха към земята.

Радоил се обърна към Смилеца:

— Ти кажи!

— Давам откуп: всичките си имоти в Търново и в Руманя. Пуснете ме.

— Смилчо, ти можеш да подкупваш болярите си!...

— Милост! — прошушна Смилец.

Радоил вече не задава въпроси. Съдът бе приключен чрез тая ужасно проста и кратка процедура. Той си пошушука нещо с другарите. Тогава се извърна към Богора:

— Богоре, ние бързаме. Върши си работата.

Това беше присъдата. Смилец гледаше Богора.

Зверското лице на джелатина-разбойник му се хилеше тържествующо.

Нещастният пленник замръзна. Богор изтегли широкия си ханджар.

— Коленичи! — извика на Смилеца.

Смилец покорно, като автомат, изпълни заповедта му.

— Наведи главата!

Главата климна.

Дружината, отрупана наоколо, безгласно гледаше.

Богор изви из въздуха със страшна сила ятагана си, той блесна и римската глава на Смилеца отхвъркна от врата. Трупът се повали.

— Трябваше да го оставим да се помоли за душата си — каза Радоил.

Богор изтриваше в шумата окървавения си нож.

XIV. ПРИСЪДА ВЪЗ ТЕМИРА

Двама души превързваха раните на ударените от Темира.

— Избери си сам смъртта! — каза му Радоил.

Той вече не прибягна до мнението па дружината. Темир, като татарин, беше негов.

Татаринът не отговори. Той нито дигна очи към Радоила. Дясната му ръка цяла бе окървавена от собствената му кръв. Мургото му лице нервно тръпнеше.

Радоил извика:

— Един кол!

Спуснаха се и отсякоха една бреза и бързо я задялаха, за да приготвят ужасното оръдие на адски мъчения и смърт страховита.

Темир като изтукан стоеше неподвижен и ням, с глава, оборена към земята.

— Момчета — обърна се Радоил към дружината, — развържете вързопата и извадете каквото има.

Вързопът бе открит. Лъснаха копринени рокли, атлазени женски обувки, покрити със сърма, скъпоценни обеци, гривни, нанизки, бисери и диаманти, кесия, пълна със златни монети.

— Добро. Приберете ги пак и на друго място ще ви разделя тия богатства. Сега бързае. Заповедта му се изпълни. Между това, колът бе изострен и забит в земята.

— Вземете го! — каза Радоил и посочи Темира.

Поведоха Темира, който покорно тръгна към мястото на наказанието си. Той не произнесе нито една молба, знаейки, че всичко е напразно.

На закоравелите в убийства разбойници косата настръхна.

Радоил приближи Темира, тури си ръката на рамото му, погледа го няколко време и му каза:

— Ти си храбър. Обичам храбрите. Върви си!

Едвам сега Темир дигна очите си и ги откри широко към него.

Той стоеше смаян. Той не вярваше.

— Върви си, свободен си! — повтори му Радоил.

Темир се простря цял на земята и му целува носовете на цървулите.

— Стани.

Темир се изправи на колене.

— Къде ще вървиш сега?

— Позволи ми да се не деля от тебе, славний воеводо!

От очите му се порониха сълзи от признателност.

— Ти си юнак, остани при нас.

— До веки твой!

Радоил се обърна към зачудените момчета:

— Нашата дружина се увеличи с още един юнак. Превържете му раната, па да вървим.

След малко дружината се углъби в гората.

Главата Смилецова бе отнесена от Богора в торба, за да я хвърли като трофей пред Светославовите нозе.

Смилецовия труп остана един, плувнал в локва топла кръв.

Орли подушиха леш и се завиха високо в небето над мъртвата останка на тоя български цар.

ХV. ПОДИР БУРЯТА

Подир първото опиянение, последвало избягването на Смилеца, Търново се отрезви.

Ненавистният татарски васал беше изчезнал, но бедата съществуваше.

Всички войски в града, заедно с Балдювото опълчение, не достигаха даже две хиляди души, и те силно обезсърчени.

Нови ратници не се записваха.

От провинцията прииждаше много свят, но да се укрие в стените на града.

Пет дена от Смилецовото избягване пристигнаха много тревожни известия. Татарите летели като един облак скакалци и всичко из пътя им било ограбвано и оплячкосвано. Падналите в ръцете им млади жени и моми били изнасилвани и задържани в робство; стадата разграбвани за храна на войската, жилищата разсипвани, селата и кулите горени. Чоки беше вече един ден разстояние от столицата. Катастрофата приближаваше неотразимо. Паниката бе всеобща.

Болярите, привърженици на хана и деспота, излязоха сега смело на сцената.

В овдовялата престолна зала шумеше крамолен болярски съвет.

Годеслав, протосеваст Иван, протовестиарий Грозд, великий логотет Рушимир и едномислениците им предлагаха подчинение на Чоки; ония, които не влазяха в партията им, гневно ги обвиняваха в предателство, без да покажат други изход. Тронът не можеше да остане без цар нито един ден; но кого да изберат? Кой ще поведе народа? Помислили бяха за Смилецовия брат Радослава, избягал, сега на византийска служба, но той вдъхваше ненавист у едни, недоверие у всичките.

А идеята за повикване гърците на помощ се подкрепи само от малцина боляри.

Балдю, който мълчеше, взе думата:

— Високославни боляри, ако Светослав да не беше сега в редовете на народния неприятел, никой от вас не би имал право да му

отрече това място — и той посочи трона. — Но Светослав е умрял за нас. Не е умрял обаче оня, който има най-голямото и неотемлемо право на престола.

— Кой? — прекъснаха го учудено.

— Георги Тертер!

— Георги Тертер е в гръцки плен! Георги Тертер бега!

— И аз му не прощавам, братя, това престъпление. Но сега за България да мислим. Да прогласим наш вожд бившия цар и додето го изискаме от Андроника, да се сплотим около неговото име и да се борим с татарите.

Но това предложение не се посрещна одобрително. Привържениците на хана и деспота нарекоха Балдя изумял старец; другите му сочеха юмруците си.

— Предложи по-добре себе си, Балдю! — извика Желяз иронически.

— Мълчи, Железе, ти предложи по-лош от мене:

Радослава!

— Радослав е брат на Смилеца.

— Радослав е ратай на гърците!

Събранието се продължи до вечерта, спомена се кандидатурата на Елтимира, Тертеров сродник, но се отхвърли. Пренията бяха разпалени и бурни. Идеята обаче за подчинение на Чоки печелеше повече привърженици. Но нищо не се реши и тоя ден. Определи се ново събрание за утрешния и след това тронната зала пак опустя.

XVI. ПРЕЛОМ

Късно вечерта Балдювата вратня се потропа. Слугите отвориха и на прага се показа един висок човек, завит с широка мантия, с шлем, ниско нахлупен над веждите. Зад него стоеше един левент, въоръжен добре. Слугите познаха Богора.

— Какво искате?

— Желая да видя веднага банът — отговори с твърд глас завитият с мантията човек.

След малко слугите го въведоха в горната стая. Там чакаше Балдю.

Непознатият хвърли мантията си, сне шлема си и Балдю смаян извика:

— Светослав!

Защото това беше князът, дошел тайно в града.

— Тертеровий сине! — извика Балдю с разтреперан от гняв глас. — Защо идеш при мене? Да ме подкупиш ли за Чоки, както стори с толкова боляри? Или бог те праща да ми донесеш утешителна вест?

— Дядо Балдю, позволи да заключа по-напред вратата.

И Светослав обърна ключа.

После двамата големци останаха сами.

На утрешното събрание в престолната зала присъствуваше и патриарх Иоаким.

Пръв взе думата той.

— Праведний бог в своя гняв остави ме да доживея и до тия времена, да видя пак агаряниците пред Търново. Но сега не е час за роптание на божието провидение, а да помислим какво има да правим.

— За това сме се събрали — избъбра мрачно Желяз. Иоаким поглади с костеливата си ръка шудравата си брадица, замислен, и каза:

— Как да избавим Търново от татарския срам? Да ви кажа: като не пуцваме татарите в него!... Нека ги задържим в клисурата с ратниците, които имаме сега, додето...

— И този е на Балдювият ум! — изръмжа глухо Рушимир.

Иоаким продължи:

— Нека ги задържим в клисурата, додето ни пристигне гръцка войска...

Това неочаквано завършване на мисълта му предизвика ропот. Балдювите очи стрелнаха мълнии.

Иоаким продължаваше:

— Като пристигне гръцката помощ, Чоки ще се озове между два огъня и ще се принуди да се отдръпне назад. Тоя наш пръв успех ще насърчи народа и той ще скокне заедно с едновремените войски, за да изгони с божия помощ нечестивия враг, за да си иде там, отдето е дошел.

— Но ние не сме викали гръцки войски! — забележи учуден Годеслав.

— Аз писах вече на императора.

Балдю скочи като ухапан от змия.

— Как, ти писа?

— Да.

— С какво право? — извика яростен банът.

— С правото, което имам като духовен глава на българския народ, в едно време, когато светски глава липсува.

— Как смя, владико, да викаш гърци?

— По-добре християни да видим гости тука, а не агарянци проклети.

Дигна се голям шум. Балдю беше бесен от това. Той разбра, че хитрият старец гонеше чрез постъпката си две цели: като спаси Търново от татарите, да повърне Смилена на трона с помощта на гърците. (Защото в Търново още не знаеха за загинването на Смилеца, когото мислеха, че е сполучил да избяга в гръцката земя.)

— Иоакиме, ще отговаряш с главата си! Това е една измяна!

— Може би измяна на чужди планове, но не на отечеството. Аз тъй мислех, че е добро, и сега съм убеден, че е добро.

— Ти желаш пак да ни натрапят недостойния и страшлив Смилеца? — извика Балдю.

— Аз желая да се избави Търново, па каквото щете мислете — отговори уклончиво патриархът.

Двете му ръце се опираха на патерицата, за да крепят слабото му тяло, разтреперано от вълнение.

Балдю извика гръмогласно:

— Боляри, негово светейшество е прибързал. Правя предложение да се изпрати веднага скороходец при императора — той сега е в Пловдив — с писмо, че нямаме засега нужда от помощта му, и да го помолим учтиво да повърне назад войската си, ако я е пратил вече.

Нетърпеливия Йоаким скокна сърдит.

— Това не бива! Това не може! Балдю, стар си, с един крак в гроба, бой се от бога. Ще ти иска на оня свят ответ, ако по твоя вина татарите си вържат конете в светите му храмове.

Балдю отговори:

— Да, татарите, ще ги пуснем, но не гърците! Припомни си, владико, колко века българският народ пъшка под игото им и с каква мъка се отърва. Колко беди ни са докарали! Всичко, каквото сме теглили, от техните добрини сме теглили...

— Как, ти сега си за татарите? — извика с негодувание патриархът.

Тоя обрат учуди и другите. Балдю се обърна към болярите:

— Братя, вие ме познавате обичам ли аз тая България, боли ли ме сърцето за нея, скъпа ли е на душата ми.

— Всички знаем, бане — отговориха повечето.

— Ако се каже, че ти не обичаш България, не знам кой ще я обича; но говори да те чуем — избъбра мрачно Желяз.

— Благодаря ви за тия думи. Сега простете ми да ви кажа какво мисля за най-добро, като българин и търновски болярин. Братя, видите, въпреки всичките ни трудове и желание, пак остаяме много слаби. Аз тая нощ дълго мислих, просих от спасителя Христа озарение на слабия си ум. И ето до какво убеждение дойдох: противим ли се на Чоки — това значи гибел наша. Който вярва вече, че ще победим, нека го каже тука смело да поведе тъпата ни войска против татарските пълчища. Но никой от вас не вярва, тъй ли?

— Как, ти пускаш татарите? — извика в изстъпление Йоаким.

— Моля, дядо Йоакиме! А ако приемем Чоки добре, като наш приятел, и, нека кажа думата — като наш господар, всичко в Търново е спасено: божиите храмове ще останат чисти, малкото ни войска читава, къщята ни здрави и жените ни необезчестени. Търновски боляри, чухте ме, това е моето мнение. Кажете вашето, дано бъде помъдро.

Тоя обрат в мислите у бана порази всички. Привържениците Светослави подкрепиха Балдя. Но патриарховата, или по-добре, гръцката партия кипна.

— Старче! И твоята ли стара душа я купи Пантолеоновото злато?
— извика болярин Михаил.

— Проклет да си, Балдю! — извика патриархът.

— Колко хиляди взе, старче ненаситни?... — извика Владислав.

Внезапно Смилецовите привърженици разсвирепяха и се спуснаха с дигнати юмруци въз Балдя.

— Предателю!

— Продажник!

Светославовите приятели се хвърлиха да бранят бана от ударите. Последва сборичкване, закатуряха се столове, ревяха псувни и проклетии.

Вратата се отвори с трясък. На прага се показва Светослав, с блестяща военна носия от червена коприна и с позлатен шлем на главата.

Борбата спря като по замахване на магически жезъл.

Крамолното събрание се втрещи пред това ненадейно явление на Тертеровия син.

Князът дойде на средата, спокоен, леден, горд. Той изрече тържествено:

— От името на негово величество хана, предлагам ви да ме чуете мирно. Твое светейшество и вие, славни боляри, напрегнете вниманието си и оценете думите ми, както заслужават. Утре вечер ханът с войската си е пред стените. Горко онумува, който се опита за съпротивление! Но за да не губим време, подпишете тая хартия.

Инак никой от вас няма да излезе с главата на рамената си оттука.

И той сложи на масата акта за верноподанически чувства към хана.

Всички стоеха втрещени.

— Високородни боляри, аз не играя с думите — и като отвори вратата, посочи в пруста. Той беше пълен с въоръжени хора. Това беше Радоиловата дружина.

— Отстъпваме на насилието — каза патриархът и пръв подписа акта.

Подписаха и останалите.

XVII. ЧОКИ В СТОЛИЦАТА СИ

Търново оста поразено, като чу за взетото решение на болярския съвет под натиска на Светослава.

Остана поразено толкова повече, че предложението по най-категоричен начин бе направено най-напред от Балдя, уважаван за неговата смелост да казва истината в царските съвети и висока честност, обикнат особено много подир нечуваното си самопожертвуване в полза на отечеството. И тоя човек сам бе поискал да пуснат татарите в града!

И Търново се покори мълчаливо и чака събитията.

Депутацията, изпратена до хана на сутрешния ден, начело с Балдя, се завърна в Търново. Ханът приел с радост условията за предаването Търново без съпротивление и потеглил насам с укротената си войска. Защитниците на клисурата се повикаха в града.

И така Търново се предаваше безоръжно на благоволенията на Чоки.

Сега Светослав пак порасте пред тълпата. Като шурей на Чоки и с голямо влияние пред него, той щеше да запази столицата от лоши изненади. Тая роднинска връзка, която по-рано му печелеше недоверието и ненавистта, сега беше една причина да гледат на княза като на едничкия ангел-хранител на Търново.

Патриархът в негодуванието си напусна палата си в Царевец и се затвори в митрополията долу, решил да не взима участие в Чокиевата среща.

Според условията на капитулацията, Чоки оставяше извън града голямата част от войската си, на лагер, а той сам с петстотин души татарски конници влазеше в столицата си.

На 26 октомврий, навръх Димитровден, градът прие в стените си хана с дружината му.

Из запустелите улици, екнали от конско туптене, никой освен тях не се виждаше. Изтръпналите жители гледаха през дупките на вратите и отзевките на прозорците това необикновено шествие из един мъртъв град.

Чоки с алено джубе яхаше на чер арабски кон въз златообшито седло, с поглед див, блуждающ, учуден по сградите, кулите, палатите, църквите, занемели днес, въпреки големия празник. Един червен байрак с полумесец се ветрееше зад него.

Светослав яздеше почти успоредно с него, след тях идеха татарски велможи, след които следваха българските.

Ханът често се извъръщаше и допитваше шурей си за нещо.

В свитата личеше и Азатин бей, бившия представител хански при Смилеца, сега началник на ханската конна стража. Тя яздеше на малки, но яки и изпечени кончета, въоръжена с лъкове и колчани стрели на гърба, широки саби и дълги сулици с байрачета, сред които се издигаха по-високо други пряпорци с бели конски опашки на върха.

Конното шествие изтопурка по скалата на Царев друм и Великата порта се отвори пред новия цар.

И така, Търново, прочутата столица на възобновеното българско царство, Търново, което бе видяло тримата велики Асеновци и славата им, и победоносни шествия и пленени императори, и империи обширни под нозете на царете си, сега виждаше на трона седнал един татарин! Горчива игра на съдбата.

Харемът на хана дойде само по мръкнало в затворени колесници, придружени от стража. В една от колесниците беше и Славка.

XVIII. НОВИЯТ ГОСПОДАР

Чоки се настани в Царевец като в своя къща и зацарува.

Окръжен от големци татарски и български, той въведе в двора грубия азиатски разкош и пищност. В задните стаи на палата тури харема си, състоящ от 20 красни жени, купени или заробени. Елена настани в стаята на царица Мария. Подражавайки на българските царе, Чоки ходеше на лов в горите, даваше пирове в палата, извършваше горделиви шествия из града, обиколен от великаши в богато облекло.

Светослав се ползуваше с велико обаяние пред хана. По влияние и по значение деспотът беше почти съцар. Чоки мислеше чрез неговата глава. Той му бе подарил един прекрасен бял жребец, подарък на баща му Ногая от императора Андроника. Тщеславният и дързък татарин прати посланици до Милутина, за да го поканят да му изпроводи дарове и зложници, като гаранция за мир, както преди две години бе изпратил на баща му Ногая. Поиска и от гръцкия император да изпрати посолство в Търново, за да го поздрави като български цар. Андроник стори това, но Милутин се умълча. След няколко време, понеже в царството му владееше мир и положението му се затвърди, имайки на своя страна Светослава и най-мощните боляри, Чоки разпусна по-голямата част от войската си, за да се върне в жилищата си. Това той стори по две причини още една, защото изведнаж захвана люта зима, та лагерен живот ставаше невъзможен, а в тясното Търново нямаше подслон за толкова сган, която освен това би могла да предизвика с пакостничествата си вълнение, което ханът желаше да се избегне; друго — трябваше да удовлетвори горещото желание на войниците си по-скоро да отнесат в домовете си награбената плячка в сребро, в мед, в дрехи, в покъщнина, жива стока и в робини. Тая плячка образуваше товара на стотини кола. След това войниците щяха да бъдат готови при първо повикване да се съберат под знамената на хана. Сам Светослав бе одобрил и съветвал тая мярка.

В Търново остана само триста конника — стражата ханска в Царевец, под началство на Азатин бея — и около четиристотин души, пръснати из градските и околни крепости.

Тия малки сили обаче бяха достатъчни за охраната на непристъпния Царевец и за подкрепата на политическата мощ на хана над царството. Миналият татарски погром, жив още в умовете, беше оживил татарския страх у народа и болярите. Черната кръгла татарска шапка вдъхваше трепет. От нея трепереха и съседните държави. Самата ханска стража в Търново се състоеше от отбор ратници, смели, кръвожадни, калени в битки и в опасности, безпощадни изпълнители на ханските заповеди.

Ужасният призрак Ногаев летеше над страната, уморена, наплашена, изгубила доверие в себе си, клюмнала покорно врат под съдбата си.

Областите, номинално само подчинени на слабия Смилец, сега прибързаха да изпратят на татарския владетел изявления за преданост и закъснелите даждия. Кастрофилактите и кефалиите и други областни чиновници дойдоха в Търново и целуваха скута на Чоки.

И у Чоки крепнеше всеки ден убеждението, че той е здраво стъпил в Търново и властта му е непоколебима над тоя покорен народ.

А харесваше му се Търново и България. Тия палати и големи сгради и силни крепости в столицата, тия планини, гори, буйни води и красоти природни и богата страна, населявана от послушен и работлив народ — как много се различаваха от голите и еднообразни степи с бедно чергарско полудиво население, над които бе владял баща му! Той се задоволи сега с България и изгуби всяка охота да си отнеме земите в Южна Русия, завоювани от Токтая.

Татарският страх държеше в покорство тоя народ. За да го привлече, Чоки, по съвета на Светослава, даваше важни служби и на търновските боляри, даде дворцови служби и на граждани неболяри, между които беше и Хлав, назначен протоспатарий.

И тишина царуваше навред.

При всичко това, Чоки с учудване научаваше, че татари се убиват около столицата. Това го хвърляше в голям гняв и за всеки убит татарин той заповядваше да набучват на прът главите на пет българи, затворени за слаби простъпки в тъмниците.

ХІХ. ЕДИН ВИРОГЛАВЕЦ

Радоил беше сега тайно в Търново. Той се шири свободно подир Смилецовото избягване и се ползуваше с пълна безнаказаност. Видяхме каква помощ даде Светославу при внезапното му появяване в болярския съвет. Но след Чокевото пристигане в столицата, Радоил изново бе принуден да се крие там. Той сега имаше разпавии с Чоки за опита да похити Славка и за убийството на няколко татари при станът му. Но и сега разбойникът не стоеше мирен. Всеки ден почти извън столицата по друмищата, из гористата клисура на Янтра, падаха под ножа на момчетата му татарски войници. Радоил продължаваше да си отъмщава. Чоки се лютеше и пращаше напразно потери по неуловимите нехранимайковци. Светослав се ядосваше от тия лудории на неустрашимия воевода, който с това бъркаше на плана му да приспи бдителността на Чоки, викаше го ноця у дома си и го гълчеше.

— Неразбрания лудетино — казваше му той, — престани. Часът за работа още не е дошел.

— Кога ще дойде тоя час? Той много се бави! И Славка все е в харема... — казваше Радоил отчаяно.

А Славка, и тя въздишаше. Когато Светослав отиваше в палата да навести сестра си, Славка тайно дохождаше в стаята и го питаше за Радоила. И Светослав ѝ донасяше много здраве от него, ободряваше я и я обнадеждаваше със скоро избавление. Но тя не беше посветена на плана му, както Елена.

Остаянето ѝ при Чоки, вместо да бъде пратена зад Дунава, се дължеше на молбите на Елена и на Светослава. В ядът си за нейното бягство с Радоила, ханът бе заповядал да я удушат; но Елена бе паднала в краката му със сълзи да го моли да помилва виновната. Намесил се бе и Светослав. Той бе поискал милост за Славка, като бе посочил па хана ползата от това великодушие: Годеслав беше един от влиятелните боляри и не трябват да го правят непримирим чрез тая ненужна жестокост. И Чокн се бе укротил. Той изля гнева ся само над пазачите на къщата, дето бе харема му, и над слугините, като заповеда първите да обезглавят, вторите да удушат. Славка задържа в харема си

и я доведе тук. Чоки обаче не пожела да я повърне на баща ѝ: сластолюбивият татарин не искаше да лиши харема си от такава снажна хубавица...

По едно време обаче Чоки се допита до Светослава дали не е добре да я отпусне, за да се укроти Радоил; но Светослав му отсъветва това, като каза, че това великодушие ще се вземе за слабост.

А на Годеслава и Радоила той обаждаше, че всичките му ходатайства пред хана да освободи Славка остояли ялови. Ханът се бил много привързал към нея. Само с унищожението на Чоки Славка ще бъде свободна.

Годеслав обаче се благодари и на толкова. Той беше признателен Светославу, че е спомогнал за спасението на дъщеря му. Той сега му беше от най-преданите привърженици, виждайки в успеха на Светославовия план и надеждата за освобождението Славкино из срамотния харемски плен. обстоятелствата бяха докарали обрат н в чувствата му към Радоила. Той сега го считаше свой добър зет и приятел, даваше му убежище в домът си, работеше с него по делото, по великото дело за освобождението на Търново, с което бе свързано и Славкиното. И той бе отдал за успеха на това дело всичко почти, което бе получил като подкуп от Пантолеона и като обезщетение от Радоила. Да прегърне дъщеря си пак това беше неговата денонощна мисъл, каквато беше и Радоиловата — да види пак Славка в обятията си. За тоя груб и безстрашен разбойник Славка стоеше преди отечеството. Стечението на обстоятелствата бяха го направили по неволя патриот и Светослав си честитеше, че бе успял да задържи Славка в харема, та и Радоил остояше верен съюзник в предприятията му.

XX. ПРОТИВНАТА ПАРТИЯ

Смилец беше изчезнал, но патриархът остана душата, представителят на победената партия, покорила се на неотразимостта на събитията, със задушена злост в гърдите, неизгубила надежда да възтържествува един ден.

Откогато Чоки бе влязъл в Царевец, Иоаким бе напуснал патриаршеския палат. Той живееше долу в митрополията, дето търновския митрополит му бе отстъпил стаите си. Фанатик и озлобен, Иоаким не желаше да гледа тържествующите татари, загрозили с присъствието си Царевец.

Иоаким беше човек, под чието духовно расо се криеше, заедно с религиозния фанатизъм, политически мъж с голяма енергия, ловкост, упоритост и с безмерно честолюбие. Разбрал с прозорливото си око, че Чокиевото всеилие не ще бъде трайно, а Смилец вече не съществуваше, той науми да доведе на трона с помощта на императорска войска друг един претендент: Михаила, син на Константина Тиха и Мария, който сега живееше в Цариград. Той получи съгласие за това нещо от верните привърженици на бившия режим. Тогава влезе скришно в сношение с Михаила Тиха.

Понеже първото му писмо до императора бе осуетено с друго — от болярския съвет, който реши предаването Търново на Чоки, — той бе писал втори път Дндрснюку да му иска военна помощ за възвождане на трона Михаила, когато сгодния случай настане. Писа и на Смилецовия брат, севастократора Радослава, сега началник на императорските войски в Солун, да употреба всичките си усилия да склони Андроника за такава намеса във вътрешните работи на България.

Иоаким, някога личен ходатай в Цариград за освобождението Светославова, сега мразеше княза с дълбока, органическа омраза, минала от Тертера към сина му. Смилецовото опропастване се дължеше главно на неговите подземни интриги. Беззаветната преданост Светославова на интересите на Чоки му се виждаше подозрителна. Иоаким подуваше тайните копнежи на Светослава да

допипа короната чрез посредството на Чоки, които ставаше оръдие в ръцете на оръдието си; той виждаше в него опасния противник на строежите си, затова се мъчеше да го съсипе.

За да укрепи положението си пред Чоки, той, след месец и половина безсилна сръдня, се яви при него по тържествен начин, придружен от сонм епископи, архимандрити и дякони, и му засвидетелствува своята преданост. Чоки твърде се зарадва. За да спечели още повече сърцето на влиятелния патриарх, той надари няколко храмове и манастири с богати черковни утвари и със земи, по подражание на своите предшественици; той го канеше в палата при тържествени случаи и го окръжаваше с почести. С това лукавият хан раздухваше тайно враждата, която бе усетил, че дели деспота и патриарха. Само че Чоки имаше работа с двама по-лукави от себе си. Иоаким и Светослав му копаеха тайно гроба, но по различни начини и с разни цели...

Като проникваше със силата на лисичия си ум и съобразителност тайните възжелания на деспота, Иоаким обаче не бе сполучил още да отгатне добре плана му за осъществението им. Светослав прочее имаше един силен враг при Чоки, който можеше да го погуби. Той хвана да гледа към патриарха с голямо недоверие. Да го привлече към себе си, нито можеше да мисли за това; да възбуди Чокиевата подозрителност против него, да го отдалечи от двора, той нямаше на ръка никакъв сериозен предлог. И Светослав губеше съня си. Той реши да говори със сестра си, чието влияние пред мъжа ѝ беше значително. Тя обеща да си помисли.

XXI. В СПАЛНЯТА НА ПАЛАТА

Една вечер Елена влезна в спалнята твърде опечалена при Чоки, с просълзени очи.

— Какво има, моя хурио? Защо са тия сълзи? — попита я Чоки, като я целуна.

— Ти искаш да убиеш брата ми!

— Аз? — извика слисан ханът.

— Патриархът е най-големия му враг и ти си го направил най-голям приятел.

— Те! отде знаеш това?

— Не видя ли всеки ден, че ти дохожда да прави козни против брата ми? Чоки се навъси.

— Съпругата на един мюсюлманин не трябва да привиква да вижда и да следи мъжете какво правят. Заклевам се в аллаха и в неговия пророк, че тебе те е надул брат ти.

— Брат ми? — извика сърдито Елена. — Ти говориш така за брата ми, който ти отвори вратата на Търново?

Чоки я погледна знаменателно, па каза ниско, с лукаво намерение да прочете в лицето ѝ:

— Кажу си, Елено, брат ти иска да стане цар?

— Лъжа! Кой ти пошъпва това? Патриархът? Ако желаше брат ми да седне на престола, той би сторил това, когато цяло Търново го молеше да воюва с тебе. Но той не стори това, а повика зетя си в Търново и си спечели тайните омрази на всички, и на патриарха.

— Не сърди се, глупава гявурко, аз се шегувам. Светослав е бил и си остая мой стълб. Та той е почти цар, наравно с мене... Истина, че аз тука се усещам малко като в небрано лозе... Но не се е по-добре усещал и Смилец, и Георги Тертер, и преди него дето бяха... Тия българи са овчици, но по-непостоянният вятъра и само здрав юмрук който има, той ги държи... Този калугерин ми се вижда много лукав старец, болярите само треперят пред мене, но не треперят за мене, а за имотите си и чиновете си. Народът се поотпусна и взе да си гледа работата и да се весели по хората, но съм уверен, че още повече ще се

весели, ако ми видеше главата набучена на някоя стена на Царевецката крепост. Като се разделих от войската си, най-много исках твоята воля да изпълня, па и Светославовия съвет да послушам. Търново е мирно сега, черквите бият по празници, гайдите пицят по сватбите, но човек трябва да се пази от тихата вода.

— Докато е брат ми тук, ти да се не боиш...

— Знам, знам, гълъбице...

— Обещай ми, че няма да приемаш патриарха — каза тя, като обхвана врата му нежно.

Чоки каза недоволен:

— Ето, обичам жените, когато се веселят и пеят и когато си скубят косите една друга или когато, седнали на коляното ми, със сладки приказки и милувки разпръсват царските ми грижи... Но не обичам жените, когато се месят в държавните работи. Ей богу, грозни стават...

— Това може да правят само гюрджийките и еврейките в харема ти, а аз съм царска дъщеря.

— Царска или овчарска — жена си все. Вашия разум дотам не стига... Но защо да се препираме напразно? Нощта е настала и аз съм сънен като бозайниче дете.

Като разпасваше сабята си да си легне, той мислеше:

„Женските прегръдки не са достатъчни да дадат мирен сън на един цар: потребно е да се обляга още и на десет хиляди копия...“

Чоки се преструваше пред жена си, когато думаше, че вярва сляпо в братовата ѝ преданост. Той се уповаваше на него и се боеше от него. От няколкото интригантски Йоакимови загатвания, нарочно смътни и неопределени, както и от излишната за един човек като деспота безкористност, той бе хванал да се усъмнява в него. Даже когато одеде говореше на жена си, шеговито уж, че Светослав иска да стане цар, той забележи една внезапна червенина по лицето ѝ. Защо беше тая червенина? Знаеше ли нещо жена му? Светослав и Фросина ѝ идеха тъй често на гости... Или това бе невинно вълнение, причинено от неочакваността на въпроса?

Сам Светослав бе му обяснил своето поведение с това, че се боеше от явната враждебност на повечето боляри; те не биха потърпели да го видят, че се стреми към трона, а и да възлезеше на него, той би се намирал в постоянна опасност от изненади и измени.

Той бе предпочел прочее да помогне на Чоки, който вдъхваше спасителен страх на всички боляри, и при него да се радва безбедно на част от царска власт, нежели да я има цяла и да я изгуби един ден заедно с главата си. Чоки бе се успокоил от тия уважителни съображения Светославови; но Иоаким, както казахме, дойде да хвърли в душата му смътни безпокойствия...

Чоки тая нощ много мисли. И когато Елена, отпуснала от леглото гола ръка, спеше дълбоко, той взема едно бързо и енергично решение: да повика назад войската си и за тая цел още утре да говори с Азатин бея.

XXII. КУМИРЪТ РАЗКЛАТЕН

Времето беше се оправило през края на декемврия. Слънцето светеше студено, но весело от безоблачното небе пад снежните покриви на Търново; из комините се дигаше на стълбове дим и се губеше в тихия и здрав зимен въздух.

Животът в града бе дошел в нормалното си състояние. Гражданите се бяха свикнали с новото положение к както други път, деляха времето си на дневните занятия, на празнота, на черкуване и на клюки. Лекомисленият търновски народ, обръгнал вече на политически трусове и промени, примири се и с тая и пак заживя обикновения живот.

Промяна ставаше само в отношенията им към Светослава. Ако силата му бе голяма, обаянието му падаше. Като си запазиха живота и имота от завоевателите, търновци не прощаваха на Светослава, че падна в очите им. Народът инстинктивно жадуваше да се кланя на някой кумир, да сбере надеждите си в едно силно лице, да вярва в някого и остана горчиво разочарован. Той бе доволен за себе си, но се възмуцаваше за Светослава. Неговата преданост на Чоки, неговото високо положение в двореца, неговото спокойно делене с татарите почестите и облагите на властта заменяха прежното чувство на благодарност със скрита ненавист и даже с презрение.

Светослав виждаше, чувствувахе тая атмосфера от враждебност, която го окръжаваше, и я търпеше геройски. Омразата бе минала и въз жена му, „гъркинята“, както недоброжелателно я наричаха.

Освен посветените в плана му боляри, народът не знаеше нищо, той не подозираше тайната, пазена тъй строго.

Еднаж, като Фросина бе излязла от двореца, дето бе ходила на гости у Елена, тълпата се набра пред колесницата й дотолкова, щото возачът се принуди да спре конете.

— Хей, Фросино, вкусно ли беше сладкото на хайката? — извика някой си с презрително изсмиване.

— Изплете си наш Светослав кошницата, па излъга и бога, и народа — каза друг.

Возачът напразно се силеше да кара.

— Пуснете колата! — каза Фросина.

— А, нашата „царица“ умее да заповядва! — изкиска се един стар технитар. — Ей, много Търново ги е плюло такива мазни царици!

Фросина пламна от гняв, но гласът ѝ се задави в гърлото. Грубостта на подигравката беше нетърпима.

Тя блъсна возача по гърба и извика:

— Карай!

Колесницата си проби път и отмина.

Тълпата ругаеше против Фросина.

Тя влезе в къщи разплакала.

Светослав я видя слисан.

— Какво? Някой те обиди?

Тя му разказа плачешком случката.

Той я изслуша спокоен и каза:

— Това е добро... А тия сълзи стократно ще бъдат отплатени.

След малко излезе.

Той отиваше при сестра си, защото тя го викаше чрез Фросина.

Част от същата тълпа го пресрещна при Царев друм. Между другите, той съгледа там и гърбавия Ивайла, с когото се познаваше, и го поздрави.

— Кой е тоя бе? — попита боляринът тълпата, като сочеше княза.

— Светослав.

— Кой? Тертеровия син? Аз го знаех бял, сега има татарски цвят — отвърна язвително Ивайло.

Светослав усети остра болка от тая отровна стрела. Гордостта му се възмути и той едвам се удържа да се не спусне с гол меч против гърбавия жесток шегобиец.

Той отмина почервенял от гняв.

— О тълпа, тълпа! Сляпа си като балван, буйна си като мътна Янтра, и ти си права... Но аз ще те накарам утре да паднеш пред мене в калта, с която днес ме цапаш — бълбеше си той, като влазяше в Царевец.

Сутринта снегът запада на големи парцали въз Търново и околните височини. Сводовете на църквите и кулите на Трапезица се дигаха в бялото небе, премрежени от валящия сняг. Само поясът на

Янтра се тъмнееше в дълбоките завой на долът ѝ, под високите сиви скали. Картината беше пълна с тъга и сиротност, животът на столицата сякаш бе замрял под тоя мълчалив сняг, който се сипеше от мълчаливото и невидимо небе.

Чоки гледаше из прозореца си замислен въз тая бяла панорама.

Влезе Светослав.

Чоки се обърна към него:

— Деспоте, виках те да те питам, какво се случи вчера с жена ти? Аз видях оттука много народ, че се валяше около нея и гаче ли я хулеше. Аз щях да пратя стражата да ги разгони.

— Господарю, вярно си отгатнал: тълпата хулеше жена ми.

— Това беше за твоята преданост към мене?

— Твое величество, търновската тълпа е раздразнена против мене и ти сам каза защо.

— Вика се, ръмжи и против мене?

— Да, за жалост.

Ханът се начумери.

— Тия търновци против кого не са роптали? Кой им е угодил? От какво се оплакват? Имахте и царе от своя род — не ги търпяха. Баща ти напуснаха, Смилеца изпъдиха... Само че аз не съм Смилец.

И той заходи замислен из стаята.

Той прибави:

— Това нямаше напред... От няколко време само...

— Откогато патриархът хвана да интригува — продума Светослав. После каза живо:

— Господарю, аз мисля, че не е зле да повикаме войската. Нейното присъствие тука ще укроти духовете.

— Това и реших да направя, шуренце, бъди спокоен.

Светослав вътрешно потръпна. Но той запази спокойствието на лицето си.

— И мъдро ще бъде.

— Одобряваш и ти?

— Твоята прозорливост е решила онова, което аз сам идех да ти предложа. Светослав стана.

— Имаш ли нещо още да ми заповядаш?

— Нищо, драгий деспоте. Поздрави от мене деспотицата. Нека се не тревожи от лаевете на кучетата. Когато много хванат да беснеят,

ще им строшим главите.

Светослав се спря при вратата.

— Колко войска имаме отвъд Дунава?

— Седем хиляди души заедно с Дигилханските.

— Кога смяташ да пристигнат?

— О, до един месец, ако се съберат навреме... Азатин обаче се съмнява...

— Тогава да се не бавим.

— Тогава ще се пръждоса и оня... — каза Чоки.

— Кой?

Ханът разбираше Радоила. Той никога не му правеше чест да го нарича с името му.

— Да, чу ли? — подзе ханът живо. — Той щял да се поразява в гръцката земя.

— Дай боже. Отде чу?

— На Азатин бея му разправял някой си гявурин, когото обрели някъде.

— Това е много добре — каза Светослав.

— Нека се пилеят при гърците, Андроник да се разправя с тях...

Да, ти чу ли за севастократора^[1] Радослава? Бил на Андроникова служба. Този грък Андроник не ми се харесва, макар и да падаме роднина^[2]. Нека аллахът ми дава здраве и живот, напролет ще пошетам из неговото царство. Първата област, която му отнема, ще подаря на тебе.

— Благодаря, твое величество, но с условно отгук да я управлявам. Мразя да гледам гърците и Търново ми се харесва.

— И имаш право да ги мразиш. Те държат баща ти затворен...
Защо не се потрудиш да го освободиш чрез откуп?

И Чоки гледаше внимателно Светослава.

— Да го освободя?

— Да.

— И къде да го туря? — попита Светослав с един странен вид.

— Как де? Доведи го в Търново.

— В Търново?

— Защо не?

— Твое величество, ти ме караш да работя против тебе? — попита Светослав учудено.

— Че защо?

— Баща ми, ако беше тука, ще пожелае да си вземе трона.

— А, това ще видим! — каза Чоки надменно.

— Баща ми тука — това ще каже да си създадеш излишни безпокойства, това ще каже да запалиш раздорите в царството. Ние едвам им видяхме края.

— Но ти как тъй говориш? Ти си негов син! — каза ханът укорително.

— Защото съм негов син, затова не желая да го видя в Търново. Първо: обичам мирът в държавата, второ: обичам баща си.

Чоки се усмихна саркастически.

— Обичаш го и затова желаяш да бъде пленник у гърците?

— Баща ми Георги Тертер — в Търново, трябва да вземе престола, сиреч ние да му отстъпим властта... което е невъзможно, или...

Светослав се спря.

— Или? — попита Чоки.

— Или да си изгуби главата... което е много лесно.

— Ето, тука си прав. Нека си стои тогава там...

— Само един господар може да държи България в покорство и тя да го търпи: Чоки!

— Тъй, вие имахте българи господари и не харесаха.

— Затова ги и не заслужаваме. Тебе те изпрати провидението да ни спасиш от ежби и крамоли. И понеже съм християнин, аз благославям това провидение.

— Вие наричате това нещо провидение, ние го наричаме аллах. И аллах беше много милостив към мене... И аз закъснях да му засвидетелствувам благодарността си. Но сега земята е покрита със сняг и замръзнала. Щом тя се стопли, тука ще издигна молитвен дом на аллаха и от високото минаре муезинът ще разгласява славата му по четирите краища на света.

Чоки се изправи на прозореца и гледаше снега. Виделината му се отразяваше на тъмнокожото, диво лице на Чоки, оживено сега от дивни мисли за бъдещето. Изражение от вътрешно задоволство осветляваше цялата му физиономия и смекчаваше суровостта на хищния му и горд поглед. Тая беседа го остави доволен. Светославовата реч бе напоена с искреност и сърдечна преданост. С отварянето дума за

освобождението на баща му Чоки му бе хвърлил въдица. Но той получи отговор, който трябваше Светослав да му даде, и се успокои.

А Светослав му говори твърде искрено и логично, като изложи опасенията си от едно случайно дохождане на пленения цар в Търново. Само едно имаше — Светослав се не боеше за Чоки, чието близко изчезване от сцената бе решено, а за себе си. Той не работеше за баща си, а за себе си. Синовната любов отстъпваше на заден план пред честолюбивите му кроежи и доброто на царството. Георги Тертер беше пленник и трябваше да остане пленник дотогава, докогато свободата му нямаше да вреди Светославу...

[1] Тая гръцка титла се даваше на братът на царя или на зетя му. Най-високата титла подир царската беше деспот, след която идеше севастократор. Поменатите в тоя роман гръцки титли бяха свързани с високи военни и административни звания. Така протостратор се наричаше военачалникът, алагатор — началника на конница, кастрофилак — началника на крепостния гарнизон, велкий примикюр — също военачалник и придворен сановник; протовестиарий — най-горен дворцов сановник; протосеваст — върховен съдия; протоколист — нещо като шамбелан; великий логотет — държавен канцлер и министър на финансите; епикарний — началник на виночерпците; протоспатарий — началник на дворцовата стража или един военен отред и пр.; кефалия или бан — областен управител. Технитари се наричаха занаятчиите, отроци — болярските селяни; ватахи — съдебно-административни чиновници и пр. ↑

[2] Чоки се родеше с Андроника чрез баща си, който бе водил Андроникова дъщеря. Сам Чоки бе роден от татарката Алака (Пахимер). ↑

XXIII. БРАТ И СЕСТРА

Когато Светослав излезе и слазяше из витата стълба застигна го един Еленин слуга и го повика при нея.

Той мина през полутъмни, криви и пречупени коридори и влезе в сестрината си горница, пропуснат с почетни поклони от евнусите при вратата.

Зимната горница на Елена гледаше към бърдото Силофор, на югоизток.

Той завари там сестра си, че се кичи.

Елена, облечена пищно в скъпи татарски дрехи, го прие радостно и безпокойно.

— Светославе, каза ли ти мъж ми какво е решил? — попита го Елена, чието чело светеше от диамантен венец, увил прекрасната ѝ руса коса.

— Каза ми: ще извика назад войската си — каза князът спокойно.

— И ти не изглежда да се безпокоиш? — забележи тя малко зачудено.

— Не, защото аз бях предвидял тоя неизбежен случай.

— И какво мислиш да сториш?

— Сега не мисля нищо, тая ноц ще знам — ще повикам банът и Радоила у дома да размислим и решим.

— Ти ще бъдеш ли на утрешния лов?

— Без друго.

— Как се боя за тебе... — продума тъжно Елена.

— Защо?

— Там, дето свирят стрели, всичко се случва...

— Не безпокой се, сестро: Чоки сега от всеки други път е по-доверчив към мене. Никаква изненада не ме заплашва. Моят живот му е необходим, а не моята смърт. Нека патриархът дрънка: Чокевото доверие към мене е непоклатимо.

Елена се замисли.

Хубавото ѝ лице се засени от тъжно чувство.

— Ти говориш: доверие. А ние? — Коварство правим.

— Но ние вършим велик и благороден подвиг, защото всичко е велико и благородно, което става за освобождението на отечеството... Но тия мухи не те оставят! Разбери, Елено, че брат ти от шест месеца играе с главата си за тая велика цел и че за нас не съществуват сега добродетели и пороци, лъжа и истина, зло и добро — има само България. Той се канеше да излезе.

— Чакай, аз те виках и за друго.

— Какво?

— Щях да ти говоря пак за Славка.

Светослав се намуси.

— Невъзможно, сестро!

— Но тя все плаче...

— Нека плаче. Ще дойде час да се радва.

— Горката, пет месеци пленница в тоя харем...

— Ти си седем години и търпиш с мъжество.

— Защото няма как другояче... Но за Славка не е тъй. Мъж ми е съгласен да я освободи. Светослав се разсърди:

— Елено, ти пак ли го моли? Ти противодействуваш на плановете ми. Аз разубеждавам Чоки от тая му мисъл, а ти го утвърдяваш в нея.

— Не, вече не съм му говорила, но тебе говоря.

— Славка трябва да остане в пленът си, защото Годеславовата ярост ми е полезна и Радоиловата беснота ми е необходима.

— Но ти все можеш да сториш нещо.

— Нищо не мога и не ща.

— Поне да се видят със Славка тайно.

— Ако Радоил види Славка, той е изгубен за мене — каза Светослав.

— Защо?

— Той е пощурял звяр, ще я грабне и ще се опита да бяга с нея въпреки всичко и тогава главната ми надежда за успех рухва.

Елена мислеше.

— Но ако се види само с баща си? Ако баща ѝ даде клетва да не обажда на Радоила и никому за тая тайна среща с дъщеря си?

Светослав се замисли.

— Това е много мъчно нещо, много е опасно... Почти невъзможно.

— Аз мисля, че е възможно, съгласи се само.

— Как ще я изкараш оттук?

— Утре мъж ми отива на лов и ще пренощува в горския дворец?

— Да.

— Утре вечер Славка може да излезе през отсъствието му.

— Но как ще я изкараш, без да бъде това забележено?

— Аз помислих.

— Как?

— Ще излезе из Царевец, облечена в Темировите дрехи. Тя има почти Темировия ръст и ще я пропусне стражата в мърчината.

— Добре. А за връщане?

— Тя ще се върне утре вечер, пак по тъмно.

— И кой ще я замести през деня тука?

— Аз ще се направя на болна и ще кажа, че съм я задържала през туй време, като забраня входа на стаята си.

След дълги упорствувания, след безконечни молби, придружени със сълзи, на сестра си, Светослав най-после се видя принуден да се съгласи. Но за тая цел той трябваше да се откаже от ловът и да остане тук, за да бди върху изпълнението на тая опасна работа.

Той склони още и за това, защото Годеслав видимо гинеше за любимата си дъщеря. Убитият от скръб болярин беше неутешим. Той се бе всецяло отдал на делото Светославово, а тая неочаквана радост да види поне за малко време Славка, би го възродила. Някакво гризене на съвестта мъчеше Светослава за това жестоко делене предания болярин от дъщеря му и последнята от него. Той обсъди всичко и заповеда да повикат в другата стая Темира.

Татаринът му се поклони до земята. Той бе облечен в широко джубе кафяв цвят, на глава с висока татарска шапка.

Темир чакаше благоговейно заповедите на деспота. Откак бе пощаден тъй великодушно от Радоила, той служеше с верността на човек, готов на смърт да иде, за да изпълни волята на новите си повелители. Светослав го бе настанил на служба в палата, защото там бе по-потребен, отколкото в дружината на Радоила. Татарският му език, юначеството му и сляпата привързаност го правеха незаменим в палата.

— Темире — каза му Светослав, — утре вечер по мръкнало ти ще свалиш тия дрехи, защото ми трябват. Темир се поклони безгласно

в знак на послушание.

— Ти ще кажеш в палата, че вечерта ще тръгнеш за Присовския манастир, дето те праща царицата да занесеш някакви дарове.

— Свършено, славний деспоте.

— Ти ще се скриеш в килера на Хлавовата стая и там ще стоиш самоволен затворник цялата нощ и на сутринта целия ден. Ще излезеш из скривалището си само вечерта, когато Хлав ти каже.

— Слушам, господарю.

И Темир се поклони ниско.

— Тогава пак ще приемеш дрехите си. Всичко това ще пазиш тайно.

— Ако ми изтръгват езика с нажежени клещи, пак няма да продумам — каза Темир.

— Аз не се съмнявам в това.

— Не се съмнявай, деспоте. Аз съм татарин, но съм християнин.

И след бога — за мене си ти и Радоил.

Светослав го потупа по рамото.

— Иди си сега.

Темир излезе.

Светослав отиде при Елена и ѝ обади какво е наредил.

— Брате, бог ще те награди за това добро дело — каза тя умилено.

— Може би това е първото ми добро дело, Елено, което правя... и първата слабост...

XXIV. НОЩНО СЪБРАНИЕ

Снегът къде пладне престана. Въздухът се очисти от бялото си було и слънцето пак огря от синето небе.

Светослав ходеше из стаята си развълнуван. Той бе чул с тайна тревога от хана, че ще повика назад пълчищата си, и бе назначил на Балдя и Радоила среща тая вечер у дома си.

Той се виждаше само с тях и с Дамяна, за да не възбуди подозрение; а чрез Балдя и Дамяна се споразумяваше със съзаклятниците боляри.

Понеже главните боляри бяха спечелени, вземаха се бързи мерки за организуването на военната сила. Най-смелите и разпалени селяни от Балдювите бивши владения, около 150 души, банът бе задържал. Те бяха пръснати като ратаи по ближните манастири, по съседните болярски чифлици; имаше и около 50 търновци — всичките плащани тайно със Светославови пари, защото средствата на бана бяха изчерпани по поддържането и въоръжението първото му опълчение. Разумява се, целта им се не обаждаше.

Радоиловата дружина състоеше от сто и двацет храбри ездоконници. Те не познаваха истинската цел, за която ги назначаваше Радоил. Той само бе им загатнал, че тъкми поход в гръцката земя, и бе им препоръчал да пазят това в най-строга тайна. Той сам криеше от тях, че се намира в Търново. За да им даде работа, както и да поддържа духа им, той бе поръчал на Ивана и Станка да им искат татарски глави с чумбази и за всяка такава им даваха щедро възнаграждение. Напразно бяха молбите и съветите Светославови да не дразни Чоки: бикоглавият воевода продължаваше изстреблението на неприятелите, очаквайки с нетърпение сам да отмъсти и на Азатин бея, виновникът на нещастията му.

Светослав и Балдю считаха тия двесте и седемдесет надеждни ратници достатъчни за изпълнението на плана. При това не искаха да им уголемяват числото от предпазливост...

До днес Чоки не бе нищо подушил... Той гледаше сега, угльбен в мислите си, към Търново.

Враните се въртяха над високия побелял свод на „Св. 40 мъченици“, а друго ято — над стените на Трапезица. По двата големи моста на Янтра се чернееха, твърде дребни оттук, минувачи, някои покрити с качулки. Други слазяха или възлазяха по стръмните побелели улици. Царевец със своите притиснати палати, храмове и крепости, се гушеше сякаш от студ на скалата си. Татарски конници от ханската стража препускаха за нещо из медникарската улица, други бавно минуваха по Владишкия мост. Из главната улица в полите на Трапезица гъмжаха търговци и празни люде, българи с кожуси, евреи с черни бради и черни антерии, франки с венециански червени шапки, прилични на фесове, без пюскюли, татари с рунтави гугли и татарски велможи в червени или зелени джубета, подплатени със скъпи кожи. Някъде селяни с кола заприщяха и така тесните улици. Стигаха дотука викове на продавачи, скърцания на колелета, звънтяха ковани менци. Защото тоя ден беше пазарен в Търново.

Ранният зимен здрач настана. Скоро съвсем притъмня.

Влезе Балдю.

— Добър вечер, княже. Ти ме си викал? — каза банът, като седна на миндера да си почине.

— Да. Искрах да ви обадя нещо — каза князът.

И Светослав му разправи за внезапното решение на хана.

Балдю се замисли угрижен.

— Нещо е подушил? — попита той.

— За щастие, нищо. Вчерашното нападение въз жена ми дойде тъкмо навреме, да му затвори очите — каза Светослав. — Патриархът продължава да интригува, но и той нищо не знае. Той впрочем е останал сам, с неколцина души.

— С Михаила и с Грозд — каза Балдю.

— Скоро ще остане само с Михаила — забележи Светослав.

— Как?

— Грозд е на път да мине към нас.

— Истина?

— На път е, казвам, само че тоя път трябваше да му се постели с повече злато... Грозд е много жаден.

— Не жали нищо!

— Даже и да остана пак гол, като тояга, както бях по-преди, аз няма да жалия, стига да обезпечим успеха си — каза Светослав.

— Ние сме турили не само имота си, но и главите си в тая работа — продума замислен Балдю.

Вратата се потропа. Влезе един висок ратай с голяма гугла, наметнат с дебело козяно гуно.

— Ела, Радоиле — каза Светослав.

Радоил сне гуното и остана в обикновената си войводска премяна. На кръста му висеше меч.

Светослав заключи вратата и тримата заговорници останаха да беседват.

Нощта беше във мрачна и студена.

XXV. СВИЖДАНЕТО

Светослав се отказа от ловът под една благовидна причина.

Мръкваше.

Той ходеше замислен из стаята, в която беше снощи с Балдя и Радоила. В нощешното събрание бяха решили да дигнат бунта преди пристигането на Чокевите сили, именно навръх Св. Теодора Тирона, на 17 февруарий. Сега беше края на януарий, 1294 год.

Един слуга дойде и обади, че Хлав и Темир са дошли.

— Да влязат — каза князът.

Вратата се отвори пак, показа се Хлав. Той пусна Темира вътре, а сам се дръпна.

— Славке, добре дошла! — каза Светослав, като помогна на хубавата мома да снесе Темировото облекло. Тя остана в обикновеното си женско, татарско.

— Ти ни си гостенка тая нощ и утре — каза ѝ Светослав, като се любуваше на зрялата и здрава красота на Радоиловата булка. Затвореният живот в харема, вместо да направи да повехне лицето ѝ, беше го сякаш разхубавил още повече. Князът си обясни сега мъката на Чоки да се раздели от робинята.

— Де е тате? — попита тя.

— Баща ти ще дойде утре.

— Де е Радоил?

— Няма го сега...

— Да го повикат.

— Защо?

Тя погледна зачудено Светослава.

— Ами да се видим.

— Как, сестра ми не обади ли ти, че Радоил сега отсъства?

— Не — отговори наскърбено Славка.

— Ти само баща си ще видиш, Славке. Но ела при жена ми.

Отидоха във Фросинината стая. Фросина прегърна радостно Славка.

— Каква е хубавица!

И тя я гледаше възхитена. Тя не пръв път я виждаше, но сега пак се възхищаваше от нея.

Слугите сложиха вечерята в съседната стая, която се съобщаваше с Фросинината чрез врачка. Фросина мина в трапезарията и каза на слугите, че деспотът не желае никой да влиза вътре, доде вечерят. Тогава минаха там и Светослав и Славка.

Когато вечерята се свърши, князът отведе предпазливо Славка в предишната стая и ѝ каза, че тя ще ноцува тука на мекия миндер. Даде ѝ и завивка. Но ѝ препоръча да облече пак Темировото рухо за предпазливост и да чака баща си.

След това Светослав реши да види Пантолеона, при когото имаше важна работа: трябваше да иска една голяма сума пари за нуждите на делото.

Той се обади на Фросина, па взе Богора и двама оръженосци и излезе.

Желязната порта се хлопна с трясък.

Малко време след това тя пак се заудря отвън.

Слугите слезнаха със светило и отвориха.

Показа се един калугер. Слугите познаха Радоила и го пуснаха вътре, като притвориха вратата.

— Де е князът? — попита той.

— Отиде у Пантолеона.

По Радоиловото лице се изобрази досада.

— Идете да го повикате по-скоро.

Но двамата му слуги казаха, че не смеят да оставят къщата и деспотицата по това време без заповед от деспота.

— Но аз не мога да се мяркам из улиците на долния град — каза той сърдито и се зачуди какво да стори.

— Ах, Темир е тука! — каза един слуга, щастлив че се досети.

— Темир е тук?

— Горе е в стаята — отговори другият слуга.

Радоил се покачи бързо по стълбите, последван от слугите, за да заръча Темиру да повика княза.

Те му показаха стаята, дето беше влязла Славка под Темирова външност.

Необикновеният случай сега щеше да срещне един с други двамата копнеющи съпрузи.

Радоил каза на слугите, че няма нужда вече от тях. Те слязоха, а той бутна вратата.

Но вратата се не отвори, тя бе заключена отвътре.

— Темире, отвори — извика Радоил.

Никой не отговори отвътре.

Той удари няколко пъти силно и вратата запука под ударите на силната му длан.

— Темире, отвори по-скоро!

— Кой си? — попита извътре някой глас, който зачуди Радоила, защото не приличаше на Темировия.

— Радоил — отговори той гръмко.

Вратата се отвори.

Той влезе. Но Темир, вместо да му се поклони до земята, както правеше други път, хвърли се на шията му и взе да го целува.

Разбойникът се отдръпна с негодувание.

— Ти не пиеш, Темире! — извика той сърдито.

— Мой Радоиле! — извика Славка и пак се спусна, да го прегърна.

Тогава той я позна.

— Славке!

Няколко време те стояха прегърнати, неми, потресени от радост и вълнение.

— Ти пристигна тъй скоро отвън?

Радоил я погледна зяпнал.

— Що е това? Ти как си тука? Кажи ми, сънувам ли?

Славка го гледаше поразена.

Тя му разправи набързо какво е направил Светослав, за да може да ги срещне с баща й.

— А с мене не?

— Каза ми, че тебе те нямало в Търново.

— Но аз по обяд бях тука — извика Радоил. Той разбра, че Светослав нарочно не е искал да остави да се види с жена си, от страх да не направи някаква лудост.

Той каза на Славка решително:

— Славке, да излезем.

— Но Светослав?

— Светослав да гледа жена си, а на моята жена аз заповядам.
Хайде!

— Накъде?

— Да бягаме из Търново.

— Да бягаме? — попита стреснато Славка.

— Да бягаме в едно село. Нека гръм небесен да падне над главата ми, ако аз те оставя пак да идеш в палата. Загърни се хубаво в джубето и шапката натисни по-ниско въз челото — тъй!... — казваше й той, като сам й помагаше.

Слугите им отвориха пак портата и Радоил, облечен като калугер, с Темира излязоха.

XXVI. БЯГ

Навън снежеше.

Нощта бе напреднала.

Двамата бежанци тръгнаха нагоре по стръмната улица, отминаха каменните болярски къщи и излязоха на открито, невидени от никого.

Те бързо заслазяха по посока на Марно поле — Радоил бързаше да го минат, за да влязат в Устето и да нощуват в едно близко село, дето си имаше надеждно прибежище.

Но когато приближаваха Устето и вървяха близо до Янтра, тихо, от кулата на ръта, която пазеше входа в теснината, излязоха петима татарски войници и извикаха на Радоила да спре, и заслазяха по стръмнината.

Радоил не предполагаше, че в тоя нощен час и в тоя сняг ще бъде забележен от нехайните обикновено обитатели на кулата.

Мигновено му хрумна, че се повтаря пак случката при татарския стан, която го лиши от Славка. Той сега я стисна здраво с желязната си ръка и двамата припнаха бързо, като кошути, към ближната гора, в подножието на ръта, е която изчезнаха.

Татарите току-що се спуснаха долу, и видяха, че те се изгубиха в гората.

Те не посмяха по тоя час да ги дирят в нея. Пуснаха само там напосока двайсетина стрели, па се повърнаха в кулата.

Те си обясниха, че това са някои разбойници, с които не беше благоразумно да се разправят...

Половина час след излазянето Радоилово и Славкино от Светославови, князът се върна и научи, че Темир излязъл с воеводата.

— Това е ужасно! — извика той.

И като съобрази, че Радоил не е можал да хване друга посока освен полето, дето щеше да пътува по-безопасно за онова село, взе Богора и оръженосците и двамата слуги и тръгна по бежанците. Опитното око Светославово забележи в нощната виделина тия дири в ровкия сняг още от портата. И потерята тръгна към Марно поле.

Светослав беше отчаян, той беше бесен. Той си не прощаваше тая грешка, която щеше да бъде опропастителна за него и за делото му. Като губеше Радоила, сиреч силната му и ратоборна шайка, той, с изчезването и на Славка из харема чрез негово посредство, се излагаше на ужасния гняв на Чоки и му отваряше очите...

Той притреперваше при мисълта, че той, деспот, първия велможа на царството след Чоки, тичаше сега, в тая снежна зимна нощ, по кърищата в пущинаците, изпълнен с унизителен страх...

Н той бързаше из ровкия сняг...

Пристигнаха до кулата.

Татарските войници излязоха пак и извикаха нощните пътници.

Светослав ги възчака.

— Кой сте вие? — попитаха те.

— Деспот Светослав! — отговори князът натъртено.

В дрезгавината татарите познаха силния деспот и му се поклониха с раболепие.

— Не минуваха ли оттука двама души?

Татарнте му обадиха и посочиха гората, дето бяха влезли нощните скитници. Светослав бързо се запъти към гората.

Последваха го и татарите.

— Нямам нужда от вас, върнете се! — заповеда им той.

Татарите се покориха н се повърнаха в кулата.

— Трябва да се претърси тая гора, преди да идем напред — каза Светослав.

Оръженосците и слугите се пръснаха под тъмния покрив на голите засипани със сняг клони, цапайки из снега, който затрудняваше всяка тяхна стъпка. Светослав и той диреше.

Скоро двамата оръженосци забележиха до едни дънер, че нещо шаваше.

— Тука има хора — извикаха те на княза.

— Двама души — допълниха те.

Светослав бързо се затече към показаното място.

— Те са! — извикаха и слугите, като приближаваха от друга страна.

Действително, Светослав се намираше в присъствието па Радоила и Славка.

Славка го позна.

— Скоро! Умира! — извика тя уплашено.

Радоил лежеше на снега. Около му се чернееше кръв.

— Княже, ти ли си? — изпъшка той страдалчески.

— Де си ударен? — попита Светослав.

— В хълбока — простена разбойникът.

— Стрелата извадихме — каза плачуща Славка.

Светослав се обърна към своите хора:

— Вие петима ще носите Радоила до къщи; ти, Славке, ела с мене.

Князовите хора понесоха тогава воеводата на ръцете си и излязоха из гората.

Светослав държеше Славка за ръка.

И всичките полека се запътиха през снежното Марно поле за столицата.

Снегът пак заваля още по-силно.

Донесоха Радоила у Светославови и го туриха на легло в стаичката, дето и друг път бе се крил.

Раната излезе не опасна: кръвоизлиянието бе причина да падне в изнеможение воеводата. Изкусният в лекуване Радоилов другар, Страхил, обяви, че Радоил ще се вдигне на крака след една неделя.

Славка бе повърната в палата благополучно на другия ден вечерта. Но Светослав не ѝ допусна вече нито баща ѝ да я види, нито Радоил...

Той с радост виждаше, че ранения бързо оздравя и се съвзима.

На осмият ден вече Радоил стана. Силната му природа бързо преодоля над болестта.

Още три дни — и Радоил обходи момчетата си, облечен като кумански търговец.

Остаяха още пет дена до уречения ден, в който щеше да бъде нападнат Царевец.

XXVII. СЪДБОНОСНИЯТ ДЕН

Дружината Радоилова нищо не знаеше за плана. Станко и Иван бяха посветени в тайната. Но хитрите бездомници подушваха по инстинкт и по богатите платки, които им се даваха, че ги готвят не за гърците, а за тука...

Беше решено истината да им се обяви само вечерта, когато щяха да потеглят за Царевец.

И Светослав трепереше да не би измяна или непредпазливост, или прост случай да открият работата на последния час и ханът да смаже с най-жестоки мерки бунта преди избухването му. В такъв случай отмъщението на хана щеше да бъде ужасно.

Настана орисния ден.

Него ден, както знаем, Чоки даваше в палата угощение по случай обрязването на сина му, роден от наложница.

Планът беше тоя. Четирийсет души Радоилови момчета да запазят на известно разстояние четирите вратни на крепостта, за да попречат на ония, които биха избягали от Царевец. Двайсет Радоилови момчета да се прехвърлят тихо през стената му, чрез помощта на стълби и въжа, предрешени в татарски дрехи. Там Темир, говорейки татарски, щеше да заблуди войниците, които бяха на стража до Великата порта и които щяха да бъдат избити, както и ония, що пазеха втората порта и подвижния мост. Тогава Балдювото опълчение, съединено с останите Радопловп другари, щеше да влезе в оградата на Царевец.

Тоя план беше извънредно мъчен и премеждлив, но той беше единствения възможен.

Вечерта манастирът „Св. Троица“ захвана да се пълни с опълченци. Пред вратнята стоеше стража. Всеки казваше: „С нами бог“, влазеше и тихо отиваше навътре в килиите, за да се сгреят на огницата. В други килии се раздаваше оръжие. Игуменът, отец Ангеларий, ободряваше юнаците, гълчеше им весело и ги благославяше; други отиваха право в църквата да запалят свещ м да се прекръстят.

Дойде по-късно и Радоиловата чета. Всички бързо вечеряха на крака. Калугерите ги почерпиха с по чашка ракия. Всичко това ставаше без шум. Сотниците и десетниците бдяха за дисциплината. Воеводата на опълченците беше Иванко, храбър и решителен мъж, бивши пълководец на Ивайла; на Радоиловата дружина (понеже главните началници бяха в Търново) водач беше Станко. Те очакваха с нетърпение часът, когато трябва да поведат ратниците за Търново.

Иванко щеше да поведе своите към домът на бана, а Станко четата си у Годеславови.

Княза беше поканен на угощението в двореца. Той там щеше да действа.

Най-последно дойде очаквания човек с известието, че трябва да тръгнат.

Дадоха пак по чаша вино всекиму. Игуменът ги благослови и пожела победа над Христовия враг и ратниците тихо излязоха в нощта, в два отделни отреди.

Ангеларий сам дойде с опълченците.

XXVIII. ОТЕЦ НИКАНОР

В това време в една килия на митрополията, при една маса, седеше млад, бледолик, рус, с рядка брадица монах и пишеше на празния преден лист на един часослов. Дебела восъчна свещ трепливо осветляваше болезненото лице на монаха и пожълтелите пергаментов лист.

Тоя калугер беше патриаршеския логотет, отец Никанор, преместил се заедно с Иоакима тука.

Пачето перо скърбуцаше по пергаментата, който се покриваше със ситни редове, а погледът Никаноров светеше от вдъхновен огън.

Най-после той остави перото и взе да чете с глас онова, което беше написал. А това беше летописна история на събитията в Търново, на които той сам беше свидетел.

И той четеше с глух, напевателен глас:

„И е 1280 лето от рождението на господата нашего Исуса Христа, цар Иван-Асен, недостоен син на благоверний цар Михаила и внук на приснопаметний и великий цар Ивана Асеня, избягна из преславпий град Търново поради народна ненавист и отиде при гърци с царското съкровище.“

— Анатема!

„И след него, понеже нямаше цар, болярите избраха за цар достойнаго и великаго болярина Георгия Тертера, от род кумански. И той мирно царуваше. Но по попущение божие, налетя с безчислено войнство нечестивци татарин Ногай, та оплени царството п много кръв християнска проля неговата десница... И много зло сториха агарянци.“

— Анатема!

„И убоя се тогава цар Георги от агарянци и побягна из престолний град Търново. Това се случи в лето господне 1292.“

И нечестивци Ногай влезе тогава в славний град Търново и тури на престола болярина княза Смилеца, за да бъде негов поданик, И тогава срам велик падна на царство българско. И аз, недостойния раб божий, йеромонах Никанор, пролях горещи сълзи, защото срам велик беше това, понеже бог ни наказваше за нашето нечестие.

И цар Смилец скоро биде възненавиден и се уплаши и остави посред нощен мрак своя палат и побягна из първопрестолния град наш Търново. Това се случи това лето и аз сам бях свидетел на това.

И това лето пристигна в Търново княз Светослав, син царя Георгия Тертера, и радост велика облада народа. Но праведний бог заради нашите грехове изпрати из пустините нечестивия хан Чоки, син проклятаго Ногая, и той с велико войнство дойде и седна на царския трон.“

— Анатема!

„И аз, грешния раб божий, Никанор, пак пролях горчиви сълзи. Защото бог дигна десницата си от нас. И благочестивий княз Светослав...“

Влезна патриархът и пресече четенето на логотета.

Никанор стана.

Иоаким беше начумерен.

— Никаноре, пишеш?

— Свърших я, историята на царството...

— Няма много радостни работи да предадеш на потомството... Благословен бог наш... — и Иоаким се изправи пред иконостаса и се прекръсти.

Никанор вдигна часослова да го отнесе в библиотеката.

— Чакай, запиши още — обърна се Иоаким към него, — че блаженный патриарх Иоаким в денонощните си молитви е молил бога да се смили и избави царството от агарянско иго.

— Дай боже да доживея тоя радостен час — каза Никанор.

— И аз се надея, Никаноре, скоро да поздравим нов български цар, цар православен и от царска кръв.

— Бог да го поживи княза Светослава... — каза Никанор радостен.

— Не, не, не, не! — извика навъсен патриархът...

Вратнята се бутна силно. Влезе запъхтян един ратай от манастира „Св. Троица“. Той беше много уморен от тичане. Той се поклони до земя пред патриарха и му целуна десницата.

— Какво има, Радко? — попита Иоаким.

— Дядо Иоакиме — каза развълнуван ратая, — нашият манастир тая нощ бе пълен с войска.

— Каква войска? — попита стреснат Иоаким.

— Светославова. Ще превземат Царевец!

— Как? — извика смаян Иоаким. — А игуменът Ангеларий какво прави?

— Дядо игумен ги нагости и благослови на път. И Радко разправи всичко останало, каквото бе видял в манастира тая нощ.

Иоаким му махна с ръка да излезе. После се хвана за челото и остана като вкаменен. Никанор стоеше смаян. Иоаким се развика:

— Но тоя безумник е намислил да запали Търново! Той ще стане причина да се залееят улиците с християнска кръв, да стане всичко на прах и пепел под гневът на хана. В тщеславния си бяс той е обрекъл на конечна гибел и столицата, и църквите, и вярата Христова!

И Иоаким ходеше бързо сега, забравил старческата немощ и слаботня, галванизиран от силата на вълнението си.

— Твое светейшество — продума боязливо Никанор, — може би това е воля божия... за да... Но патриархът го пресече:

— Това аз няма да допусна. Аз, Иоаким, българский патриарх, няма да допусна да превърнат на пепел светите божии храмове, нито е възможно да дойде на трона Тертеровия син!... На българския трон ще бъде само оня, който аз искам!

Той се изсмя презрително.

— Ха! Светослав иска да ме надхитри... Не! По-добре Чоки, а не той!... Но аз виждам явно какво ще стане: той ще си счупи главата, из която мозъка е изфирясал. Търново в огън и кръв, народът натъркалян по улиците, жените обезчестени, децата наръгнати на копия... Не, нека вместо хиляди да загине един. Сам бог ми прати тоя разумен ратай, за да спася народа. Нека Чоки веднага всичко знае...

— Твое светейшество... — приближи се уплашения Никанор към патриарха.

Но Иоаким си грабна патерицата и излезе. Той заповяда на слугите да кажат на кочияшинът да впрегне по-скоро колесницата, а сам се изкачи горе в стаята си да тури панокалимавката и облече празничното расо.

XXIX. ЗЛОВЕЩА БЕСЕДА

Едвам стори това и се нахрани да излезе на пруста, дойде болярина Михаил, тайният и непримирим противник Светославов и привърженик на гръцката политика.

Той беше развълнуван.

— Какво има, Михаиле?

— Имам писмо от Михаила Тиха из Цариград, и много важно.

— Седни и говори — каза Иоаким.

Па седна и той.

Михаил отвори писмото да го прочете.

— Аз бързам — каза Иоаким, — можеш с уста, и накъсо.

— Михаил ми пише — подзе боляринът нервозно, — че императорът приема условията, които ти му даваше в писмото си, и дал заповед на севастократора Радослава да се приготви за поход с всичката войска, която има в Солун.

— Тя е десет хиляди души — забележи патриархът.

— Михаил уверява, че най-много след един месец Радослав ще може да премине с тая сила Стара планина. Той би могъл по за скоро, но лошите зимни пътища през снежните Родопи пречат за бързото движение на войската.

Иоаким се усмихна презрително.

— Трай, коньо, за зелена трева. Ти не знаеш, че тая нощ Светослав напада Царевец?

— Как? — извика Михаил в изумление, като скокна.

Иоаким му разправи какво е научил одева.

— Но аз бързам, отивам при Чоки.

И той се запъти пак към вратата.

— Ти отиваш при Чоки?

— Да му обадя какво се готви тая нощ.

— Ах! Иди по-скоро, твое светейшество! Трябва да се превари злото.

— Аз не бих отишел по това време при тия пияни неверници, но кому да възложя това? Ти не ходиш в палата... Но мисля, че колата са

готови — каза Иоаким и бързо излезе на пруста и слезна из стълбите.

Михаил остана в стаята.

Той беше смаян.

Ако Светослав успееше, всичките надежди се осуетяват.

Светослав щеше да стане кумир на народа и щеше да даде отпор на гърците, много по-силен от Чокевия.

Из земята щяха да бликнат войски, сплотени около знамето на татарския победител.

Гръцката партия завинаги беше унищожена!

Иоаким отиде при Чоки.

Щеше ли Чоки да му повярва?

Нямаше ли Светослав с възмущение да отхвърли това като клевета?

Нямаше ли да прати тайно човек да повърне ратниците, до втора заповед?

Той беше тъй лукав!

Той знаеше, че Светослав тая вечер е на гощавка в двореца.

Трябваше да се подкрепи Иоакимовия донос, да се обезсили Светослав, да му се не даде възможност да се изтръгне от опасното си положение.

Трябваше тая нощ той да бъде унищожен.

Тия размишления, завършени с това зловещо заключение, проблеснаха в главата на Михаила в продължение на една минута само.

Той седна при една маса и взе да пише.

XXX. НОЩНО ТИЧАНЕ

Когато Иоаким оставя Никанора, логотетът стоя вкаменен на мястото си няколко минути.

— Загина, загина! — извика той отчаяно. Па си тури калимавката и излезе навън.

Мощта бе видела. Снегът безшумно валеше ситен. По пустите улици нямаше никой. Никанор в няколко минути излезе на Калимановия път на Царев друм и оттам видя прозорците на Царевец осветлени. Като си пое душата, той припна пак през една тясна и тъмна улица и се спря пред Светославовата вратня. Скоро чукът заехтя по дъбовите дъски и шумът му изпълни нощния въздух.

Един слуга му отвори.

— Заведи ме при княза! — каза логотетът.

— Княза го няма — отговори слугата.

— Ах! — изпъшка Никанор. — Де е?

— Не знам.

— Може да е в палата?

— Не знам.

Никанор се зачуди какво да прави.

— Княгинята будна ли е?

— Будна. Защо питаш, отче?

— Искам да я видя на часа.

— Невъзможно!

— Безумнико — извика Никанор, — мислиш ли, че посред нощ аз ида да безпокоя княза или княгинята без нужда? Знай, че Светославовия живот виси на косъм — викай я!

И без да чака повече, той се покачи по стълбите, следван от слугата.

Една слугиня влезе в стаята на Фросина да й обади, че отец Никанор иска да я види.

Фросина излезе уплашена на пруста.

— Княгиньо, искам насаме да поговоря с тебе — каза бързо Никанор.

Фросина го въведе в една стая, осветлена само от кандило пред иконостаса.

Тя бе побледняла.

Никанор ѝ разправи каква беда заплашва Светослава.

— Ах! — извика тя, примряла от страх, — И Богора няма тука!

— Де е князът?

— У бан Балдя отиде... А оттам щеше да иде в палата. Отче, тичай по-скоро!

Никанор тръгна към вратата.

— Чакай, и аз ще дойда — извика тя, — Тук ще умра, докато чакам.

Наметна се бързо с един широк плащ и излезе е монаха.

Снегът валеше ситен и непрестанен. Изкривените улици, видели от снега, който покриваше всичко, бяха все пусти.

Фросина и Никанор тичаха към Балдюви.

XXXI. ВЪРХОВНОТО СЪБРАНИЕ

В една стая с прозорци само към двора на Балдювия дом, осветена от три кандила, закачени на каменните стени, ставаше заседание на главните заговорници, под председателството на Светослава.

Те бяха приели вече известие, че опълчението е тръгнало към Търново, и сега голямо вълнение се четеше по лицата им.

Съдбоносният час приближаваше!

Опълчението щеше да нападне Царевец от Царев Друм.

Част от Радоиловата дружина щеше да заварди останалите четири врати на крепостта, друга щеше да се вмъкне през стената, а сам Радоил с останалата част щеше да дойде при Балдювото опълчение и поведе нападението въз Великата порта.

Светослав стана.

— Време е да вървя в палата — каза той.

— На добър час и бог да ти помага — каза Балдю.

И всички станаха.

— Да се простим, княже — каза воевода Владислав; — кой знае дали всички ще се срещнем пак живи.

Целуваха го по рамената, и той тях.

— Храброст, другари, бог е с нас! — каза той с по-къртен глас; — ако загина, не оставяйте жена ми без защита... Ако загина, бане, тебе оставям да продължиш делото... Не оставяйте отечеството под татарско иго!

— Да живей Светослав! — извикаха всички.

— Да живей България! — извика Светослав. И той излезе.

На двора го чакаше телохранителя му Богор. Снегът бе престанал да вали. Небето беше сега дрезгаво-бяло.

Двоицата тръгнаха из тясната стръмна улица за Царев друм.

Внезапно се чу зад тях силно тропане по Балдювата порта.

Светослав се извърна.

Видя черните фигури на един калугер и една жена. Тропането зачести по-бързо и по-силно.

Той остави другаря си и се затече към портата, защото позна Фросина.

— Фросино! — извика той стреснат, като предчувствуваше някоя беда.

Фросина извика от радост, като го видя, и със запъхтян глас му обади за какво го дирят.

— Как! — извика Светослав.

— Бягай, Светославе! — викаше Фросина.

Вратата се отвори.

— Фросино, влез у Балдюви — каза той и я бутна полека зъв вратата, без да каже повече нещо. Той се обърна към Никанора.

— Тръгна ли патриархът?

— Готвеха му колата, когато тръгнах насам.

Светослав хукна като стрела, без да продума повече нещо па монаха и без да повика Богора.

Той се спусна из Калимановата пътека надолу към Търново, като ускоряваше бегът си. Той летеше. Той бързаше към митрополията дано свари там още Иоакима и да го отклони от ужасното му намерение. Той не повери другиму тая мисия, той се най-много уповаваше на себе си; той тичаше като в един сън, той даже не мислеше по кой начин ще убеди, ще накара Иоакима да не отива в двореца. За него сега беше важно само едно: да го свари още нетръгнал за Царевец. И той хвърчеше.

Той тичаше и мислеше в ужас какво ще стане, ако патриархът е отишел вече в двореца и е видял хана. Тогава всичко бе изгубено. Предприятието бе осуетено. Чоки дигаше на крак гвардията си и пазачите на кулите, за да засипят с дъжд стрели нападателите. И той трепереше пред мисълта за ужасните последствия на несполуката, за отмищението на хана, за страхотиите в Търново...

Патриархът трябваше да иде в Царевец през северната порта, най-близката до митрополията. Възможното закъсняване на Иоакима, когато Никапор бе оставил да чака впрягането на колесницата, беше едничкия луч от надежда в черния хаос на мислите му. Всяка минута всеки миг бяха сега скъпи.

Когато се намери в подножието на урвата, Светослав чу, че някой тича след него, и се обърна: видя Богора. Той се запря.

— Що има?

— Дойдох да те придружавам, княже.

— Кои идат там отзад? — каза Светослав, като съгледа, че от Царев друм се спущат хора.

— Стражата ме гони. Тя ми извика да чакам, но аз избягах.

— Напред! — извика Светослав и фукна нататък, последван от Богора. Те наближиха Великата лавра, чиито купол и тополи се тъмнееха в нощното сиво небе. Отзад тичаха татарите. Двамата бежанци, за да ги избягнат, за да не губят време в обяснение с тях, утроиха бързината на бегът си, между каменните болярски къщи, глухи и тъмни сега. Излязоха на поляната извън града. Тя беше пуста и бяла от снега. Зданието на митрополията се чернееше недалеч, уединено. Прозорците на Иоакимовата стая още светеха. Тая светлина обнадежди княза. Осветли го радостната мисъл, че Иоаким още не е тръгнал, а може би и да се е отказал да ходи за Царевец. След една минута Светослав и Богор се озоваха при вратнята и големият ѝ железен чук прозвуча екливо в нощната тишина. След малко един глас отвътре попита кой е.

— Аз съм, княз Светослав. Отвори по-скоро! Зад портата се чува бързи думи на двама човека, ключът се зави в ключалката и малката врачка на портата се отвори. Там се появиха двама човека, от които единият калугер.

— Тук ли е патриархът? — извика Светослав.

— Току-що излезе с колесницата за Царевец — отговори монахът. — Господи Исусе Христе! Какво става тука?

— Ах! — изпъшка Светослав отчаян.

— Тичайте, може би да го застигнете. Колесницата бавно ще върви нагоре към северната порта.

Но князът не чака да чуе тия думи, а фукна назад, последван от Богора. По снега забележиха дирите на колесницата.

— Какао има, княже? — питаше запъхтян Богор, като тичаше успоредно със Светослава.

— Патриархът отиде да ни издаде — каза Светослав.

— Скоро! — извика Богор.

По бялата снежна постелка на урвата се зачерня една колесница. Тя мудно се движеше по стръмнината. Светославовите очи светнаха като мълнии.

— Богоре, върви! — извика той.

Веднага застигнаха запъхтени колата.

Това беше действително патриарховата колесница.

Светослав блъсна по прозореца ѝ, когато Богор, спрян отпред, задържаше конете. Страхливият возач помисли, че нападат разбойници, но като позна княза във виделината, спря.

Прозорецът се отвори. Иоаким си подаде главата и попита Светослава какво желае.

— Свети патриархо, върни се! — извика му с повелителен глас князът.

— Тертере, иди си по работата. Само разбойниците спират нощно време пътниците.

— Иоакиме — изкряска страшно князът, — ти няма да извършиш това престъпление! Върни се в митрополията!

— И вас няма да оставя да извършите това злодейство въз народа! — извика Иоаким.

— Върни се! Твоето място по тоя час е в килията ти; а не на пиянската трапеза на татарина.

— Пуснете конете, антихристи!

— Ти тук ще паднеш мъртъв, но няма да мръднеш повече — каза Светослав, като изтегли сабята си.

— Да изсъхне оная ръка, която ме закачи!

— Назад!

Возачът, като видя опасността, която заплашваше господаря му, шибна с голяма сила конете, те се напнаха и тръгнаха напред, като повлякоха Богора, който увисна на юздите. Но движението им беше тежко и бавно поради върлината на пътя.

— Богоре, тука! — заповеда му Светослав. Па бръкна в колата и заграби патриарха. — Богоре, помогни!

— Анатема! — извика Иоаким, мъчейки се да се откопчее от четирите ръце, които изтегляха малкото му тяло из прозореца на колесницата.

Между това Богор викаше на возача:

— Гъодьо! Не мръдвай, ако ти е мил живота! Княже, стой настрана!

Борбата между стария патриарх и бившия разбойник трая само една минута. Желязната ръка на Богора, която бе стиснала Иоакимовата, когато лявата му бе подхванала коляното му, скоро го

изтегли навън. Патриархът грухна на земята, сломен от умората на безпомощното си съпротивление, унищожен от ужас.

— Разбойници! — охкаше той. — Проклятие господне на вас!

Няколко секунди князът се чудеше какво да го прави.

Богор съгледа недоумението му и предложи най-простата, според него, развезка: да заколи Иоакима. Светослав отхвърли това с възмущение, защото патриархът беше вече безвреден.

Той съгледа една ниска къщица на самия край на улицата.

— Богоре, отвори тука портата — каза той, като посочи къщицата.

Богор бутна, после ритна вратата. Ключалката се строши и вратата се отвори.

Стаята беше тъмна и никой не се обади извътре.

Тогавя повлякоха и натикаха Иоакима вътре.

— Анатема!

— Вържи му ръцете и устата с кърпи и който да се опита да му помогне, убий го!

След малко Богор излезе и притвори вратата. Иоаким остана в затвора си.

— Тази къщица е пуста — каза Богор.

— Толкоз по-добре. Но да се махнем по-скоро оттука.

Возачът стоеше на капрата си, вдървен, ням зрител на всичко това.

— Тогова какво да го правим? — каза в недоумение Светослав.

— Аз знам какво — каза Богор, па извика повелително на Гърдя: — Гърдьо, ти ще оставиш конете и ще дойдеш с нас.

— Но конете ще измръзнат! Нека ги повърнем по-напред в митрополията.

— Долу! — изкреця Богор.

Вцепененият от страх возач се покори и слезе. Тогавя Светослав и Богор, заедно с новия си другар, се върнаха назад.

XXXII. „С НАМИ БОГ!“

Те се върнаха по Калимановия път, за да излязат пак на Царев друм. Сега не се безпокоеха от среща със стражата, при виждането на княза тя щеше почитателно да ги пропусне. Но тя се не яви. Снегът бе престанал да пада. През белезнявото було на небето месечния мътен кръг се показва премрежен и слабо освети с лучиста дрезгавина заспалия град. Светослав от Царев друм побърза да иде в двореца — той и така бе закъснял. Като му свали стражата подвижния мост, той мина. Богор с Гърдя се върна назад към Балдюви, за да успокои болярите и Фросина. Когато приближиха домът на бана, видяха, че другата улица, що иде от полите на Орлица, бе почерняла от хора. Те полека идеха към Балдювата порта, като една бавна и фантастическа процесия от призраци, и влазяха в двора. Той скоро се напълни, защото хванаха да се трупат пред вратнята. Това ставате в пълна тишина, а постланата със сняг улица съвсем умъртвяваше лекия шум, що правеха обутите в цървули нозе на опълченците.

— „С нами бог, юнаци!“ — обади се Богор.

— „С нами бог“ — отговориха му и ги пропуснаха към портата.

XXXIII. НЕУЛОВИМИТЕ В ПЛЕН

Нужно е да се върнем малко назад, в полите на Трапезица, в Годеславовата къща, дето произхождаха събития, яко свързани с това предприятие за нападане въз Царевец.

В минутата, когато уплашеният Никапор търчеше с Фросина към Балдюви, от един западен прозорец на Годеславовата къща Радоил гледаше внимателно към полите на Орлица.

От един час той стоеше на това място и гледаше там. Той чакаше да види да светне огън въз високия бряг на Янтра. Тая светлина щеше да бъде условния знак, че опълчението влазя в града.

И действително, по едно време там, над високия бряг, се светна. Тогава Радоил слезна в долния кат на къщата. Той беше пълен с негови другари.

— Момчета, светна се на брега, нашите братя влазят в Търново — каза той.

Юнаците се застыгаха за тръгване. Радоил отдели четирийсет души и ги раздели на четири отряда. Тия четири отряда щяха да пазят отвън четирите порти на Цзрезец. Не трябваше да се оставя никакъв свободен изход на татарите. 20 души прати за стената. А той с останалите си 60 души другари щеше да се присъедини към Балдювата дружина, която нападаше Великата порта.

Отрядите мълчешком излязоха.

Току-що се готвеше и той да излезе със своя отряд, изпращан от Годеслава, яви се Ннкаиор, твърде разтревожен. Той обади с уплашен глас онова, което бе обадил по-рано и на Фросина. Бедният монах, за да дойде по-скоро до митрополията, бе се спуснал по отвесната урва и прегазил ледената Янтра. В двора на митрополията той видя, че сънливият возач бе се забавил с впрягането на колесницата, и в голяма неизвестност какво ще направи князът, не се бе стърпял и бе се затекъл до Годеслава да съобщи и нему за великата опасност, що заплашваше делото. Той биде твърде зачуден, когато видя на двора Радоила и други въоръжени хора.

Известието порази Годеслава и Радоила.

Без да чака повече, Никанор излезе.

— Ужасно! — извика Годеслав, цял разтреперан. Но Радоил веднага съобрази какво да прави.

— Станко, Иване, тичайте по-скоро към митрополията, причакайте патриарха и му прережете гръкляна.

— Как? — извика ужасен Годеслав.

Но Станко и Иван изскочиха вече. Смелите разбойници фукнаха из улицата и скоро минаха Владишкия мост, за да идат към митрополията. Внезапно татарската стража, която бе спогнала Светослава и Богора и бе изгубила дирите им, дорде да мине моста да ги гони из махалата под Трапезица, мислейки, че върви по тях, тя ги съгледа и им извика да стоят. При тая ненадейна и опасна среща Иван и Станко се стреснаха, па се повърнаха назад, за да се притулят в тъмните улички. Стражата ги спогна. При всичката бързина, с която тичаха, татарите, също привикнали на бърз ход и леки като кошути, ги приближаваха и им ревяха да спрат. Иван беше в отчаяние, луд гняв го облада. Той престана да припка и като измъкна големия си татарски меч, устреми се въз гонителите си. Те бяха осем души. Стана отчаяна битка. Няколко татари паднаха. Иван си пробиваше път с меч, незакачен още. Ненадейно той изохка болезнено. Един татарин заби копието си в плешката му. Ударът беше тъй жесток, щото Иван падна в снега в несвяст. Станко, ранен на няколко места, безсилен вече да се брани или напада, поиска да избяга, мислейки, че другаря му е убит. Но един татарски нож го повали на земята. Навалиха Станка останалите татари, за да го довършат; ала един от тях, началникът им, възпротиви се да го сечат и да похабят дрехите му, които бяха нови, и заповяда да го завлечат в една близна фурна, която гореше, понеже през резките ѝ се виждаше светлина. На заповедта им вратата се отвори. На мъжделявата светлина на едно кандило те го разгледаха и видяха, че е още жив. Бръкнаха в джобовете му и извадиха шепя пари, друг му взе шапката от скъпа кожа, началникът усвои сабята му, Внезапно той извика учудено: в Станка позна един от Радоиловите другари! Той го бе виждал в станът. Един от опасните и неуловими разбойници беше в ръцете им. Сигурно и другарят му беше Радоилов другар. Излязоха да го видят. Иван бе се свестил от получения удар и току ставаше, за да бяга. Хванаха го. Възрадван, че ще получи от хана голямата обещана награда, началникът на стражата заповяда да турят на черга Станка и

да го носят в Царевец, а Ивана други поддържаха под мишници да върви.

След няколко време северната порта се отвори и вътре бяха скарани двамата ранени разбойници.

XXXIV. ПИР

Пирът се бе захванал, когато Светослав пристигна в двореца. Той се извини на хана чрез внезапното побеляване на жена си. Мястото му до хана обаче бе запазено и той седна на трапезата.

Пирът ставаше в широката трапезария на палата, дето по-рано видяхме Смилеца, че пирува с болярите.

Чоки седеше начело въз престола си с позлатени лев-Ски лапи. Два реда татарски велможи седяха пред него, при тях няколко български, и всеки на мястото, което му даваше чинът. Също, както беше дворцовия етикет при Смилеца.

Разликата между онова пиршество и сегашното беше, че тогава то се оживяваше от весели и свободни разговори, на които сам царят даваше повод, а сега всички бяха неми. Трябваше ханът да попита някого, за да отговори със страхопочитание.

Той повече се разговаряше тихо с деспота. Светослав се държеше при него свободно и с достойнство, като с равен на себе си.

— Как са работите? — попита Чоки.

— Всичко е в реда си, твое величество.

— Не е всичко: доде не уловим оня нехранимайко, не е всичко в реда си.

Чоки подразбираше Радоила.

Той продължи разсърден:

— Когато всичко мирува, само той пакости. До днес стотина мюсюлмани е погубил тоя звяр. И да кажеш, защото са мюсюлмани — не, нали служи и на нас? Все за тая му пуста Славка гинат хората ми... И какво яма от една жена, та се е толкова разбесувал? Няма ли други? Не давах ли му и там най-хубавата си робиня?

— Той е бясно куче — каза Светослав.

Чоки помисли.

— Най-последно... поврага — да му върна жената, само да патаса.

— Не, господарю, това не бива — каза Светослав.

— Защо?

— Казах ти: ще покажеш слабост. Ще помислят, че си се уплашил от него. А ние държим в покорство този народ не чрез силата, а чрез страхът от твоето могущество.

Чоки климна утвърдително.

— Това е право. После... и аз привикнах с тая гявурка. Истина, тя все тъгува за оногова...

Виното се разливаше обилно и лицата ставаха пияни. Защото у татарите, някога познати по своята груба мюсюлманска въздържаност и прости нрави, войните, грабежите, съприкосновението с покварените християнски народи бяха внесли елементи на нравствена развала и разпуснатост.

Чоки също беше пиян.

Той бе наследил бащината си страст през старини към излишно употребление на вино. Като у Ногая, и у него това извикваше жажда за кървави зрелища.

Но сега той се намираше в по-невинно разположение.

Чоки пи, избърса си малките черни мустаци, па подзе:

— Ти се забави одеде и затова не знаеш приятната новина, която получихме.

— Какво? — попита Светослав.

— Дойде ни известие, че хилядо мои конници са пристигнали при малки Никопол. Алайбег ги изпратил бързо. Другата войска остана малко по-назад. Вика се, утре вечер ще бъдат тука конниците.

Тръпки минаха по Светославовото лице.

— Вече ще можем да бъдем спокойни — каза Чоки, — а то от няколко време се усещам тука като в небрано лозе...

— Напразно. Смилецовите привърженици са безсилни, а главните боляри са наши... На нашите боляри давай, и ги имат.

— Ти пари, а аз служби. Моите татари се чумерят... Но няма как, трябва да ги придобря. Защо не дойде Балдю?

— И той, и другите, те не могат да ядат блажно — нали е постен ден сега? Те ти се и извиниха...

Чоки извика към слугите:

— Свирачът!

След малко време влезе отляво един възрастен мюсюлманин със зелена гъжва, в сини сукнени шалвари, обточени със сърма, със саз в ръка. По носията и по лицето, което нямаше татарска чернота, а беше

доста бяло и дългнесто, познаваше се, че не е татарин. Той беше турчин от Мала Азия, на служба при Чоки, в качество на придворен музикантин.

Веднага турчинът засвири със сазът.

Зачуха се тънки, мелодични звукове, пълни с тайнствена тъга и сладострастна умора. Те се лееха плавни и сребристи, издигаха се нежно, понижаваша се сладостно, сипеха се на кристални рулади, та пак да се издигнат с чаровна руйност. Това бяха въздишки на любов, кликове на ранено сърце, молебни позиви и сълзи, повелителни на жаждушца любовни прегръдки душа.

Събранието слушаше омаяно. Чоки, зяпнал във възторжен захлас, гълташе кристалните звукове на мелодията.

„Защо се бавят? Какво се е случило? — мислеше си безпокойно князът. — Хлав не иде още. Дали Радоиловите другари не са успели още да се прехвърлят през стената? Или Темир на последния час се разколеба, измени или бега?“ И като се преструваше, че слуша свирача с внимание, той все поглеждаше към вратата.

А Хлав не идеше!

XXXV. ЧОВЕШКИ МИСЛИ

Влезе Азатин и бързо отиде до Чоки.

— Що има, Азатине? — попита той началника на гарнизона.

— Радостна новина — каза Азатин; — двама от Радоиловите другари са хванати в плен и сега са в крепостта.

— Вай! — извика ханът.

— Донесоха едното в черга. Стражата го наранила лошо. И другият е ранен. Аз ги познавам: и двоицата бяха в нашия стан.

— Слава на аллаха! Паднаха ми двама от тия мръсни неверници. Но ти казваш, че са тежко ранени? Може да умрат тая нощ?

— Поне единият може да умре, той е сега в несвяст.

— Аман, аман! Не искам да умира ни едни. Искам да ми изплатят всичките дългове, свои и на другарите си.

— Тогава какво заповядваш?

Чоки помисли, като си бараше черната рядка брадица.

— Да ги качим на колове, да ни се похият на двора. И лицето му се озари от зверско задоволство.

— Това е и моята молба, господарю. Човешкия ум още не е измислил мъки, достойни за тия злодейци.

— Тогава върви и направи.

Азатин тръгна.

— Чакай — спря го Чоки; — друго стори: нека ни посветят на двора. Виж, тъмно е там.

— Разбрах. Това е много по-весело.

И Азатин бързо излезе.

Чоки дойде при Светослава весел.

— Деспоте, двама Радоилови другари са наши пленници.

— Как? — извика поразен Светослав.

— Слава богу, и другите ще ни дойдат на ръка. — Той му разказа какво е научил от Азатин бея.

— Що гледаш тъй втрещен? Ти като че не вярваш?

— Да няма някаква грешка тука?

— Няма грешка, деспоте: аз заръчах да ни ги покажат. Ти сам ще ги видиш н с двете си очи. Те и двамата били в лагера ни.

Светослав правеше неимоверни усилия да потули тревогата си. Той не знаеше как са хванати тия Радоилови другари и се боеше от зли последствия. Той каза:

— Тогава нека бъде прославен аллаха! И за да задуши вълнението си, като вдигна недопитата си чаша, прибави:

— Пия за здравето на моя славен господар!

И той я гаврътна. Но виното не минаваше в стиснатото му гърло. Той с голям труд успя да го погълне, едвам се удържа да го не изблюва.

— Не си майстор още, шуренце — каза му усмихнат Чоки.

— Мене ме побелява глава — каза князът, като се хвана за челото.

— Сега ще имаме едно ново развлечение и от него ще ти мине болката — каза ханът н отиде при други велможи.

Светослав си облегна челото до студеното стъкло на прозореца, като да го разхлади, но очите му жадно се извъръщаха към вратата. Студен пот обливаше лицето му. Сърцето му се свиваше от тайни страдания за съдбата на Радоиловите другари. При тия страдания се прибавяха и грозните безпокойствия за изхода на делото. Терзанията му бяха неизразими. И той трябваше сега да се преструва, да се показва спокоен, трябваше да изглежда весел, за да не възбуди подозрение! Той чувствуваше, че няма човек, който да обладава такъв героизъм, какъвто се налагаше нему сега.

Но ханът му махна да дойде при един от прозорците, що гледаха към двора. При тях сега се бяха навалили всички татари и някаква червена светлина озаряваше злобно засмените им лица.

Светослав се приближи до хана и погледна към двора.

Косата му настръхна.

Той видя на двора, привързани на горните краища на два забити стълпове, двама човека, увити с катраневе толуми, и под всеки бе накладен голям огън.

Тия нещастници бяха Иван и Станко.

Пламъците се заувиваха около телата, гъстък, осветлен дим обгръщаше стълбовете. Иван и Станко се запалиха и горяха живи. Никакъв глас не изскачаше из устата им; само очите им се изпулваха или затварях?, под действието на адските страдания, мускулите на

лицата им се свиваха в ужасни и грозни гърчове. Светослав в ужас замижа от това зрелище.

— А! Те ли са същите? — попита го усмихнато Чоки. — И аз ги познах...

Той извика да донесат вино. Взе своята чаша, а друга подаде князу:

— Пий, шуренце.

Светослав взе чашата.

— Живей, господарю!

И той пи.

Чоки го погледна особено.

— Светославе, жалия те. Деспот те направих, а деспотство нямаш. Заклевам се в аллаха и в неговия пророк Мохамеда: напролет ще ида в гръцкото царство и ще завладея за тебе едно княжество.

— Ти си много милостив, господарю.

— Деспоте, бледен си — каза Чоки, като забележи голямото пребледняване Светославово; — стреснаха те живите машали? Слаба душа има в твоето мъжко тяло... Иди, шуренце, си залей главата със студена вода.

Светослав, бледен като стена, мина пак край първия прозорец и погледна крадешком в нощта.

Дворът сега бе пълен с любопитни татари от ханската стража. Те гледаха машалите. Лицата им зловещо се хилеха под страшното сияние. Сегашната ханска стража състоеше пак от триста души татари, но пеши. Чоки бе още в началото заменил с тях конниците, защото липсваха помещения за толкова добитък. Но тези татари бяха ратоборни войници, сляпо предани, фанатици кръвожадни.

XXXVI. ЗЛОВЕЩО ПИСМО

Един дворецов служител, татарин, влезе в трапезарията с едно писмо в ръка, поклони се и го даде на хана.

— Кой го даде? — попита ханът.

— Някой гявурин го подал за тебе на стражата при подвижния мост, а тя го препратила. Било много спешно — отговори татаринът.

Ханът позна, че писмото е написано по български, смигна на придворния тълмач, един стар куманец, тълмач и при Георгия Тертера, и му заповяда да го разпечати и преведе на татарски.

Съдържанието на писмото беше следното:

„Високославний господарю,

Един предан твой поданик ти съобщава, че таз ноц тръгва от манастира «Св. Троица» една Светославова войска от около хилядо души с намерение да удари и превземе Царевец, додето ти безгрижно пируваш и бранителите на крепостта нехайно дремят, и да прогласят за цар деспота Светослава, който ти копае тайно гроб. Вземи мерки. Вождът на бунтовниците е сега на трапезата ти. Бог да закриля главата на нашия славен господар!“

Писмото нямаше подпис.

Като изслуша, Чоки доби суров вид. Той погледна Светослава. После климна на Азатин бея и когато дойде, той му събщи съдържанието на писмото.

Азатиновият поглед светна страшно.

— Вдигни веднага на крак цялата стража и посрещнете със стрели от кулите и от стените гявуритс, ако наистина се явят.

— А деспота? — попита началникът на крепостния гарнизон, като потърси с бърз поглед Светослава.

Но той беше изчезнал.

— Стигни го и го затвори, доде видим вярно ли е това писмо. Ако е вярно, отсеци му главата и я забучи на прът въз стената, та да поздравят гявурите царя си.

Чоки предполагаше, че бунтовниците с пристъп ще превземат Царевец, дело невъзможно и немислимо.

През ума му не мина, че измяна ще им отвори Великата порта. И той се усмихна презрително, па се затече и влезе в другите врата, за да си вземе оръжието.

Азатин излезе на пруста, сподирен от оръженосци, но Светослав беше слезнал из стълбите и се изгубил.

Защото Хлав бе се показал на вратата и му направил таен знак. Случаят го спаси навреме.

Азатин счете за по-спешно да събуди дворцовата стража и се спусна към жилището ѝ, а прати да кажат при портите да не пуцат княза навън.

А в това време Светослав и Хлав бързо излязяха през вратата на вътрешната ограда на палата и отиваха към стената, що се издига срещу „Св. 40 мъченици“.

Там куп хора се гушеха в мрака.

— Елате по мене. Темире, върви напред.

Радоиловите другари последваха княза, той ги поведе бързо по посока на Великата порта, чиято грамадна кула стърчеше черна и страшна в нощното студено небе.

XXXVII. ЦАРЕВЕЦ ПРЕВЗЕТ

Додето произхождаха тия събития в двореца, станали в продължение на един час, който се стори Светославу дълъг като един век, извън Царевец станаха други работи.

Опълчението чакаше сгушено под стрехите на улицата, що извеждаше от Царев друм.

Нетърпението им растеше. Те тупаха с краката си земята, за да ги стоплят.

Минутите им се виждаха безкрайни.

На двата края на тази улица беше поставена стража, за да попречи на нощната градска стража, при случайното ѝ появяване, да влезе в улицата, като я избие.

Воеводата на опълчението, Балдю, очакваше с нетърпение Радоила с шейсетте му юнаци. За да не привлече вниманието на стражата пред Великата порта, той нямаше да мине през Калимановия път, едничкият, който извеждаше от долньо Търново на Царев друм и Нов град, а щеше да заобиколи зад Трапезица и да мине Янтра по дървения мост, който отстоеше на значителна далечина от столицата. От това произлезе забавянето.

Най-после Радоил се появи с дружината си. Той потърси бързо Балдя и му пошушна:

— Ивана и Станка ги улови нощната стража. Банът потръпна при тая вест.

— Не безпокой се: те, както и да ги мъчат, няма да ни издадат.

И той му разправи накратко историята.

Внезапно в множеството произлезе шепот, то отваряше някому път.

Появи се Хлав запъхтян и отиде при вождовете.

— Готово — каза той.

— Всичко благополучно? — попита Балдю.

— Великата порта е в наши ръце и мостът е вдигнат. Пазачите избихме... Но падна Темир.

— Юнаци, напред! — извика Радоил.

— Победата е наша, момчета! — извика радостно Балдю.

Тия думи хвърлиха ентусиазъм в душите на ратниците.

Скоро излязоха на Царев друм. Оттам се видеха на палата всичките прозорци осветлени. Въздухът на двора бе също осветлен от червеникавата зара на живите машали.

Радоил и Балдю поведоха смело ратниците по спуснатия подвижен мост на Пресечен камък, между двете кули, сега глухи, минаха през първата порта, оставена отворена, минаха безпрепятствено и Великата порта, като някъде краката им стъпаха в татарски трупове, и се наидоха в оградата на Царевец.

Там опълченците, по условия знак, запалиха стиски сухо сено и ги увряха под ниските стрехи на първите здания. Те пламнаха. Тогава въздухът се процепи от страшния рев на това въоръжено множество, което с голи мечове се впусна напред из уличките, що водеха към палата.

В току-що разбудените по Азатиновата заповед татарски войници, при тоя пламък и при тия ревове, настана паника. Захвана се щуряне и бяг. Изненаданите татари не мислеха да се бранят, те гледаха само да се укроят. Но огънят и димът ги гонеха от къщята. Обезумели от ужас, забравили оръжие, те се увираха под стрехите, търсеха изход, но се наръгнаха на мечове и копия. Някои се хвърляха за спасение от западната стена, която беше ниска отвътре, и се сгромолясваха в пропастта под нея. Българите с остървение сечеха де кого завърнеха. Смутнята и ужасът растеше. Кръвта се лееше. Диви ревове ехтяха. Ратниците напредваха нагоре и оттикваха татарската тълпа към стените на палатската заграда. Там татарите сега бяха се събрали в гъста колона, предвождани от Азатин бея. Българите се хвърляха като левове. Татарите тук мъжки се бориха, въодушевлявани от предводителя си. Стана кървава битка, но тя трая само четвърт час; татарите се пръснаха в бяг. Азатин бей се изгуби някъде.

В тоя миг вратата на оградата се отвори и Светослав се появи там с обнажен меч.

— Юнаци, вдавайте вътре! — извика той.

Ратниците нахълтаха във вратата, но само ония, които чуха. Повечето продължаваха да гонят татарите из тесните улички и да ги убиват безжалостно. Бежанците търсеха изход из другите порти на Царевец, но извън тях ги очакваха мечовете на Радоиловите другари.

Между това ужасът растеше. Виковете на борците, плачевни вайкания на жени и вопли на умиращите разтърсваха Царевец в основите му. Пламъците са усилиха. Старите дървени къщи рухваха като хартия; дървета, гвоздеи, милиони искри хвърчаха из нажежения въздух. Горяха и голите вейки на овошките.

И в двора на палата беше същата смутня и ужас. Слуги и войници падаха под ударите. Машалите горяха още и озаряваха тая касапница. Стълповете, на които бяха горели Иван и Станко, се запалиха и паднаха от тежестта на бремето си. Полуовъглените трупове лежах на снега неузнаваеми. Очите бяха широко отворени, като че гледаха с наслада делото на отмъщението. Когато Радоил и дружината му познаха своите другари, те дойдоха до луд бяс.

— Чоки, Чоки, главата на Чоки! — извика обезумелият Радоил, като се изкачваше по следите на Светослава и Балдя. Бунтовниците ги последваха, притискаха са на стълбата, жедни за нови жертви в палата.

Когато се озоваха в трапезарията, там нямаше хана. Няколко остали там татарски велможи, примрели от страх, паднаха на колене. Радоил ги скълца. Двама са хвърлиха от прозорците.

Хлав дойде и пошушна на княза:

— Ханът е при сестра ти.

— Елате с мене — каза Светослав.

Влязоха в Еленината стая, която му се отключи при първо извикване.

Там беше Елена и други жени от харема. Последните, сгущени в ъглите, бледни, трепереха. Славка я нямаше. В дъното стоеше Чоки.

Елена падна на колене пред брата си.

— Не го убивай, брате! Заклех му се да измоля живота му!

— Чоки е само пленник мой — издума той, па се приближи до хана и го изгледа.

Било присъствие на духа, било покорство пред съдбата, било втрещяване, но Чоки беше привидно спокоен. Лицето му имаше ледното изражение на пълна безучастност към онова, което става.

— Закарайте в крепостта хана! — заповеда Светослав. — Зетю, не се страхувай, живота ти подарявам.

Чоки коленичи безмълвен и му целуна полата.

Изведоха го под началството на Хлава.

Между това Радоил и бунтовниците изстребваха безпощадно татарските велможи, скрити в другите покои на палата, след като разбиваха вратите им.

Подириха такива и в престолната зала.

Там нямаше никой.

Светослав се подаде с Балдя.

Балдю посочи престола.

— Сега калта от него се изми — каза той.

Навън бунтовниците ревяха, пияни от победата. Пламъците се издигаха високо и застрашаваха да запалят и самия палат. Топившия се по покривите му от горещината сняг се изливаше на чучури от стряхата.

Светослав се показва на трема.

Като видяха княза, бунтовниците го поздравиха радостно. Зачуха се викове:

— Да живей цар Светослав!

Навън целият град, събуден от пожара и врявата, се стичаше към Царев друм и влазяше през свободно отворените порти в Царевец. Народът изпитваше луда радост. Дворът се напълни. Стотини гласове извикаха Светослава да слезе на двора. Той се появи между народа.

Тогава настана нещо нечуто. Влезният народ, между който имаше стотина жени, навалиха се около княза, притискаха се да го удушат от луда радост и любов. Някоя му целуваха ръце, други плачеха. Той сега беше бог в туй множество. Гърмяха безчислени гласове:

— Да живей цар Светослав!

Внезапно целият народ обърна очите си към каменната стълба. На нея излазяше сега Радоил, ужасен, триумфален, сплескан от татарска кръв. Той държеше на гърдите си като дете Славка и я сваляше надолу.

Зарева народът радостно при тая необикновена гледка, запляскаха с ръце възхитени, поздравявайки героя и булката му.

XXXVIII. СЛЕД ПОБЕДАТА

Съмна се най-последно.

Тая съдбоносна сутрин беше като вчерашната: мъглява и студена. Само сняг не валише.

Но Търново ликуваше.

Татарската власт бе унищожена. Татарите в другите градски крепости и в околността бяха избягали. Чоки бе в затвора на Балдуиновата кула, а силната му стража почти избита.

Слуги и войници извлачаха татарските трупове от Царевец и ги хвърляха от източната стена в Янтра, която ги отвличаше бързо; други миеха от кръв плочите на двора и дъските в палата.

Светослав сега беше пълновластен господар на Търново и България.

В една стая на пустата досега патриаршия беше доведен Иоаким и заключен. Силна стража пазеше пред вратата му.

Той беше изкаран още сутринта по Светославово разпореждане из избата, дето го бяха хвърлили.

Старецът знаеше вече за извършения преврат, за пълното възтържествуване Светославово. Поразен от скръб и ярост, той ходеше из стаята си и устата му произнасяха проклетия.

Следобед Светослав дойде в патриаршеския палат и влезе при затворника.

Като видя Светослава, упорития старец го устрели с гневни очи.

— Иоакиме, ти си в мои ръце сега. Твоето гнусно опитване да ни издадеш ти изкопа ямата — каза Светослав.

— Анатема! — изговори патриархът с разтреперан глас.

— Твоите проклетия и твоите благословии за мене не струват нито един бан. Но аз искам да те накажа, като те накарам пред целия народ да ме венчеш на царството. След това си свободен. Това го искам.

— Окаяний безумнико, няма да дочакаш това чудо!

Светославовото лице се изкриви от гняв.

— Старче, не изпитвай търпението ми! — извика той, като трепереше цял. — Помни, че аз съм вече български цар и твой повелител. Имаш пет дена да помислиш. — И Светослав го остави.

XXXIX. СЪДБАТА НА ЧОКИ

Патриархът отказа да венчее Светослава.

Коронясването обаче стана в храма на св. Димитрия тържествено.

Три митрополита: търновският, червенският и преславският, извършиха обряда при стечението на безчислен народ.

Три дена траяха веселбите в палата и в града.

Областите заизпращаха изявления на радост и преданост към новия цар, освободител на отечеството.

Татарската войска, която идеше към Търново, биде поведена от Азатин бея назад, като довършваше опустошението на Добруджа, през която бе минал по-рано.

Светослав не предприе нищо против тая сган и я остави да си иде: той сега бе твърде зает в столицата си.

Недоволните от новото положение боляри един по един минуваха към Светослава.

Едно малцинство от тях остана само привързано на гърците скришно. Най-опасният от тях, Иоаким, беше безвреден. Той бе в затвор.

Мина месец от възцаряването Светославо. Чоки все лежеше в тъмницата на Балдуиновата кула.

Елена беше взела повторна клетва от брата си, че ще пощади живота на Чоки. Тя сега живееше в палата като вдовица. Новата царица Фросина се настани в горницата ѝ. Двете жени живуваха дружно, но Елена беше скръбна...

Положението ѝ беше трудно. Дадена от баща си за жена на татарина, по политическа необходимост, тя видя, че с унищожението на Чоки се туря край и на нейното царствено робство. Но добра и милостива, тя жалеше озлочестения си мъж и два пъти го бе посетила в тъмницата му. На неговите молби да му измоли свободата от брата си и да се върнат двамата във владенията си в Русия, тя бе обещала първото; за второто бе му обявила, че тя иска да остане в отечеството си.

И Светослав се чудеше как да постъпи с пленника си. Чоки беше вече безвреден, войската му, що се бе върнала назад — пръсната от Токтая, и владенията му обсебени от тоя победител. Светослав не виждаше прочее нужда от смъртта на Чоки. Той склони най-последно на Еленините молби и реши да го пусне и препрати отвъд Дунава.

Елена прати да обадят на мъжа ѝ за царевата милост към него.

На сутрешния ден имаше болярски съвет в двореца. Съвещанието беше развълнувано. Новини бяха дошли, че Андроник, по повторното искане на някои боляри, праща из Солун десетхилядна войска под началството на Радослава да навлезе в България и да тури на престола Михаила, синът на Константина Тиха, който идеше с друга войска. Привържениците Смилецови в Търново, подир изчезването Смилецово, както казахме, бяха одобрили за претендент Михаила, като произхождащ от царски род и със законно право на престола.

Сред разгара на разискванията, протокелиотът обади на Светослава, че е дошел пратеник от хана Токтая.

Въведоха веднага пратеника. Той се поклони и подаде Светославу писмо от хана си.

Светослав кимна на татарина да излезе и даде на тълмача да преведе писмото. То казваше:

„До високославния български цар Светослава от великия властелин на татарите.

Привет от мене, царю на българите и гърците. С радост приех известието за твоята велика победа над сина Ногаев и те хваля, и те поздравявам. И научих се още, че тоя Ногаев син ти го държиш в палата си, понеже е твой зет, без да гледаш, че той е мой враг и в дълбочините на сърцето си храни опасни мисли за мене. И ето защо ти пиша, славний царю на българите и гърците, и те моля да сториш да изчезне от лицето на земята Ногаевия син. Това ти пиша, защото желая сърдечно да бъдем приятели и да не ми се събират бръчките на гнева по челото против тебе. И като призовавам божията милост въз главата ти, очаквам твоя мъдър ответ.

Хан Токтай.“

Сутринта татарският пратеник, придружен от войниците си, тръгваше назад с писмо и с дарове до хана.

В дисагите на един кон бе обсолената глава на Чоки!

По решението на болярския съвет двама евреи джелати бяха удушили през нощта пленника и после отрязали главата му.

Тя сега отиваше в Крим като откуп за безопасността и мирът на държавата.

XL. ПАТРИАРХЪТ

Остаяше да се реши съдбата на Иоакима.

Той все стоеше в патриаршията под стража.

Царят и болярския съвет няколко пъти разискваха как да постъпят с патриарха.

Най-после се взе решение да го прогласят за свален и да го изгонят из България.

По-строго наказание не намираха за политично да му наложат. Не трябваше да се дразнят духовете.

Във Византия за подобни и за по-големи престъпления не бяха наказвали по-другояче патриарси.

Иоаким знаеше това и затова запазваше своята вироглавщина и надменност и в затвора си.

Два дена след получаването известие за иденето на гръцка войска Светослав влазяше при Иоакима.

— Твое светейшество, ти можеш да бъдеш доволен сега. Андроник те послуша и иде въз нас.

— Това исках — каза Иоаким, който бе научил вече от стражата новината.

И една ехидна усмивка мина по сухото му лице.

— Кой вика гърците? — попита Светослав, като го стреляше с очи.

— Не знам.

— Аз знам: ти!

— Може би.

Светослав трепереше от глух гняв. По Иоакимовото лице играеше тихо злорадство. Той вътрешно тържествуваше.

— Слушай, Иоакиме, кой вика гърците?

— Аз. Аз писах на Андроника.

— Защо?

— На трона преди тебе има право Михаил Тихо. И както видиш, това право той ще подкрепи добре...

Светослав го гледаше остро, като пазеше ледено лице.

— Ти направи две предателства против отечеството: поиска да ме предадеш на Чоки и вика Андроника!

— За тебе са предателства, за мене — дълг, изпълнен към отечеството.

Бърните Светославови потрепераха.

Иоаким гледаше надолу и бързо броеше броеницата си.

Влезе Богор.

— Хвърли тоя старец из прозореца!

Богор поиска да преграбчи стареца.

— Ще ти изсъхнат ръцете, злодеецо! — извика той, като се дръпна.

Светослав направи знак Богору да чака.

— Иоакиме, само едно нещо ще те спаси: пиши веднага пред мен писмо Андроника да спре войските си, като му известиш, че българския народ е избрал мене, законния наследник, за свой цар.

— Аз? Никога!

Ярост пламна по Светославовото лице. Той гледа няколко време неподвижен Иоакима.

— Богоре, ела.

И те излязоха.

Иоаким остана сам.

Той беше доволен от поведението си. Гордата му душа тържествуваше, че не показа страх пред заплашването Светославово. Той знаеше, че най-голямото зло, което може да го сполети, е свалянето от патриаршеския трон и заточението му в някой манастир или изгнанието му. И той беше готов на това, но нямаше да преклони врат пред ненавистния Тертеров син.

Светослав свика бързо болярски съвет.

Съветът с вишегласие реши патриархът да бъде наказан със смърт. Предложението беше Балдюво.

В тия опасни за независимостта на държавата времена трябваше да се даде страшен пример, ударът на правосъдието да бъде жесток и неумолим.

Но на всички боляри ставаше гроза при мисълта да се обаграт ръцете им с кръвта на един патриарх. Това никога и никъде не бе ставало.

Решиха тогава да бъде хвърлен от Лобната скала.

XLІ. ЛОБНАТА СКАЛА

По пладне войници изкараха Иоакима из килията му и го поведоха към североизточната порта. Извън портата се спущаше стръмна урва към Янтра. На горния край на тая урва се подаваше като нос една скала. Тя стърчеше високо над пропастта, в подножието на която реката шумеше зловецю. Сега там в един вир се клатушкаха няколко болярски трупове, хвърлени вчера оттук. От тая скала се хвърляха важните държавни престъпници. Тая заран оттам беше хвърлен Михаил, у когото хванаха Андрониковото писмо, и в това писмо бяха видели, че Иоаким го е просил за военна намеса в полза на Михаила Тиха.

Двама джелати евреи чакаха там.

Прекараха Иоакима през портата и го изведоха на скалата. Той пребледня. Но той не вярваше, че наистина е решено да го бутнат оттук. Той мислеше, че искат само да го сплашат, за да склони да напише исканото до Андроника писмо.

И тая мисъл го ободряваше. Неговото малко тяло се открояваше в снежната белина на южния склон на Гарван; ветрецът развяваше полите на расото му, коравите бели влакна над ушите му играеха на вятъра. Врани се стреляха из пепелявото небе. Янтра глухо шумеше долу.

Насреща, в полите на Гарван, се трупаше вече любопитен народ.

Из него се носеше мълва, че Иоакима наказват за тайни споразумения с татарите, които изново викал в Търново. И народът негодуваше против стареца.

Тая мълва бе нарочно пръсната по Светославова заповед: викане татарите ужасяваше умовете; викане гърците не беше тъй престъпно. Гърците биваха викани и друг път и пак си отиваха, както при Ивана-Асеня III. Михаил Тихо имаше още много привърженици тук между болярите и народа, които разчитаха на гърците, и умъртвяването Иоакимово за такава вина би изглеждало много жестоко и несправедливо, би раздразнило, би зацетнило победата на новия цар... Но мисълта за ново татарско появяване докарваше настръхване.

И народът вярваше онова, което му казваха хората на двореца.^[1]

Иоаким не извикваше никакво съчувствие.

Старецът стоеше на скалата бледен.

Две крачки зад него стоеха джелатите.

Няколко войника, изправени до портата с копия в ръце, гледаха втрещени на патриарха, чието малко тяло уединено стърчеше въз камъка.

Тълпата долу растеше на всяка минута.

Всичката ивица от долината между полите на Гарван и на бърдото Силофор и Янтра беше напълнено с народ.

Войници, калугери, дубровнишки търговци, няколко франки, евреи с пейи се размесяха с гражданите българи, които се разпознаваха по своите кожуси и черни овчи шапки.

Жени, млади и стари, някои с деца на гръб, се тикаха в това множество и гледаха да излязат напред; момичета и юноши се катереха по урвите, за да гледат по-добре зрелището.

И всичките очи се впираха в патриарха, който се рисувахе чер и малък на камъка.

— Чувате ли, татарския цар викал: обещал да му предаде главата на Светослав! — думаше една жена на своите съседки.

Те се кръстеха.

— Де ли ще иде душата ти, старче? — казваше една баба, като гледаше патриарха.

— В дъното на пъкъла, но по-напред трупът му ще целуне дъното на Янтра — обади се един навъсен и дрипав технитар.

Разправяше се и другата, истинската история за Иоакимовото отиване в Царевец да предаде Светослава, но размесена с небивалици и фантастични притурки. Един ватах разправяше, че когато Иоаким влязъл в палата и зинал да говори на Чоки, внезапно езикът му се свързал и той останал със зяпнали уста; по тая причина Светослав се спасил от ханската мъст.

И за писмото му до Андроника се говореше, но тоя грях за търновци стоеше на второстепенно място. Важното беше измяната му в полза на татарите, а за нея нямаше прошка ни от бога, ни от хората.

Из пътя, който извиваше по полите, а после по хълбока на Гарван, върволици пътници, пеши и с коне, бяха спрели, за да видят оттам какво ще стане.

Враните прехвъркаха над дола и грачеха безпокойло над човешкото гъмжило.

Пищяха деца, лаеха псета из него.

И трепет пробягваше по телата на зрителите, опулили очи към скалата.

Те измеряха с поглед пространството между нея и пропастта долу и трепереха.

Минутното участие в душите им веднага се задушваше от чувство на гняв и омраза към осъдения.

А патриархът стоеше на скалата, неподвижен и втрещен от студ.

Дръгливата му снага зъзнеше.

Джелатите стоеха зад него и му преграждаха пътя назад.

И той слушаше, слисан, разговора им, без да ги разбере...

Но по едно време той го разбра: джелатите говореха, че се очаква царят тука.

Внезапно неизразим страх го облада. Мисълта, че може действително да бъде хвърлен оттука, го вкамени.

Присъствието на джелати нехристияни доби грозно значение за него... Шеметната пропаст под него правеше да пъплят ледени мравки по снагата му. Той се озърна бледен, видя наоколо си лица безучастни или злобни, видя се безпомощен, безнадежден пред тая страшна смърт, която сега му се стори неизбежна, и се затресе от неизказан ужас. Не, той не искаше да умира! Животът беше тъй добър! Той искаше да живее...

На портата се появиха няколко боляри; след тях царски телохранители и после Светослав в царска багреница.

Високият му стан се рисуваше уединен в небето. Лицето му беше навъсено, погледът мрачен и зъл.

Иоаким се обърна към един от джелатите:

— Кажи на негово величество, че скланям да направя всичко, каквото желае.

Евреинът отиде при царя, поклони се и му предаде Иоакимовите думи.

Патриархът гледаше към тях.

Той видя, че лицето на Светослава не се измени, то си остана неподвижно и мрачно. Светослав размени няколко думи с болярите. Един даде на евреина една хартия и перо.

Това беше приготвеното за императора писмо за връщане войските си, което очакваше само подписа патриархов.

Евреинът подаде писмото на патриарха. Той нито го прочете, а го подписа с разтрепераната си дясна ръка на дланта на лявата.

Евреинът отнесе писмото на царя.

Светослав видя подписа на Иоакима, но лицето му остана студено.

Той каза няколко думи на джелатина.

Иоаким, разтреперан, с изпулени очи, чакаше да получи спасителния отговор от царя или знакът му. Джелатинът се върна и го приближи. Па внезапно с всичката си сила бутна го от скалата.

Патриархът полетя в празното пространство.

Тялото му се тръшна в урвата, отскочи, търкулна се пак и се плисна в мътните води на Янтра.

Светослав се прекръсти.

— Бог нека ме прости — каза той.

Долу в народа владееше гробна тишина.

Янтра бавно повлече тялото.

[1] И Пахимер, съвременник и летописец на тия събития, говори: „заподозрян уж, че искал да предаде България на татарите“. ↑

XLII. ЕПИЛОГ

Две недели минаха от това трагично събитие.

Всеки ден Светослав ловеше нови свои противници, привърженици на гърците и на Михаила Тиха.

И всеки ден се извършваха няколко смъртни наказания.

А през това време той усилено се готвеше да даде отпор на външния неприятел.

Събираше войски; болярите докарваха своите отроци въоръжени и ги присъединяваха към другите ратници.

Балдювата дружина тоя път беше седемстотин души.

Пантолеон отвори складовете си за нуждите им; Радоил, тройно уголемил четата, все от нехранимайковци, бивши другари негови в походите из Тракия, увеличи контингента на Светославовата армия.

Своеволният воевода отказа службата протостратор при Светослава и остана вожд на чета.

Светослав прати до вуйка си Елтимира в Крън^[1], столицата му, да му иска военна помощ, която му се обеща.

Новото царуване се захващаше при големи затруднения. Едвам съвзелата се от татарски страх страна се заплашваше от война, крамоли и от нови междуособия.

Но провидението бдеше над България и над съдбините на новия цар. Неприятелските войски се провалиха, преди да пристигнат до Стара планина. Михайловата позорно се разбяга, невидяла още Светославови войници; а Радославовия десетохиляден корпус бе разбит от Елтимира.

Сам Радослав и тринайсет души гръцки велможи бидоха хванати в плен. Елтимир заповяда да ослепят Радослава и го прати в Солун при жена му. Тринайсетте гръцки големци изпрати оковани в Търново при Светослава, да постъпи както ще с тях. Тогава царят влезе в споразумение с Андроника да му повърне заробените гръцки големци в замяна на баща си. Андроник с готовност прие предложението, извади из тъмницата Георги Тертера и с подобающите почести го изпрати на сина му в Търново.

Светослав с голяма радост прие баща си, но го не задържа в Търново. Той го посели в една отдалечена област на България, дето го ограда с големи почести и му обезпечи приятен и охолен живот. Но му не даде никаква власт...^[2]

Светослав царува достославно още 28 години.

Първата половина от царуването му мина в успешни войни с гърците, а втората се измина в мир, от който българите отдавна бяха отвикнали.

Светослав умря на 1322 година. Той остави България заякнала и със заздрави рани от татарските нашествия, които вече се не повториха. Подир дълговременните крамоли, трусове и преврати, на които Светославовото възцаряване тури край, държавата пак се засили и можа три четвърти век още да играе почетна политическа роля в Балканския полуостров.

Престола наследи войнствения му син, роден от Фросина — Георги Тертер II.

1902

ЛИТЕРАТУРА: Иречек, Пахимер, Кантакузен, Даниил, летописец сръбски, Хаммер, Голубински, Макушев, Последни страници из българската история от П. II-в (Български книжици, 1859 година) и др.

[1] Сегашния Карнобат. ↑

[2] Пахимер посветява няколко интересни редове за това нещо. „Тертер обаче не е бил повърнат на бившия си престол, защото Осфентослас (Светослав), макар и да е изпълнил спрямо баща си напълно синовните си длъжности, като строшил неговите окови, обаче не е считал за благопотребно да го украси отново с отнетата му за себе си диадема; но определил за него, според както ни е съобщено оттам чрез един достоверен слух — област, дето Тертер прекарвал живот препълнен с каквито иска удоволствия, но освободен от всякакво управление.“ ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.